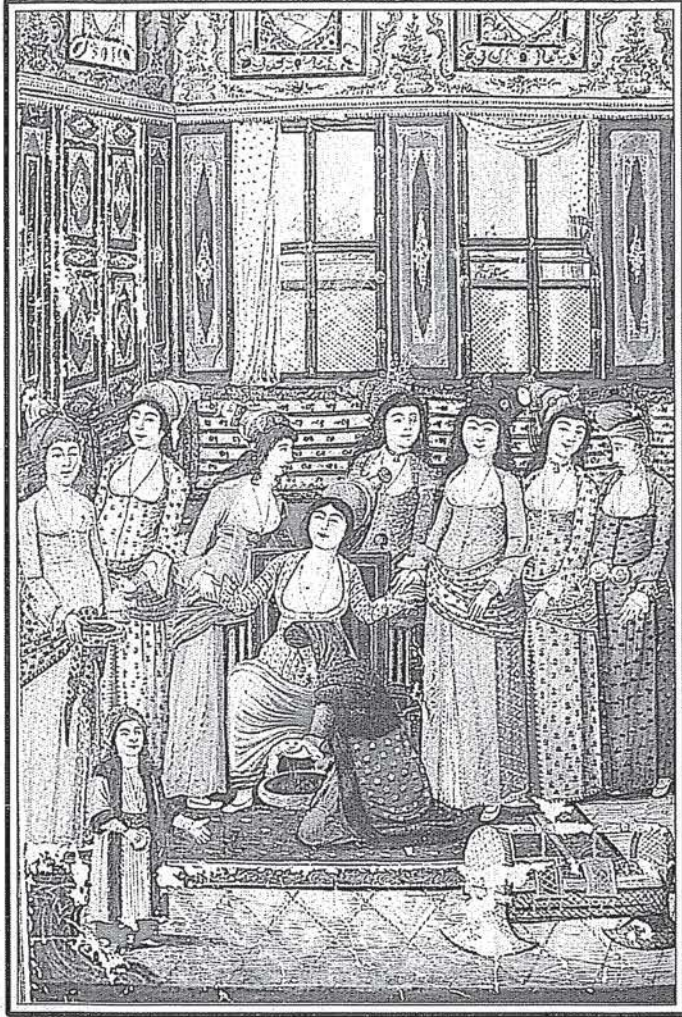

YENİ
TIP TARİHİ
ARAŞTIRMALARI

THE NEW
HISTORY OF MEDICINE STUDIES

2 - 3

İstanbul - 1996 / 97

ISSN 1300 - 669X

OSMANLI SAĞLIK HAYATINDA KADININ YERİ

Prof. Dr. Nil SARI*

WOMEN DEALING WITH HEALTH DURING THE OTTOMAN REIGN

The role and function of women practicing medicine or dealing with health in the Ottoman Empire has not been studied thoroughly yet, although there were women of all statuses and classes who had a relation with health, either in sponsoring health institutions or practicing medicine themselves. We know that many of the famous hospitals were founded by ladies, either wives or mothers of sultans; but, it is interesting that, all health personnel were male. The female was probably treated either at their homes or at the residences of the medical practitioners until the nineteenth century. This also somewhat explains the rich varieties of females practicing medicine both in and outside the Ottoman palace. We will give brief informatin of these various classes of female medical practitioners.

First we will deal with the subject of female physicians, who were regarded as a different class from midwifery, as the midwife was called *ebe* or *kabile*, whose main job was to help child birth.

As is depicted in the miniature paintings of the 15th century Turkish manuscript on surgery, called *Cerrahiyetü'l Haniyye* of Sabuncuoğlu, female physicians who were involved with the operation of women patients were called *tabibe* meaning female physician, while midwives called *kabile* were noted as treating living and dead feotuses.

Several documents related with the Ottoman palace give us reliable material about female physicians. We know that, each palace had a large hospital and a bath for the patients within the harem. There were female physicians called *hastalar ustası*, meaning the *patient's mistress* and her assistant called *hastalar kethüdası* meaning the female warden of patiens employed at the harem hospitals.

When the treatment at the palace failed to heal the women or the Sultan's children, female physicians outside the court called *hekime kadın* were invited by the head physician to the palace to heal female patients and were assigned salaries and awarded allowances. In late 18th century, D'ohsson, notes *female physicians* with little knowledge, but *great experience*, who were called to the harem, when needed. An interesting example is that, as a result of the failure of the physicians employed at the palace to cure Abdülmecid, the heir to the throne, a female healer called Meryem Kadın was called to the palace. This woman being successful to cure Abdülmecid, was awarded a monthly salary and free entrance to the harem. Employment of female physicians at the palace was continued in the second half of the 19th century. One of the ten Moslem physicians employed at the Yıldız Palace in the year 1872 was a female physician, named *tabibe Gülbeyaz Hatun*, whose monthly salary was 200 *akçe*.

Female physicians called *morti tabibe* were also employed at the quarantine office, probably for post mortem studies. We find their salaries in a register of the quarantine personnel.

Another source which proves the existence of female physicians are epitaphs, of which an interesting example is found at the mosque yard of the small Aiasophia mosque in Istanbul. A meaningful verse was engraved on the tombstone of a *tabibe kadın*, a female physician, dated 1802. A line of the verse laments, *Alas! the female physician, her own ailment she failed to heal*.

Female healers practicing *traditional* hearth medicine formed another group of female medical practitioners, who generally used to deal with a single illness treating with folkloric medicine, usually ritually administered. The earliest samples related with the hearth medicine goes back to the 14th century, when Karacaahmed, and his grand daughters came to be known for the treatment of insane females. The most known of these healers were women inoculating against smallpox, the practice of

* İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı

whom, Lady Montagu, the wife of the English ambassador, described in her letters sent to her friend in England in 1717.

Other groups of female healers were called *hekim kadın*, known for treating syphilis; *kirbaçı kadın*, treating stomach swelling; *alazıcı kadın*, who cured a kind of eczama; healers of alopecia; and those known for treating phobias etc. Women preparing and selling drugs can be classified as another group of specialist. Many of the prescriptions prepared were taken in the spring as prophylactic against illnesses. Women who prepared medicine from animals were known according to the drug prepared, such as *toshağcı kadın*, meaning *tortoisier women*.

As to midwifery, there was a long tradition of females practicing midwifery during the Ottoman reign. There are archive documents recording the appointment of primary and secondary midwives to the palace. Besides paid midwives employed in the palace, there were others called in from time to time. The midwives at the palace and those in the service of the nobles led a rich life. Cleanliness and good manners as well as efficiency in delivery were important merits in order to be favored and become famous. Although abortion was strictly forbidden, there are some documents proving that it was practiced from time to time especially in the 19th century. There were three classes of midwives, *the midwife of the palace*, *the midwife of the noble*, *the midwife of the common people*. Some of the known midwives of the 19th century were called by nicknames, such as *Silver Knifed*, *Pretty Handed*, *Ear Ringed*, *Virgin* etc. and some were known with their birthplaces. Epitaphs of midwives are also found in cemeteries, the one of Emine Kadın, dated 1750 is an example.

Unlike medicine and midwifery, nursing as a profession for the female was not emphasized until the beginning of the twentieth century, as relatives, mothers, wives, sisters etc. of the sick spontaneously acted as nurses. Though, we must point out that, all through Ottoman history there were male nurses, called *kayyum*. Male nurses were also found in armies. The only exception we know of female nurses are the old women called *nineler*, meaning grandmothers, or *analar*, meaning mothers, who were paid nurses employed at the Palace School hospitals for pages and the harem hospitals. The formal education of female nurses was started as an independent profession at the beginning of the century.

A question we should point to is the male treating the female. Though a female practitioner was preferred to treat the sick female, we know that, especially in case of need for a surgeon, even those who were non-Moslems were allowed to treat them. We have miniature paintings in *Cerrahiyetü'l Haniyye*, depicting male physicians treating females stark naked. This fact can also be seen in the documents of illustrative cases of trials. For example, a document from Afyon dated 1691, is a contract of consent which was signed between the female patient named Zeynep, suffering from a tumor in her throat and a male surgeon, named Abdurrahman Çelebi, for the operation. We have several other examples of men treating female, some of which are related with the Sultan's wives and mothers.

Finally, a question occurs about the education of female physicians and midwives. There is no document showing or implying that women physicians were educated at an institution until 1922. It will not be wrong to say that women were educated in the master apprenticeship method, the art usually being delivered from mother to daughter or a close female relative.

The practice of these traditional medical practitioners were started to be regarded as illegal in the middle of the 19th century, though it continued for a long time with that of the health personnel who had a diploma. Even midwifery came to be a problem, as a result of the modern medical education started in Istanbul for the male. The midwives, namely Ventour from Paris and Messani from Austria were invited to teach midwifery at the Medical School orderly in 1841 and 1846 and only midwifery, though restricted to childbirth, was to be permitted for those who attended successfully the course of midwifery run at the Medical School.

In the course of time this process resulted with isolation and withdrawal of women, specially Moslem practitioners, from the field. Male graduates of the Medical School replaced the traditional practitioners in the field; though, European and Ottoman non-Moslem women who attended medical, midwifery and dentistry schools in Europe utilized the tendency to prefer female practitioners to men in the treatment of the female. There were several non-Moslem female physicians educated at European schools who advertised in newspapers that they were practicing medicine at their offices. American female physicians who applied and asked to be permitted to practice medicine in the

Ottoman dominion were also wellcomed, believing it to be more convenient for the female to be treated by the female.

Female students were begun to be admitted to the Turkish Medical School in 1922, almost a century after its foundation. This admittance was proved to be painful. Though midwifery was always regarded as a *proper profession* for the female and nursing was regarded as a *natural service* for the female, contrary to the examples that continued for centuries, as we have noted, *medicine* as a profession was not regarded as a proper employment for the Moslem female during the late nineteenth and early twentieth century. Turkish leaders of the feminist movement succeeded to win it as a *right* after a long struggle through the mass media against the School Faculty.

The 75th year of the enrollment of female students to the Medical School in Turkey is going to be celebrated in 1997. This is in fact the official confirmation of the female service in the health field through the Ottoman reign.

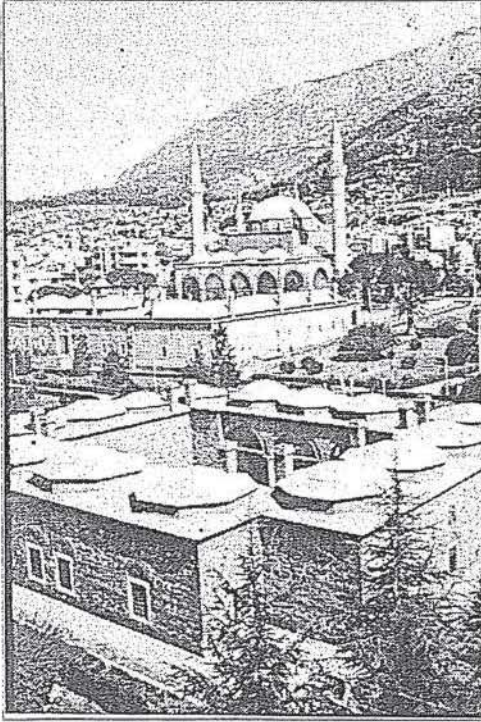
KEY WORDS: Ottoman medical history, female physician, midwife, nurse, female patient

Osmanlı döneminde sağlık alanında hizmet veren kadınların faaliyetleri, rolleri ve toplum içindeki yerleri henüz yeterince araştırılmış değildir. Hastane yaptıran saray mensubu hanımların olduğunu biliyoruz; darüşşifa adı verilen hastanelerin bir kısmı sultanların eşleri ya da anneleri tarafından vakıf olarak yaptırılmıştı. Manisa'da Hafsa Sultan'ın (1539); İstanbul'da Haseki Sultan (1550) ve Nurbanu Sultan'ın (1582) kurduğu darüşşifaları örnek olarak verebiliriz¹. Ancak, darüşşifa vakfiyeleri ve darüşşifaya tayin ve terfi ile ilgili arşiv belgeleri, darüşşifalardaki sağlık mensuplarının erkek olduğunu ortaya koyuyor². Yine elimizdeki arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre kadınlar ancak 19'uncu yüzyılda bazı hastanelerde tedavi edilmeye başlanmıştı; ve hastaneye yatırılanlar da, özellikle fakir, evsiz, sahipsiz veya sakat olanlardı³. Bu ön bilgiler bizi, hem Osmanlı saraylarında, hem de saray dışında tedavi sanatını uygulayan kadınların var olması gereğini araştırmaya sevketti. Çalışmamız ile, Osmanlı toplumunun çeşitli kesimlerinde kadının sağlığa hizmetini belgelere dayanan örnekleriyle ortaya koymayı amaçlıyorum.

Tarihte Türk Kadınının Sağlık Hayatındaki Yerine Kısa Bir Bakış:

Türk kadınının sağlıkçı rolünü üstlenmesinin çok eski bir geleneği vardır. İslam öncesi Türk kültüründe, kam ya da oyun adı verilen şamanlardan kadın olanlar *kam katun* diye tanınırdı. Kadın kamların en güçlü şamanlar olduğuna inanılırdı. Yakut Türkleri ve Moğollar kadın kama *udagan* adını verirdi. Kır-gızlarda ise şaman rolündeki kadın baksıya *bübu* denirdi. Müslüman Uygur baksıları, baksı sanatının Hz.Fatma ile başladığına inanıyordu. Uygurlar gibi Müslüman Türkmenler de *oyun* adını verdikleri şamanın sanatını Hz.Fatma'dan devraldığını ve böylece onun mesleğin piri olduğunu düşündürdü. Türk kültürünün erken dönemlerinde bilgili olma erdemine sahip olan erkeğin yanısıra kadına da *bilge* adının verilmesi eski Türk toplumlarında kadının etkin rolünün göstergesidir⁴.

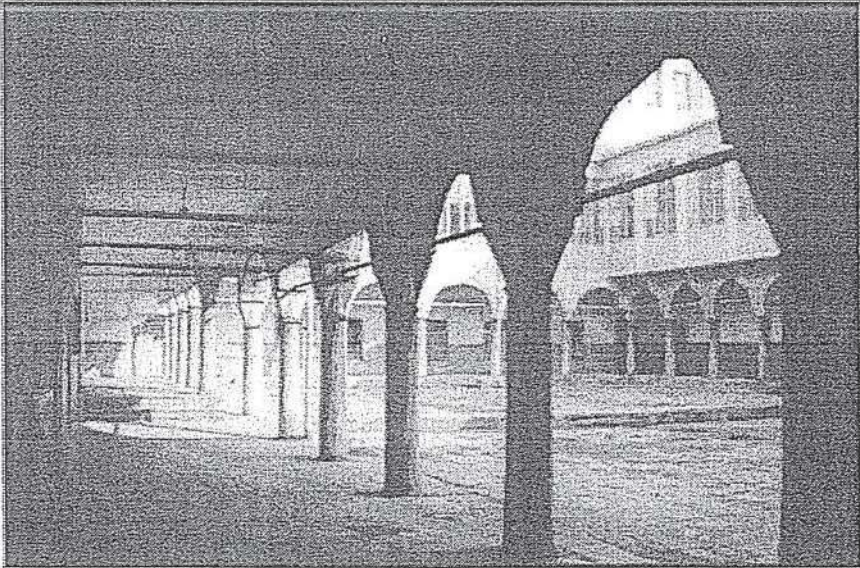
Müslüman olduktan sonra bir yandan eski geleneklerini sürdüren Türkler diğer yandan İslam örf ve adetlerini örnek almaya ve İslam anlayışına uygun bir hayatı benimsemeye başlamıştı. İs-

Manisa'da Hafsa Sultan'ın vakfettiği Darüşşifa (Bkz. dipnotu 1; Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları.)

Haseki Darüşşifası bânisi Hürrem Sultan (Melchior Lorck; Kongilige Kobberstik Samling'den yayımlayan N. Taşkıran: Haseki'nin Kitabı'nın kapağı)

Nurbanu Sultan'ın vakfettiği Topkapı Atik Valide Darüşşifasının bugünkü durumu.

lam savaşlarında kadınların yaralı askerlere baktığı ve tedavi ettiğine dair rivayetler Türk geleneğine de uygun düşüyor ve birer örnek teşkil ediyordu. Mesela, Ümmü Atiyye, Ümeyye binti Kays el- Gıfariyye, Küaybe binti Sa'd el-Eslemiyye savaş alanında yaralıları tedavi ettiği nakledilen kadınlardan bazılarıdır; Benü Evd kabilesinden tabibe Zeynep ise en ünlülerindendir. Bu kadınlar içinde ruhani tedavi yapanlara da rastlıyoruz; isminin Leyla olduğu bilinen eş-Şifa binti Abdullah diye anılan kadının rukye yaparak, yani suya okuyarak hasta tedavi ettiği ve bunun için Hz.Peygamberin izni olduğu bildirilmektedir⁵.

Anadolu'ya yerleştikten sonra da Türk kadını topluluğundaki faaliyetlerini sürdürmüş, hatta Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu bacıları "Bacıyan-ı Rum" adı altında ahilik teşkilatının kadınlar kolunu kurmuştu. Anadolu bacılarının dokümacılık, askerlik gibi faaliyetlerinin yanı sıra yolcu ve kimsesizlerin misafiri edilmesi gibi hizmetlerinin olması sağlık alanına da katkılarının olabileceği konusunun araştırılmasını gerektirmektedir⁶. Selçuklular dönemine ait yeterince bilgi sahibi değiliz; ancak, yaptığımız ön çalışmalar kadın sağlıkçıları konusunda Osmanlı dönemine ait önemli kaynak bilgileri olduğunu ortaya koymuştur.

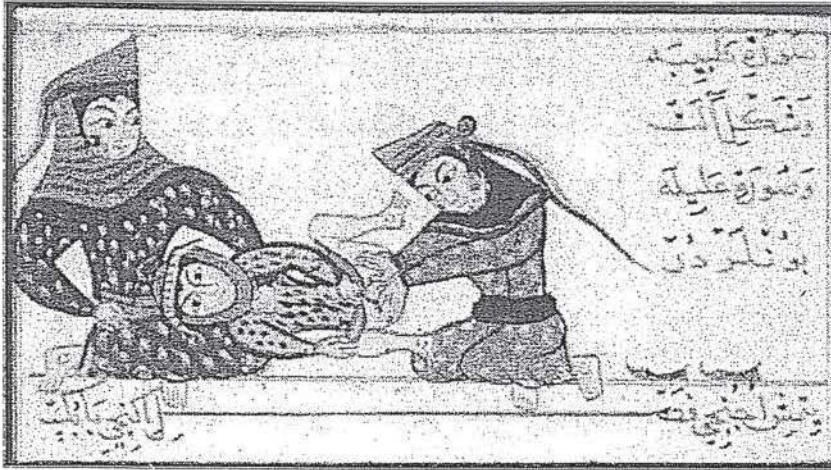
OSMANLI KADIN HEKİMLERİ:

Tabibe, ya da *hekime* olarak adlandırılan kadın hekimler daha çok *kabile* olarak ifade edilen *ebeden* görevi bakımından, zaman zaman ayırt edilirdi. Bu nedenle ebeleri ayrı bir başlık altında ele almakla birlikte, gerektiğinde diğer sınıflamalar içinde de ebelerden söz edilecektir.

15'inci yüzyılda Amasya Darüşşifası'nın başhekimlerinden olan Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun Cerrahiyetü'l Haniyye'si *kabilenin* yanı sıra, *tabibe* tabirinin kullanıldığı en eski örneklerdendir. Cerrahi müdahale yaparken gösterilen kadınların, bu minyatürlerin yanındaki açıklamalarda *tabibe* olarak nitelendirilmesi ilgi çekicidir. Sabuncuoğlu'nun, *hünsa*; ve *ferci bitevi*, ya da *göti bitevi* doğan çocuğun tedavisini ve *fercede olan bâsûrlar*, *sigiller* ve *kızıl sivilcelerin* ameliyatını yaparken gösterdiği kadınlara *tabibe* adını vermesine karşılık metinlerinde *tabibe* sözcüğü yer almaz. Mesela, "*ferci bitevi toğan kızların*" tedavisinin ebe tarafından yapılacağı, "*bu ille-*

Cerrahiyetü'l Haniyye'de, *tabibe* hünsa tedavisi yaparken
(Bibliothèque Nationale, v.110^b)

Cerrahiyetü'l-Haniyye'de, tabibe, "ferci bitevi dogan kızı" tedavi ederken (Bibliothèque Nationale, v.112^a)

anılan bir kadın hekim günde iki akçe ile görev yapıyordu⁸.

Osmanlı sarayı ile ilgili bazı belgeler kadın hekimler konusunda güvenilir bilgi

sağlamaktadır. Edirne Sarayı (1450) ile Beyazıt'daki Saray-ı Âtik (Eski Saray) ve Topkapı Sarayı'nda harem içinde birer

tün ma'rifetini kâbileden ya'ni mamudan bilmek gerekdür" ifadesiyle belirtilir. Sabuncuoğlu, rahimdeki çıbanın yarılması, ters gelen cenin; ölü ceninin çıkarılması; eşin çıkarılması; ve kapalı makadın açılması için cerrahî müdahaleleri *kabile* adı verilen ebeden bekler. Ana karnında ölen çocuğun çıkartılmasında kullanılan aletlere ait bilgiler de ebenin görevi olarak belirtiliyordu. Dolayısıyla, ebenin yapması söz konusu olan müdahaleler yalnızca doğum ile ilgili olmayıp, kadın hastalıkları ile ilgili bazı cerrahî müdahaleler de ondan beklenirdi. Sabuncuoğlu'nun tercüme edip kendi deneyimlerini de eklemiş olduğu 10'uncu yüzyılın ünlü cerrahı Zehravi'nin kitabında ise sadece *ebe* tabiri kullanılır⁷.

Osmanlılarda kadın hekimin varlığını ortaya koyan en eski kaynaklardan olan 16'ncı yüzyıla ait bir belgeden öğrendiğimize göre, tahta çıkmadan önce sancak beyliği sırasında veliaht Süleyman'ın hizmetinde olan ve *karı hekime* diye

Cerrahiyetü'l-Haniyye'de, *kabile*, "anası karnında ölen oğlanı" çıkarırken. (Bibliothèque Nationale, v.118^b)

hastahane ve hasta hamamı olduğunu biliyoruz⁹. Topkapı Sarayı harem hastanesi, hamamı ve mutfağı ise bugüne kadar gelebilen tek örnek yapıdır.

Eski Saray'daki Hastalar Dairesi, bugün Cariyeler Hastanesi olarak bilinen Topkapı Sarayı harem hastanesinin yapımından sonra da faaliyetine devam etmişti. Eski Saray'a ait 1798 ve 1799 tarihli maaş defterleri, burada bir kadın sağlık örgütünün olduğunu ortaya koyuyor. Bu belgelere göre her üç ayda bir, *hastalar kethüdası kadın* 70 kuruş; *hastalar usta-*

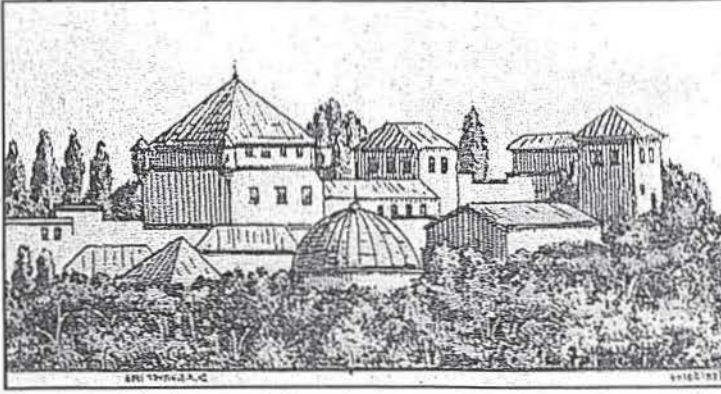

Cerrahiyetü'l Haniyye'de, kabile, "anası karında ölen oğlam" çıkarırken. (Millet Ktp., v.113^a)

sı Hanım Ana 52,5 kuruş; *hastalar ağasının cariyesi* 7,5 kuruş; *hastalar kethüdasının cariyesi* 7,5 kuruş; *hekim kadın* 7,5 kuruş maaş alıyordu. Harem Hastanesi'nin, halk deyiimiyle *kahyası* olan *hastalar kethüdası kadın*, hastanenin yöneticisi olabilir. Saray kalfalarının kıdemlileri hakkında kullanılan *usta* tabiri de gösteriyor ki, kadın hekimlerin en üst makamı *Hastalar Ustası Hanım Ana* idi. Teşkilatın başı olduğunu tahmin ettiğimiz Hastalar Ağası listede yer almamakla birlikte, tıpkı *hastalar kethüdasının*ki gibi onun da bir cariyesinin olması, yetenekli cariyelerin çırak ediliyor, hekim ya da hastabakıcı olarak yetiştirildiğini gösteriyor. Cariyeler kadar maaş alan *hekim kadın*ın ise *hastalar ustasının* çırağı olma ihtimalinin yanı sıra, hastalara dışarıdan çağrılan bir hekim de olabilir. Bu sağlık ekibinin ne gibi tıbbî müdahalelerde bulunduğu hakkında hiç bir fikrimiz yoktur. Ancak, *hastalar ustası* ve *hastalar kethüdasının* hasta tedavi ve bakımının yanı sıra, hareme alınan cariyelerin sağlık muayenesiyle de ilgilendiği tahmin ediliyor¹⁰.

Topkapı Sarayı Harem Hastanesinin bugünkü durumu.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih tarafından yaptırılan Eski Saray: Saray-ı Atik-i Mamûre (S. Ünver: Fatih'in Defteri, İst. Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başk. Yay. 1996, 34üncü resim.)

Saray kadınlarının veya sultan çocuklarının saraydaki sağlık görevlilerince tedavisi sonuç vermediğinde, saray dışından sağlık mensupları çağırılırdı¹¹. Topkapı Sarayı'nda kayıtlı, 17'inci yüzyılın ortalarına ait iki belge, bir *hekime kadının*, "*Üsküdar'da Kepeci mahallesinde sakinne, taşradan gelme hekime hatun*" diye tanındığını ve Eski Saray'daki Hastalar Dairesi'nde bulunan Farniyaz Kalfa, Lâlezar Kalfa ve Nâzenin Kalfa adındaki üç kadın hastayı tedavi etmek üzere Hekimbaşı Cemalzade Mehmet Efendi tarafından çağırıldığını gösteriyor¹².

18'inci yüzyılın sonlarında İsveçli elçi d'Ohsson da, Türkiye'nin gelenek ve göreneklerini anlatan kitabında, "Bir hastalık halinde harem mensuplarının çoğu *hekim gibi kadınlara* başvurur. Bunların bilgileri az, fakat tecrübeleri çoktur. Bu bakımdan özellikle kadın hastalıklarıyla alakalı hususlarda başarılı olurlar. Sarayda olsun, başka yerlerde olsun, doğumları yaptırınlar da bunlardır. Zaten bu başlı başına bir meslektir ve bu mesleği icra edenler *ebe kadın* diye anılır" demektedir¹³.

Hekim kadınlardan bazıları o kadar

çok takdir ediliyor olmalıydı ki, 1838 tarihli bir En'am-ı Şerife'nin *refetlû tabîbe usta* olarak nitelenen bir kadın hekime ithaf edildiğini mukaddimesinden öğreniyoruz¹⁴.

Kadın hekimler gerektiğinde erkekleri tedavi etmek üzere de saraya çağırılıyordu. Mesela, I.Abdülhamid 'i kadın hekimler de te-

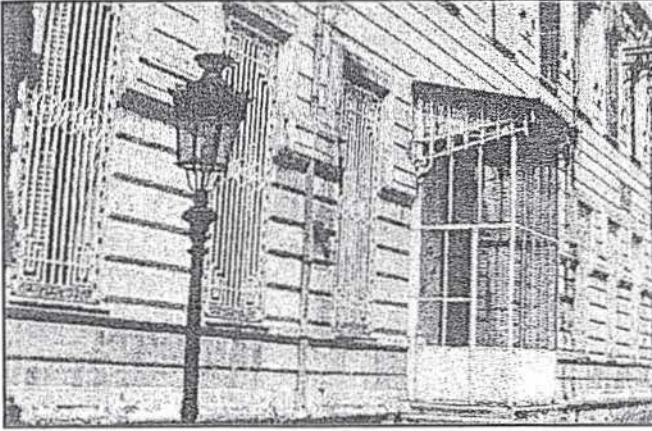
davi etmişti. Bir diğer örnek ise, 19'uncu yüzyıl başlarında sarayda görevli hekimlerin halife Abdülmecid'i tedavideki

Başını bağlama şekliyle hasta olduğunu belirten kadın hasta (Topkapı Sarayı Kpt. Basma 4085, Resim (193) "188")

başarısızlığı sonucu Meryem Kadın adında bir tedavcinin saraya davet edildiğinin anlatılmasıdır. Abdülmecid'i başarıyla tedavi eden bu kadın hekime aylık maaş bağlanmış ve hareme serbest giriş izni sağlanmıştı¹⁵.

Sarayda kadın hekimlerin görevlendirilmesi 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında devam etti. 1872'de Yıldız Sarayı'nda görev yapan on Müslüman hekimden biri *tabibe Gülbeyaz Hatun* adı verilen bir kadın hekim olup aylık maaşı 200

Tabibe Gülbeyaz Hatun'un görev yaptığı Yıldız Sarayı eczanesi ve hasta muayene odalarının günümüzdeki durumu. (Bkz. dipnotu, 15)

akçeydi¹⁶.

Kadın tedavcileri sarayda görevlendirme ve gerektiğinde saray dışından çağırma geleneği Osmanlı'nın son yıllarına kadar devam etmiş olmalıydı ki, Umur-u Mülkiyye nazırı Pertevpaşazade Ahmed Cemaleddin Bey'in oğlu Abdülaziz Bey'in (1850-1918) *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri* adıyla kitap olarak yayınlanan notlarında, *hekim hanımların* sarayda görevlendirildiği belirtilir. *Ocak* tabir olunan bu aile mesleğinde bilgi ve beceri anneden kız çocuğa geçerdi. İlaç hazırlayan ve frengi tedavisi ile şöhret yapmış olan hekim hanımlar sayıca az

olup, herkeze tanınırdı. Abdülaziz Bey, "her ihtimale karşı sarayda bir hekim hanımın bulundurulduğunu; oturmaları için saraydan ev ve tayınlarının verildiğini; senelik maaş ve bayramlıkları" olduğunu bildiriyor. Hekim hanımlar saray dışından çağıranlara da gider ve hasta evindeki odalardan birine geçeden çadır, yani bir çeşit *oba* kurardı¹⁷.

19'uncu yüzyıl karantina uygulamaları belli bir alanda uzmanlaşmayı gösteren yeni bir kadın hekim sınıfını ortaya çıkarırdı.

Karantina teşkilâtında yedi mütetabbin yanı sıra, dört *mütetabbibenin*, yani usta kadın hekimlerin görevlendirilmesi kararlaştırılmıştı. Kuleli Tahaffuzhâne-si'nin 1842 yılı kadrosunda üç *morti tabibe* ve maaşları yer alır; buna göre, *morti* tabibelerden birine 200, diğer ikisine 250'şer kuruş verildiği anlaşılıyor¹⁸. *Ölünün hekimi* anlamında, *morti tabibe* adı verilen bu kadın hekimler

belki de ölüm sonrası (post mortem) incelemeler yapmak ve ölen kadınların ölüm nedenlerini araştırmak üzere karantinalarda görevlendirilirdi.

Medeniyet tarihimize ışık tutan mezar taşları, konumuza da katkıda bulunmaktadır. İstanbul Küçük Ayasofya Camii haziresinde bulunan 1802 tarihli bir mezar taşında iki kez yer alan *tabib kadın* ifadesi bu taşın bir kadın hekime ait olduğunu gösterir. Usta bir hattat elinden çıkmış olan taş zamanının hatırı sayılır bir tabib kadınına ait olması gerekir. Adının Rabia, ya da Zehra veya her ikisi birden olabileceğini düşündüğümüz

Küçük Ayasofya haziresinde bulunan tabib kadın mezar taşı.

bu tabib kadın, aynı adı taşıyan İslâm dünyasının iki önemli şahsiyetine de benzetiliyor. Taşın anlamlı dizelerinden, "Bulmayıp derdine derman **tabib kadın** ah!" mısraı, tedavi sanatıyla uğraşanların ecele yenik düşmesindeki buruk acıyı vurguluyor¹⁹.

HASTALIK ADI VEYA TEDAVİ YÖNTEMİ İLE ANILAN KADINLAR:

Genellikle tek bir hastalığı ya da benzer hastalıkları gelenekçi bir yöntemle, çok kere bir çeşit tören eşliğinde tedavi eden; ve bir kısmı bir ocağa bağlı olan kadın tedavciler halk tıbbını uyguluyor ve yaptıkları tedaviyi tanımlayan özel bir ad ile anılıyordu. Bu tür geleneksel ampirik tedavilerin en eski örneklerinden biri

14'üncü yüzyılda Afyon'da kendi adı ile anılan ve akıl hastalarının tedavi yurdu olan Karacaahmet'dir.²⁰ Karacaahmet'in kız torunları kadın akıl hastalarını tedavi etmekte ün kazanmıştı. Bu gelenek 20'inci yüzyılda da devam etti.

Halk tıbbını uygulayan tedavcilerin en ünlüleri İngiliz elçisinin eşi Lady Montagu'nun Edirne'den İngiltere'deki arkadaşına 1717'de yolladığı mektubunda anlattığı çiçek hastalığına karşı aşı yapan kadınlardır:

*"Birçok ihtiyar kadın vardır ki her sonbaharın Eylül ayında, sıcaklar hafiflediği zaman, bu uygulamayı yapmayı kendilerine iş edinmişlerdir. Ahali birbirine haber yollayarak aileden birisinin çiçek aşısı isteyip istemediğini sordurur. Bunların on beş, on altısı bir yere geldi mi, ihtiyar kadın, içerisi en iyi çiçek ce-
rahati dolu bir ceviz kabuğu ile gelir ve size hangi damarınızı açtırmayı istediğinizi sorar. Sonra derhal gösterdiğiniz yeri büyük bir iğne ile, size çizikten fazla hiçbir acı vermeden açar ve damarın içine iğnenin başının alacağı kadar bu zehirden koyar ve sonra içi boş bir parça kabuk ile yarayı bağlar".*

Doktor Rifat Osman, çiçek aşısı yapan kadınların, *aşıcı hatun*, *aşıcı kadın*, *çiçekçi hanım* gibi isimlerle anıldığını anlatır. Devlet Salnamelerinde aşıcı kadınlar ile yeniden karşılaşırız; meselâ, Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane memurlarından olup muayenehaneye devam edenlere ait 1899 - 1901 listelerinden kadın *aşı memurlarının* Sadberk ve Sabiha hanımlar olduğunu öğreniyoruz; ancak onların uyguladığı çiçek aşısı artık Jenner'in buluşu olarak kabul edilir²¹.

Yapımı fetih yıllarına indirilen, Haseki Hastanesi karşısındaki Keyci Hatun

Camiinin banisi *Keyci Hatun* ise, key ile dağlayarak tedavi yapan bir halk hekimi olmalıydı²².

19'uncu yüzyılın ortalarında diplomasız ve çalışma ruhsatı olmadan yaygın bir şekilde geleneksel ampirik tedavi yapanlar arasında kadınlar önemli bir yer tutuyordu. G. Naranzi, çok ilgisini çeken ve toplumda önemli bir yeri olan İstanbul'un geleneksel kadın tedavcilerinden bir kısmını, Nisan 1857 tarihli *Gazette Médical D'orient*'te tanıtır. Naranzi'ye göre bu kadınlar, herkesce bilinen ve önemli hasta kitlesine sahip

olan; hastaya zarar verilse bile hastası eksilmeyen, keseleri altınla dolup taşan kimselerdi. Bunlardan, *gelincik* hastalığını tedavi eden kadınlar çoğunlukta ydı. Gelincik hastaları sarı benizli, kansız, zayıf, el ve ayakları ödemli olurdu. Gelincik hastasını, hastalık belirtilerini ve evrelerini tanıyan, tedavisini bilen kadınlar kendilerine başvuranlara içi sıvı ilaç dolu kaplar verirdi. Naranzi, sırrını kendine sakladığı bir tozu 250 kuruşa (50 frank) satarak gelincik hastalarını tedavi eden bir kadından da şöz eder. Bir diğer ünlü kadın sağlıkcı sınıfı da *akrun* tedavisi yapanlardı. Çocuklarda kasılmalara neden olan *akrun* adlı hastalığın tedavisinde çok ünlü olan kadınlar vardı. Halk, hekimlerin bu konuda bilgisiz olduğunu düşünür ve hekim çaresiz kaldığında *akrun* tedavisi ile ünlü kadınlar çadırlardı. Bu kadınlar, tedavi amacıyla belkemiği üzerine çok sayıda çizikler atar ve üstüne özel bir toz ekerdi. Büyük üne sahip olan diğer bir sağlıkcı kadın sınıfı da, ağızda yara ve aftlar ile ortaya çıkan *kurbağacık* hastalığını başarı ile tedavi ederdi. Kadın *kehhaler*, yani göz hastalıklarını tedavi edenler de vardı; bakırlı merhemler, göz damlaları, toz ilâçlar hazırlar; ilâç ile tedavinin yanı sıra göz ameliyatları da yapardı²³.

Bu konudaki en geniş bilgiyi, Abdülaziz Bey'in *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* adlı kitabından ediniyoruz. İstanbul'da geleneksel tedavilerle uğraşan kadınların birkaç sınıfa ayrıldığını söyleyen Abdülaziz Bey, çocuklardaki karın şişliğini ve ishali tedavi edenlere *kırbacı kadınlar* dendiğini ve bunların İstanbul'da Aksaray ile Bozdoğan Kemerinde bulunduğunu söylüyor. Kırbacı kadınlar, kül, kemik ya da kemikte üre-

Türk usulü çiçek aşısını tanıtan Lady Montagu (Bkz. S. Ünver: *Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi*. İst. 1948, "İ.Ü. Tıp Tarihi Enst. No.38". Aesculape mecmuası 1925 koleksiyonundan naklen. Resimler ve İzahlar. s.V

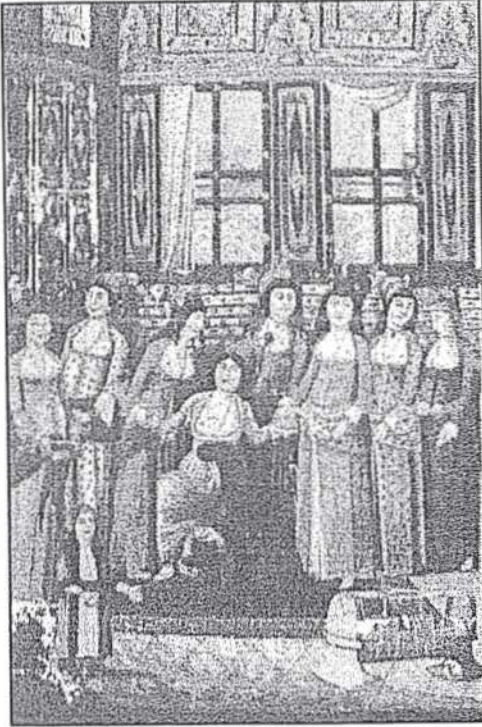
miş kurtcuklar vb. ile dua ve bazı mistik uygulamalar eşliğinde tedavi ederdi. Bir diğer geleneksel kadın tedavici sınıfı da, kaşıntılı ve kabuklu bir çeşit egzama olan ve genellikle çocukların yanaklarında görülen ve *alaz* denilen hastalığı tedavi eden *alazcı kadınlardı*. Çocuklar gün doğumundan önce alazcı kadınlara götürülür, ya da alazcılar hastanın evine çağrılır; çakmaktaşı ve pamuk tedarik edilirdi. Çocuğun yüzüne sürülen küllü suyun yanı sıra, yine dua ve mistik uygulamalar, tedaviye eşlik ederdi. Bir diğer sınıf ise *kelci kadınlardı*. Başlangıçta bunlar daha çok Yahudi olmakla birlikte, sonraları İstanbul'un çeşitli bölgelerinde bu sanatı Müslüman kadınlar da uygulamaya başlamıştı. Bunların bir çoğu aynı zamanda ebelik yapıyordu. Yalnız kel tedavisi ile uğraşan kelci kadınlar da bulunurdu. Abdülaziz Bey, bu hastalığı, başda görülen, daima kanayan ve sulanan, kalın bir kabuk oluşturan, kaşıntılı ve usandırıcı bir tür egzama olarak tarif eder. Tedavi yöntemi çok acı verici olmakla birlikte genellikle yararlıydı. Tedavi işlemi uzundu; birkaç gün süreyle başa bir kil sürdükten sonra, zift, çam sakızı, yağmumu ve havacıva denilen ilacın katılmasıyla yapılan bir terkip ile baş sıvanır ve onbeş dakika kadar sonra çıkarılıp alınır. Kabuklar dökülüp baş iyileşene kadar çeşitli işlemler yapılır. Birşeyden korkan kadın ya da çocuğu tedavi eden kadınlara ise *korku damarına basıcılar* denmekte idi; korku damarının kasık bölgesinde olduğuna inanılırdı; hepsi yaşlı olan bu kadınlar korku damarını ve ona nasıl basılacağını bilirdi. *Kurşun dökücüler* ise, çocukların nöbet, uykusuzluk ve uykuda sıçramasını; yaşlı kadınların başağrısı, bulantı ve iç sıkıntı-

sını vb. tedavi etmeye çalışırdı. *Nazar* değdiğine inanılan bu gibi hastalara kurşun dökener yaşlı kadınlardı. Daha çok kuduz tedavisiyle uğraşan *parpıcılar* ile muska yazıp, cin çağıran *karışmış fanilere* de iyileşme ümidiyle başvurulurdu. *Karışık kadınların* çoğu zenciydi²⁴.

İLAÇ HAZIRLAYAN VE SATAN KADINLAR:

İlaç hazırlayan ve satan kadınlar bir başka grup olarak sınıflanabilir. Gerek Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, gerekse Abdülaziz Bey'in kitabında, tıp bitkilerinden ve hayvan maddelerinden geleneksel terkipler hazırlayan kadınların varlığından söz edilir. Evliya Çelebi, "*kocaman bir at üzerinde küp kadar bakır kazanlar içre gülâb (gül suyu) satan Edirneli hatunları*" ecza hazırlayan esnaf arasında sayar²⁵. Abdülaziz Bey'in naklettiğine göre, *çingene kadınların* kırlardan, bakla tarlalarından topladığı kokulu çiçek ve tıbbi bitkilerden halk, hele kadınlar büyük özenle bahar mevsimi ilaçlarını yapardı. Abdülaziz Bey, "*her yönüyle hekimlikle ilişkileri vardır inancıyla ebelerden hastalar için ilâç sorulduğunu ve onların da bilmediklerini itiraf edecek yerde ilâç tarifine giriştiklerini ve zamanla halk arasında kocakarı ilâçları ile yapılan bir tababetin ortaya çıktığını; ancak ebelerin tertipledikleri ilaçların zararlı ve zehirli maddelerden değil, zaten bilinen bitkilerden elde edildiğini*" bildirir. Hayvan maddelerinden ilaç yapan kadınlar da vardı ve bunlara hazırladıkları ilacın kaynağını çağrıştıran adlar verilmişti. Mesela, kaplumbağa kanından ilaç hazırlayanlar *tosbağacı kadın* olarak tanınırdı. Bu ilaçların çoğu hastalıklara

karşı koruyucu olarak ilkbahar aylarında kullanılmak üzere hazırlanırdı. Yine Abdülaziz Bey'e göre, hanımların çoğu, zeytinyağına kattıkları bazı maddeleri, sirke içine attıkları gül yapraklarını şişe içine koyar ve evin güneş gören penceresi dışına asardı. Papatya, pelin, ıhlamur, hatmi çiçeği, turunç kabuğu, nar kabuğu, mazı, çörek otu, zencefil, anason, üzerlik gibi bitkiler her evde bulundurulur ve hastalanan olduğunda ilaç tertip etmek üzere mahallenin ihtiyar hanımlarına başvurulurdu²⁶.

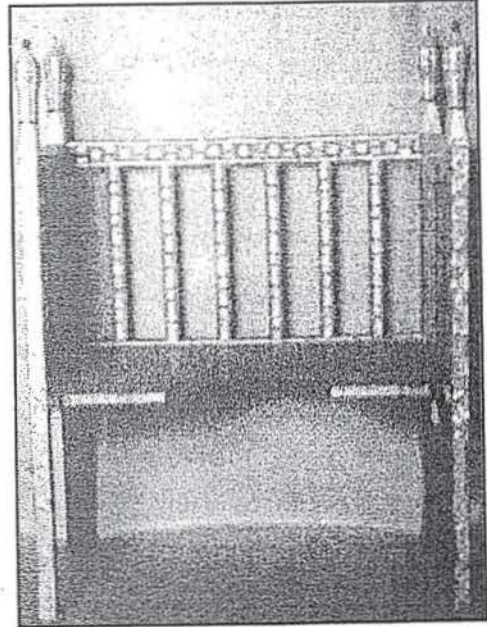
Bir konak, ya da sarayda doğum sahnesi. Gebe kadın doğum iskemlesinde oturuyor. Arkası dönük olan ebe, başla gelen çocuğu örtü altından alıyor. Akan kan ve su için bir leğen konmuş. Soldaki hanımın elinde lohusa şerbeti ve önde çocuğun beşiği görülüyor. (Enderuni H.Fazıl: Zenanname, İst.Üni. Ktp. No. T.Y. 5502, v. 142a)

EBELİK:

Çeşitli toplumlarda olduğu gibi, Osmanlılar'da da kadının ebe görevini üstlenmesinin bir gelenek olduğunu görüyoruz. Ebelik sanatı çok kere anneden kız çocuğa ya da yakın bir kadın akrabaya usta-çırak yöntemi ile aktarılan bir aile mesleği olarak yürütülürdü²⁷.

Sarayda görevli maaşlı ebelerin yanı sıra zaman zaman saraya çağrılanlar da vardı²⁸. Sarayda görevlendirilen ebelerin birinci ve ikinci ebe olarak tayinlerini gösteren arşiv belgeleri bulunmaktadır²⁹. Saray ebesinin asıl görevi doğum yaptırmak olmakla birlikte, hareme alınan kadınların bazen ebeler tarafından muayene edildiği kaydediliyor³⁰.

Saray ve konaklarda hizmet veren ebeler zengin bir hayat sürerdi. Bir ebenin tercih edilmesi ve ün kazanması için doğumu yaptırmadaki becerisi kadar temizliği ve

Topkapı Sarayı Hekimbaşı Odasında teşhir edilen sedef kakmalı doğum sandalyesi

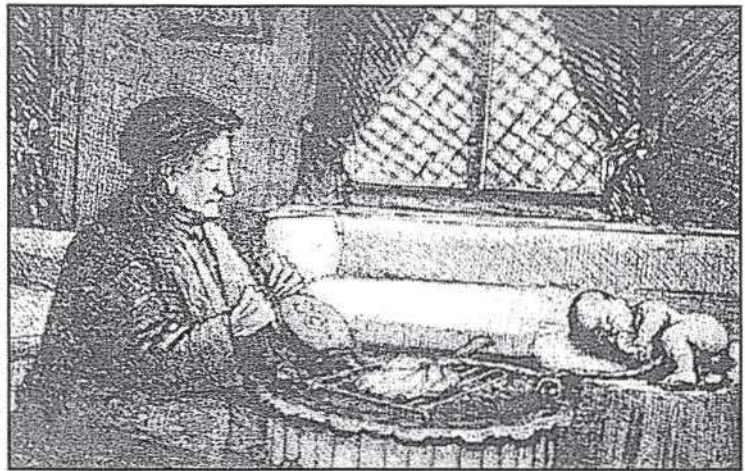

Yaşlı halk ebesi gece doğuma giderken bekçi de ebe iskemlesini omuzunda taşıyor. (B.Ömer (Akalın): Doğum Tarihi. s.41)

iyi ahlakı da aranan özelliklerdi. Bazen ebelerin müdahaleleri başarısızlıkla sonuçlanabiliyordu. Nitekim, Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre, 1659'de IV. Murat'ın kızı Kaya Sultan, Fatma Sultan'ı doğururken, ebelerin zorlamaları sonucu rahmi delinerek ölmüştü³¹. Ebelerin de cezai sorumluluğu vardı. Mesela 1765'de, alışılmıştın aksine bebeğin göbeğini ikinci kere kesmesi sonucu yaranın kanamasıyla bebeğin ölümüne neden olan Kasımpaşa'lı ebelerden Ali kızı Salihah'a diyet karşılığında

para cezası verilmişti³². Buna karşılık, saray içinde ve dışında görev yapan başarılı ebeler her devirde rağbet gördü ve ödüllendirildi. Mesela, 1891'de Haseki Nisâ Hastanesi'nde görevli kabile Zeliha Hanım, kehhâl, eczacı ve tımarcılarla birlikte iftihar madalyalarıyla; 1894'de kabile Tevhîde hanım ile sütnine Hanife'nin uygun şekilde taltif edilmeleri için ferman çıkmıştı³³.

Ebenin esas görevi doğum yaptırmak olmakla birlikte, zaman zaman kızlık muayenesiyle de ilgilenirdi³⁴. Hattâ, her ne kadar sıkı bir şekilde yasaklanmış ise de, çocuk düşürmekle meşgul olan ebeler de vardı. Özellikle 19'uncu yüzyılda *ıskat-ı cenin* ile suçlanan, yani ana karnındaki çocuğu düşüren ebelerden şikâyet edilen arşiv belgeleri dikkat çekicidir³⁵. Saray'da da, özellikle şehzadelerin cariyeden olma çocuklarının düşürtüldüğü bazı kaynaklarda iddia ediliyor. Mesela, Sultan Reşad devri haremîni anlatan İzzet Ziya'nın neşredilmemiş sözlerini nakleden Ali Seydi Bey, sarayda çocuk düşürtmenin bir adet olduğunu, hatta Sultan Reşad'ın buna izin bile verdiğini yazıyor³⁶.

Boğuk doğan çocuğu diriltmeye çalışan ebe (B.Ömer (Akalın): Doğum Tarihi. s. 43)

Abdülaziz Bey'e göre üç sınıf ebe vardı; saraya hizmet eden *saray-ı hümayun ebesi*, üst tabakanın ebesine *kibar ebesi*, ve halkın hizmetinde olana *âhâd-i nâs (avâm) ebesi* denirdi. Saray ebesi, saraydan maaş, erzak, Ramazan harcamaları, bayram ikramiyeleri alırdı; konağında uşakları, cariyeleri olur; zengin bir hayat sürer, saygı görürdü. Kibar ebelerin de konakları ve hizmetkarları vardı; kibar ailelerine çağrılan, güngörmüş, temiz ve zarif irsanlardı. 19'uncu yüzyılın ünlü ebelerinden bir kısmı *Gümüş Çakılı Ebe*, *Eli Güzel Ebe*, *Sallabaş Ebe*, *Çantalı Ebe*, *Küpeli Ebe*, *Fuçılı Ebe*, *Kız Ebe*, gibi lâkaplar ile anılırdı; bazıları ise *Şehreminli Hacı Ebe*, *Ladinli Ebe* gibi, geldiği semt ya da memleket adıyla tanınırdı³⁷.

1842'de Mekteb-i Tıbbiyye'de ebelik kurslarının açılması, geleneksel tarzda ebeliğin giderek ortadan kalkmasının da başlangıcı oldu. 1841'de Paris'ten gelen ebe Madam Ventura ve Avusturya'dan gelen Madam Messanti ebelik eğitimine önemli katkıda bulundu. Ebelik eğitimine katılan ilk 36 ebeden 10'u Müslümandı. Çeşitli tarihlerde askeri ve sivil Mekteb-i Tıbbiye muayenehane ve nöbet mahallerinde hasta muayene ve tedavi

Ebe Emine Kadın'ın 1750 tarihli mezar taşı (Bkz. dipnotu, 39)

eden ebe madamlar Robers, Pizipio, Mariça, Monie ile kabile Lebibe ve Hafize Hatunlardan sonra çok sayıda Türk ebenin görev yaptığını çeşitli kaynaklardan, özellikle salnâmelerden öğreniyoruz³⁸. Ebeler Mekteb-i Tıbbiye polikliniklerinde görevlendirilmenin yanı sıra, devlet memurluklarına da atandılar. Mesela, 1863'de, Nefise ve Fatma Hanımların et tayinlerinin maaşa tahvil kaydı dikkat çekiyor³⁹. İlerki yıllarda, gureba hastanelerinin yanı sıra, belediyelerde, tabib, eczacı vb.nın yanı sıra ebenin de memur kadrosunda yer aldığını görüyoruz; mesela, 1903'de Makedonya'da Gevgeli kazası belediye ebeliğine, tıp mektebi mezunu *Eda Hanım* dört yüz kuruş aylık ile atanmıştı. 1906'da, Selânik belediyesinde görevli dört ebe ve diplomalı bağımsız bir ebe vardı. 1322 Afyon

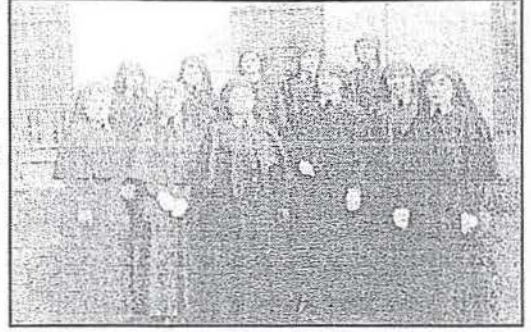
Cumhuriyet dönemine ait son Arap harfli ebe diplomalarından (Cerrahpaşa Tıp Fak., Tıp Tarihi müzesinde teşhirtedir).

Salnamesi 1905-6 yıllarında belediye daire-
sinde görevli kabilenin adının *Hayriye Ha-
nım* olduğunu bildiriyor⁴⁰.

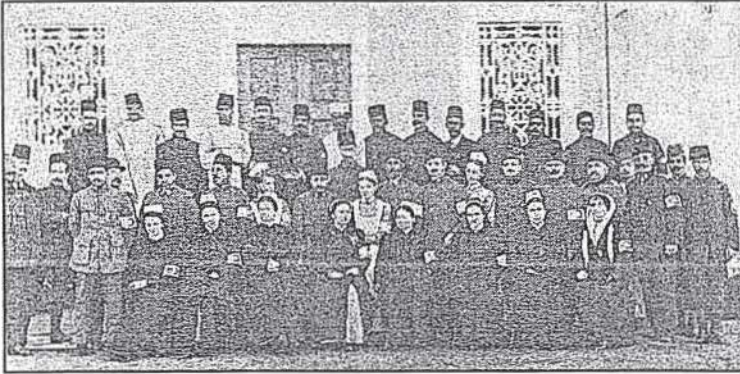
Mezar taşları ebelik tarihine de ışık tuta-
bilmektedir; ancak bulabildiğimiz tek örnek
Emine Kadın'a ait, 1750 tarihli, boynu bü-
kük bir mezar taşı⁴¹.

KADIN HASTABAKICILAR:

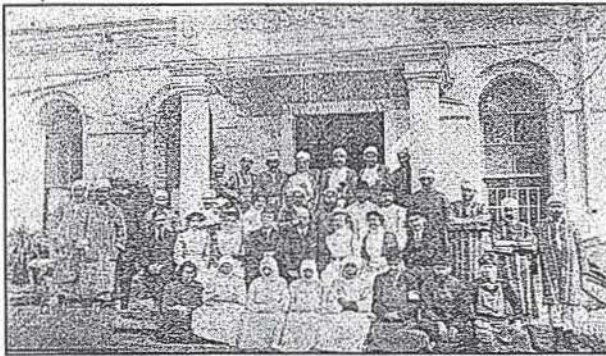
Kadın hemşire eğitiminin öncüsü doktor
Besim Ömer Paşa'nın (1862- 1940) yazdıklar-
ından öğrendiğimize göre eşler, anneler,
kızkardeşler ve kadın akrabalar hastabakıcı-
lık görevini üstlenmiş olduğundan, 19. yüz-
yılın sonları hattâ 20 'inci yüzyıl başlarına

"Cihan savaşında gönüllü ve fedakâr hemşireler grubu;
hepsi asil ve sayılı aile hanımları! diye arkasında açık-
laması olan bu fotoğrafı ressam Güzin Duran, S. Ün-
ver'e hediye etmiş. (Fotoğraf Cerrahpaşa Tıp Tarihi
A.B.D. arşivindedir.)

Mısır Hilâl-i Ahmeri Beylerbeyi Hastahanesi heyet-i sıhhiyesi.
(Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi. s. 182)

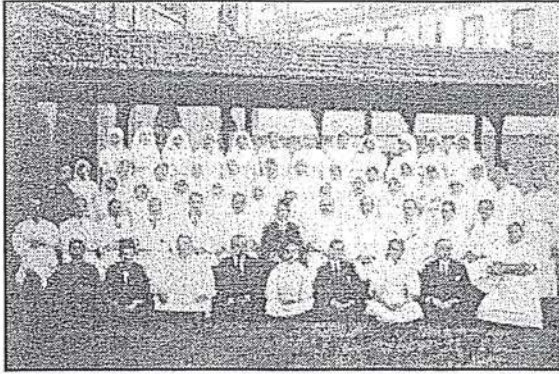
Dr. Kalemov Hastahanesi heyet-i sıhhiyesi ve mecruhîn.
(H. Ahmer Salnâmesi. a.g.e. s. 288)

kadar hastabakıcılık ayrı bir meslek

olarak değerlendiril-
memiş ve kurumlaş-
mamıştı⁴². Fakat, bü-
tün Osmanlı tarihi bo-
yunca *kayyum* adı ve-
rilen erkek hastabaki-
cılarının darüşşifalarda
görevlendirildiğini bi-
liyoruz. Kayyumlardan
beklenen ahlâk nitelik-
lerini hastane vakfiye-
lerinde ayrıntılarıyla
bulmaktayız⁴³. Orduda

da erkek hastabakıcılar hizmet veri-
yordu⁴⁴. Enderun ve harem has-
tanelerinde ise *nineler* ya da
analar adıyla görev yapan ve
bazı tıp tarihçilerinin hastabakıcı
olarak nitelediği yaşlı kadınların
faaliyeti hakkında bir bilgimiz
yok. 1300 tarihli *Düstûr*'da yer
alan sağlık memurlarıyla ilgili
maddelerden anlaşıldığına göre,
1884-85 yıllarında hastabakıcılık
nigâh-bân-ı hastegân san'atı
olarak ifade ediliyordu⁴⁵.

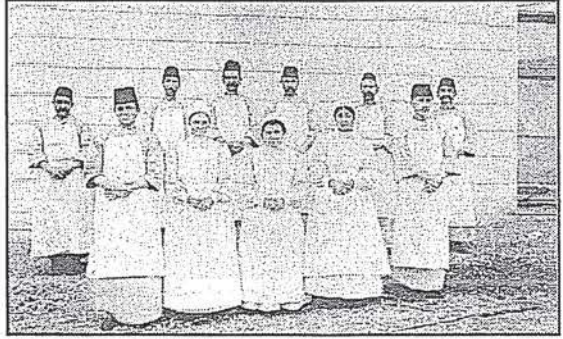
1891 yılına ait bir belgede Haseki

Fotoğrafın sol alt köşesinde, "Hilâl-i Ahmer hemşireleri Besim Ömer Paşa ile Beyoğlu Hilâl-i Ahmer Hastanesinde" kaydı düşülmüş; sağ alt köşeye ise 31 Ekim 1915 tarihi konmuş. Fotoğrafın altında resimde bulunanların imzaları yer alıyor. (Bu fotoğraf İst. Tıp Fak. A.B.D. müzesinde teşhirdedir.)

Nisa Hastanesi'nde pansumancı kadınlardan *tımarcı-ı evvel* Hatice ve *sarı* Ayşe Hanım'ın, ebe Züleyha Hanım ile birlikte, iftihar madalyasıyla taltif edilmiş olması gibi örnekler Türk kadınının hastabakıcı olarak hastanede çalışma tarihini 19'uncu yüzyılın ikinci yarısına götürmektedir⁴⁶.

19 uncu yüzyılın ikinci yarısından

19 Ağustos 1320/1904'de Selânik Hamidiye Hastanesinin açılışında Bohem'in çektiği hastabakıcı ve hademegân kullarına ait fotoğraf. (İ.Ü.Kıp. Albüm No. 90549 -2, Resim No: 15)

"Hamidiye Etfal Hastahane-i Aliyyesinde müstahdem Almanyalı şvesterler." (Bkz. Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisinin İstatistik Risale-i Tıbbiyyesi. Üçüncü sen, 1320 / 1318 / 19 Ağustos 1902 s. 22-23 arasında yer alan fotoğraf).

itibaren bazı hastanelere kadın hastaların alınmasıyla birlikte *kadın hizmetçi*, ya da *inâs hademe* olarak çalıştırılan kadınlar temizlik ve yemek işlerinden sorumluydu. Kadın hademâ hasta bakımıyla ilgilense de, sağlık bilgi ve eğitiminden yoksundu. İlk hastabakıcılık eğitimi ebelerle vermeye başlandı. 1889'da ebe eğitimini üstlenen Besim Ömer Paşa, hastabakıcılığın ebeler için önemini dikkate almış ve öğretimin birinci yılını hastabakıcılığa ayırmıştı. Bu yıllar hastabakıcılığın kurumlaşmasının başlangıcı oldu. Ka-

dırğa'da ebelerle verilen hastabakıcılık derslerini Kenan Tevfik ve Refik Münir kitap haline getirdi. Nihayet, doktor İsmail Derviş Paşa'nın 1900 tarihli yazısından öğrendiğimize göre, Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane'de ebeler sınıfına, hastabakımı için gereken teorik ve uygulamalı tıp derslerinin yanı sıra, *hasta bakma usulü* dersinin konmasıyla, bu tarihten itibaren ebeler *gard malâd şehadetnâmesine*, yani hastabakıcı diplomasına da sahip

olacak ve böylece gerektiğinde kendilerinin hastabakıcı olarak yararlanılabilecekti⁴⁷.

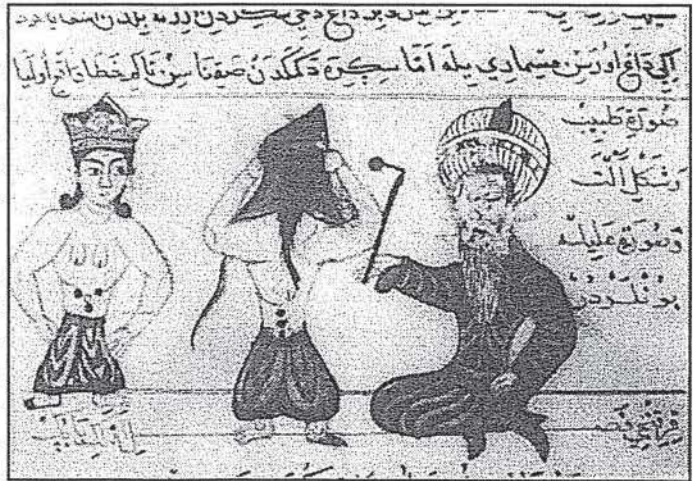
Hemşireliğe bir bakıma örnek olanlar dış ülkelerden gelen yabancı hastabakıcılardı. 1897 Türk Yunan Savaşında Almanya'dan getirtilen ve İstanbul'da mecruhin hastanelerinde istihdam edilen hemşire *rahibeler*; Berlin'den gelen ve Hamidiye Etfal Hastanesinde 1900'de istihdam olunan Anna Vabel ve Paulande gibi hemşireler; aynı hastanede görevli olup liyâkat madalyası alan Elise Wegener (1899) ile "altun liyakat madalyası ihsan buyrulan" Eina Monica ve Louise" (1905) gibi hastabakıcı *şvesterler*; Rieder Paşa'nın 1903 tarihlerinde Almanya'dan Gülhane'ye getirdiği hemşireler; Balkan Savaşından kısa süre önce Üsküp'te kurulan Hilâl-i Ahmer hastanesinde gönüllü hastabakıcılık görevini üstlenen Fransız ve Alman hanımlar; Kadırğa Seririyat-ı Velâdiyesi'nde hastabakıcılık yapan Türkistanlı ve diğer yabancı hanımlar Türk kadınının hastabakıcı rolünü benimsemesinde etkili olmuştu⁴⁸. Her ne kadar Florance Nightingale Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da hemşirelik yaptıysa da, Osmanlı toplumunu etkilememişti. Florance Nightingale, kadın hastabakıcı eğitiminin öncüsü doktor Besim Ömer Paşa'nın onu örnek göstermesiyle ancak çok sonraları tanınacaktı.

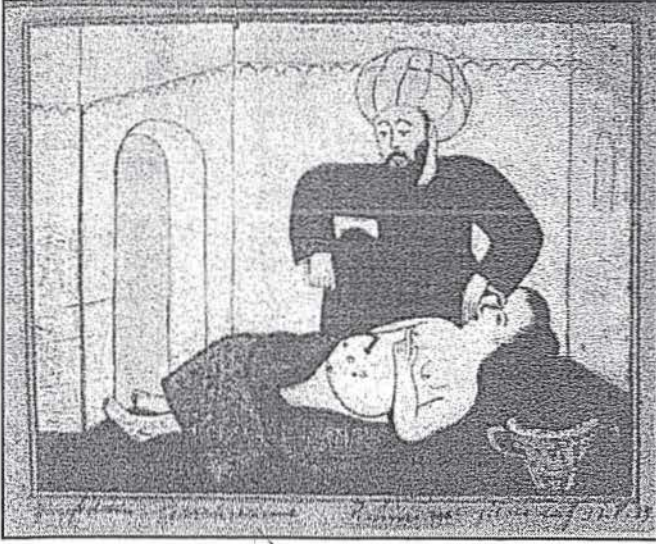
Hastabakıcılığın eğitim gerektiren ayrı bir meslek olduğu anlayışının benimsenmesinde doktor Besim Ömer Paşa'nın büyük gayretti olmuştu. Hastabakıcı mektebi kurma girişimleri sürerken, Kadırğa Seririyât-ı Velâdiyesi'nde açılan ders-

hanede nazarı ve uygulamalı hastabakıcılık eğitimi gören hanımlara verilen şehâdetnâmeler ise hastabakıcılığın eğitim gerektiren bir meslek olarak kabullenilmesinin en önemli göstergesiydi. Balkan ve I.Dünya Savaşları yaralı askerlerin tedavisinde eğitim görmüş kadın hastabakıcılara olan büyük ihtiyacı ortaya koymuş ve bir kadın mesleği olarak uygulamalı ve nazarı gönüllü hastabakıcı eğitiminin Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezinde başlatılmasında önemli rol oynamıştı⁴⁹.

ERKEKLERİN KADINLARI TEDAVİ ETMESİ:

Osmanlı tarihinde tedavi sanatını uygulayan kadınların olması, kadınları daima kadınlar tedavi ediyordu anlamına gelmiyordu. Her ne kadar hasta kadını kadın sağlıkcının tedavisi tercih ediliyorduydu da, biliyoruz ki gerektiğinde *zaruretler günahları mübah kılar* görüşüne dayanılır ve özellikle kadın hekim bulunmaz ve hastalık tehlikeli veya hasta sancılı ise, erkek hekimin, hatta Müslüman olmayan erkek

Cerrâhiyetü'l-Haniyye'de, "rahim marazının" erkek hekim tarafından tedavisini gösteren minyatür. (I. Bah, 39 fasıl, v.13^a, İ.Ü. Tıp Tarihi A.B.D. nüshası)

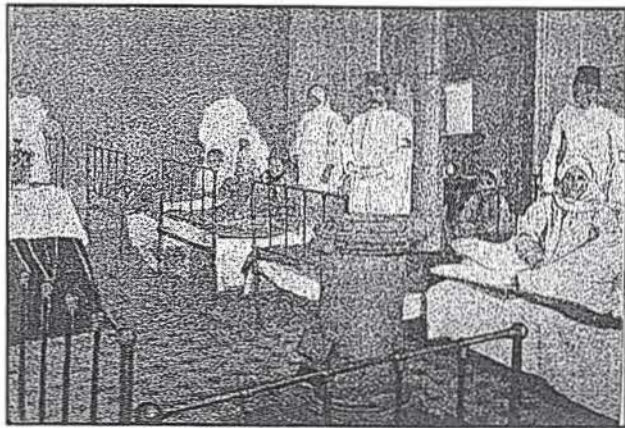
hekimin kadını tedavisine izin verilirdi⁵⁰. Nitekim, tıp yazmalarında kadınların erkekleri, erkeklerin de kadınları tedavisinin caiz olduğuna dair ifadeler, Hz. Muhammed'in döneminde Gıfariyye gibi kadınların savaşta yaralanan erkekleri tedavi ettiklerine dair örneklerle dayandırılıyordu⁵¹.

15 'inci yüzyıla ait Cerrâhiyetü'l-Haniyye'de, I. kitabın 39 'uncu faslında *rahim marazı* tedavisinin anlatıldığı metnin tasvir edildiği minyatürde, erkek hekim çıplak bir kadını tedavi ederken resmedilmiş; ve metinde de rahim marazını tedavi eden kişi *tabib*, yani erkek hekim olarak ifade edilmiştir⁵².

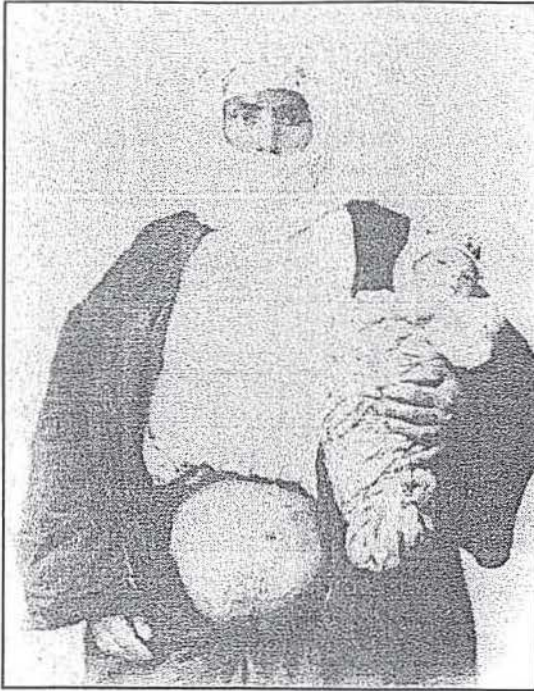
Erkek hekimin kadını tedavi etme gerekçelerini Cerrâhiyetü'l-Haniyye'nin II. babında, "*Avretlerde hadis olan taşun ilacının tarikasın bildirür*", başlıklı 61'inci faslında buluyoruz. Bu metinde Sabuncuoğlu kadın hekim için *tabibe avret* tabirini kullanır:

"Hatun kişilerde taş hadis olur ise ilaç güç ola;kadınların tedavisinde engeller çoktur: bakiredir; kadın namuslu olur, kend nefsinı tabibe arz edemez; tabibin akrabasından olur, kendini saklar; tıp sanatını iyi bilen **tabibe avret** bulunmaz, hususa el işinde; kadınların yaracak yeri uzak olur erkeğinden ve derin yarmak gerekir, onda tehlike vardır. Eğer zaruret olup, yarmağa muhtac olursa, iyi **tabibe avret** bulunmazsa, bir namuslu yoldaş ve dost bir tabib bulasın ki, bu sanat içinde usta olsun, bunun gibi işi çok işlemiş olsun"⁵³.

Sarayın haremine olduğu gibi, erkân evlerine de erkek hekimler, hatta Müslüman olmayanlar girebiliyor ve evin kadınlarını tedavi edebiliyordu. Mesela, Sinan Paşa'nın hizmetinde olan İspanyol Andres Laguna, Sultan'ın kızı olan Sadrazamın karısını tedavi etmişti. Sanz'ın yayınladığı el yazmasına dayanarak, "Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556" adıyla basılan kitapta İspanyol hekimin; doğurmak iste-

Hilâl-i Ahmer Muhacirîn Hastahanesi inâs kısmı (H. Ahmer Salnâmesi. a.g.e. s.310)

"İşbu kadının karnı yarılarak her-hayat bir çocuk alınmış ve validesi de kâmilen şifayâh olmuştur".
(İ.Ü. Ktp. Albüm No. 90506, Resim No. 8)

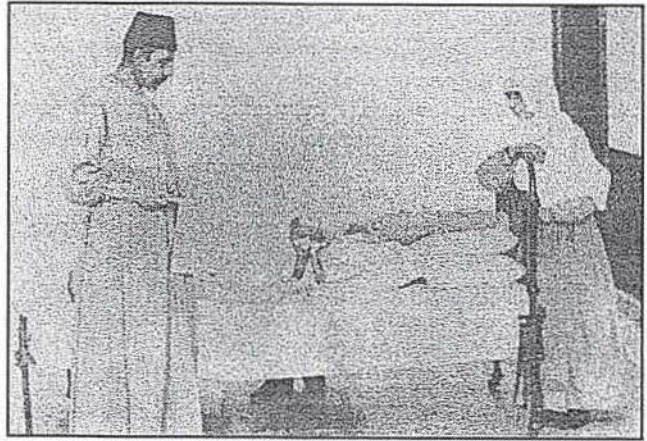
yen, aybaşı gecikmesi veya rahim hastalığından şikayet eden pek çok subay veya bezirgan eşi olan hastayı tedavi ettiği naklediliyor. Nitekim, başka erkekler hareme giremediği halde, hekimler kadınların bulunduğu yerlere girebiliyor, kadınların el ve kollarını tutabiliyor, yüzlerini görebiliyordu⁵⁴.

Kadın hastanın tedavisinin kadınların yanı sıra erkekler tarafından da yürütüldüğü gerçeği şer'î mahkeme sicillerindeki belgelerden de tesbit edilebilmektedir. Mesela, Afyon Karahisar'a ait iki mahkeme kaydını yaşanmış birer kanıt olarak verebiliriz. 1654 tarihli olan belge, karısı Zülfi'nin alnındaki bir uru ameliyatı sonucunda karısının hayatını kaybetmesine neden olan erkek

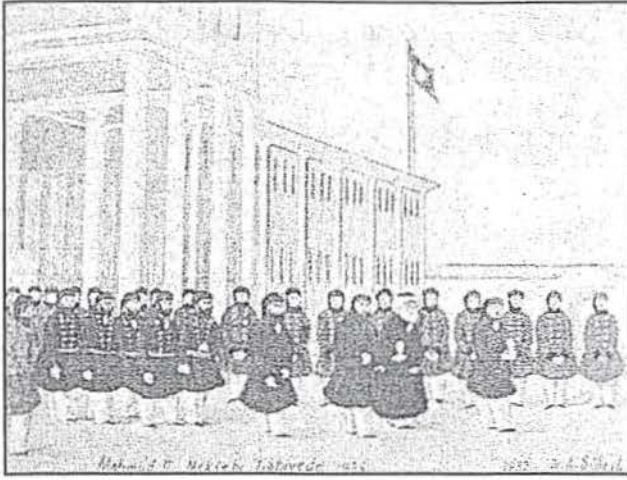
cerrah Hüseyin'den eşi adına Hasan'ın davacı olduğuna dairdir⁵⁵.

Afyon'a ait 1691 tarihli diğer belge, boğazındaki bir şişlikten rahatsız olan Zeynep adındaki kadın hasta ile ameliyatı yapacak olan erkek cerrah Abdurrahman Çelebi arasında imzalanmış olan rıza senedir. Aslında, bu gibi mahkeme sözleşmeleri geniş ölçüde incelendiğinde, kadın-erkek, küçük-büyük, Müslüman olan ve olmayan, her kesimden insanın hekime başvurduğu ve ayırım yapılmaksızın tedavi edildiği anlaşılır⁵⁶.

Erkeğin kadını tedavisi konusunda değişik kaynaklardan daha çeşitli bilgiler de bulmaktayız. Mesela, İngiliz elçiliğinin resmi görevlisi olan ve Venedikli diplomat Ottaviano Bonn'un 17 'inci yüzyılın başında İstanbul hayatına ait incelemesini nakleden Robert Whithers, saray mensubu kadının sağlığına kavuşmak için bir cerrah gerektiğinde inanç sıkıntısı olmayıp, elinden geleni yaptığını; bu durumda etini hekimden saklamayacağını ifade eder. Nitekim, Sultan'ın izni ile, kadınları tedavi amacıyla hekimbaşı hareme girebilirdi⁵⁷. d'Ohs-

Şam'da Hamidiye hastahanesinde 130 yaşında vefat eden Kamer Hanım.
(İ.Ü. Ktp. Albüm No. 9586, Resim No. 16)

1839'da Sultan II. Mahmud'un Galatasaray Mekteb-i Tıbbiyye'sini ziyareti. (S. Ünver: Adli Sultan Mahmud'un Mekteb-i Tıbbiyye-i Âliyye-i Şahaneyi Açışdan Dönüşü. 1932)

son ise, "kadın hastaya bir erkek hekim veya cerrahın çağırılmasının, ancak hayatı tehlikeye girecek derecede ağırsa mümkün olur", demektedir⁵⁸. Çeşitli kaynaklara göre, erkek hekim hasta kadının nabzını tutarken kolu genellikle tülbent veya ince bir bezle örtülü olmakta, ancak gerekirse kadın vücudunun başka yerlerini de hekime gösterebilmekteydi; yani hekimin kadın hastaya, *gerektiği kadar*, bakması caizdir⁵⁹.

Arşiv belgeleri, cariyelerin sağlık muayenelerinin *hekimler* tarafından yapılabildiğini ortaya koyuyor. Mesela, kırk iki buçuk keseye alınan Bedr-i cihan adlı cariyeyi hekimin muayene ettiği ve "bir miktar öksürüğü varsa da bunun nezle sonucu olup, zararı yoktur" diye ilgiliye cevap verdiği bir arşiv belgesinden anlaşılıyor⁶⁰.

Sultanların anne ve eşlerini erkek hekimlerin de tedavi ettiğini gösteren çeşitli kanıtlar vardır. Bu kaynaklardan, 1624 tarihli bir maaş defterinde *Mehmed* adlı *tabibin* Şehzade Sultan Mehmed Han'ın doğumunu yaptırdığı, *müvellidi* sözcüğü ile bildiriliyor⁶¹.

Son yıllarını hastalıkla geçirmiş olan III. Mustafa'nın baş kadını Mihrişah Sultan'a ise hekimler çeşitli teşhisler koymuş; nihayet *ahiret nöbeti* hastalığı olduğuna karar vererek Hallac Baba'ya başvurulmuş; o da bir takım ilaçlar vermişti⁶².

19 'uncu yüzyılda erkek hekimlerin saray kadınlarını tedavisi giderek arttı. 19uncu yüzyılın ilk yarısına ait belgeler, kadın hekimlerin yanısıra, erkek hekimlerin de sarayın haremine tayin edildiğini gösteriyor. Mesela, erkek cerrah ve tabiblerin haremde görevlendirildiğini 1835-36 tarihli arşiv belgelerinden öğreniyoruz.

Buna göre, "*harem-i iffet- makrûn-şâhânedede beher gün bir hâzık tabib, Tıbhane-i Amire'den bir muavin efendi ve Cerrahhâne-i Ma'mure'den bir cerrah nöbet beklemek üzere*", tayin kılınmıştı⁶³. Dışarıdan da erkek hekimler saraya çağırılıyordu. 1845'de Sultan Abdülmecid, üçüncü kadını ve annesi Bezm-i Alem'i tedavi etmek üzere, Avusturya'dan gelen ve Mekteb-i Tıbbiye hocalarından olan Dr. Sigmund Spitzer'i hareme çağırılmıştı⁶⁴. 19 'uncu yüzyılın sonlarında Vahid Bey ve Besim Ömer Paşa gibi ünlü hekimler *erkek ebe* sıfatıyla sarayın haremine davet ediliyordu⁶⁵.

Tıp mektebini bitirmiş olan hekimler kadın anatomisini tanıyordu. Tıphane dönemi tıp öğrencileri kadın cinsiyet organlarını ve anne karnındaki çocuğun anatomisini *modeller* üzerinde öğreniyordu. 1837 tarihli bir hatt-ı hümayun ile, "*Paris'den gönderilmiş olan zükûra mahsûs teşrih modellerinden maadâ kaffe-i azayı nisaiyyesi ve cenini mevcut olmak üzere bir çift inas modeli*" getirtiliyordu. Modelleri Büyükelçi aracılığıyla yollaya-

Hilâl-i Ahmer Muhacirîn Hastahanesinde lohusalar koğuğu (H. Ahmer Salnâmesi. a.g.e. s. 307)

cak olan Dr. Auzoux, "hamileliğin tüm evrelerine ait kadavra temininin güçlüğü" nedeniyle, koleksiyonuna, "gebeliğin başlangıç döneminde uterusu ve ceninin gelişimini gösteren ek modeller" hazırlıyarak, "Zat-ı Şahanelerinin hanımlarının ihtiyacını karşılayabilmeyi" amaç edindiğini Büyükelçiye bildirmişti. Prangalı mahkumların cesetleri üzerinde anatomi çalışmaları yapma izni alınan 1841 tarihinden itibaren kadavra üzerinde

yapılan eğitimin yanı sıra, hasta başında görülen klinik eğitim, erkek hekimleri kadın hastaların tedavisinde giderek daha da bilgili ve deneyimli kılıyordu⁶⁶.

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane tabib ve cerrahlarının Sultan Bayezid civarındaki ispençiyar odasında muayene ve tedavi ettikleri hastaların bir kısmı, "kerime, zevce, valide, cariye, taallukatdan bir hatun" gibi tabirlerle tanıtılan kadın akraba veya yakınları idi⁶⁷. 1841-42 dönemi Mekteb-i Tıbbiye faaliyet raporu da 5651 Müslüman kadın hastanın muayene edilip, tedavisinin yapıldığını ortaya koyuyor. Bundan sonraki yıllarda da, Mekteb-i Tıbbiye hoca ve asistanları binlerce Müslüman, Hıristiyan ve Musevi kadın hastayı muayene ve tedavi ettiler. Çoğu fakir olan kadın ve çocuk hastalar, 1844'de Galatasaray Tıp Mektebi civarında kiralanan evlerde ücretsiz tedavi edilirken, öğrenciler de hazır bulunuyordu.

Kadırgâ Hastahanesi heyet-i sıhhiyesi (H. Ahmer Salnâmesi. a.g.e. s. 124)

Nihayet 1892'de Besim Ömer Paşa'nın ifadesiyle, küçük bir "seririyât-ı velâdiye" açılarak, "fenn-i kıbale ve emraz-ı nisânın amelî olarak tedavisine ve ameliyat-ı velâdiye

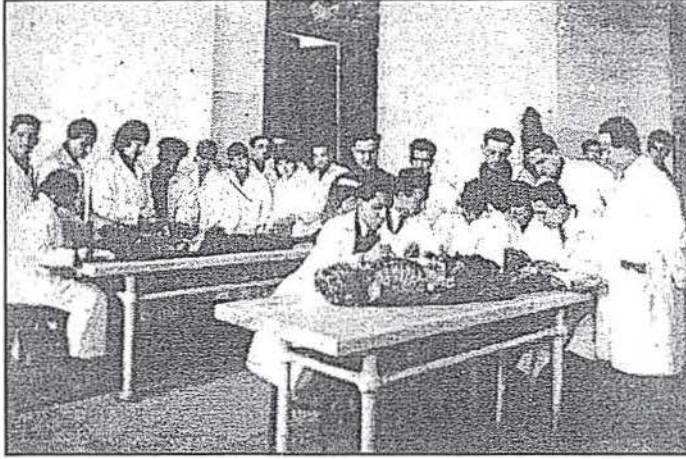
iraesine" başlandı. Böylece, doğum ve kadın hastalıkları üzerinde öğrencilerin en uygun şekilde eğitilebildiği hastane koşulları gerçekleşebilmişti⁶⁸.

Ancak, şunu da unutmamalıyız ki, erkek hekim ya da kadın tedavici seçimi, hastalığın ağırlığı ve cerrahi gereksinim kadar, ailenin, özellikle evin erkeğinin tu-

uzun İmparatorluk dönemi boyunca kadın hekimlerin medrese, hastane veya saray okulu gibi bir kurumda eğitildiklerini gösteren ya da ima eden hiçbir belge yoktur. Saraylarda resmen görevlendirilen kadın hekimlerin eğitim ve meslek durumunu açıklamak gerçekten zordur.

Kadınların usta-çırak usulü ile, genellikle anneden evlada sanatın aktarılması şeklinde eğitildiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca, Osmanlılarda pek çok ünlü hekimin usta bir tabibin dükkânında usta-çırak yöntemiyle eğitildiğini ve hattâ tıp kitaplarını okuyarak hekimliğe merak saranların olduğunu biliyoruz⁷¹.

Rafaella Lewis, hem cahil, hem de eğitilmiş kişilerin becerikli kadınları hekimlere tercih ettikleri

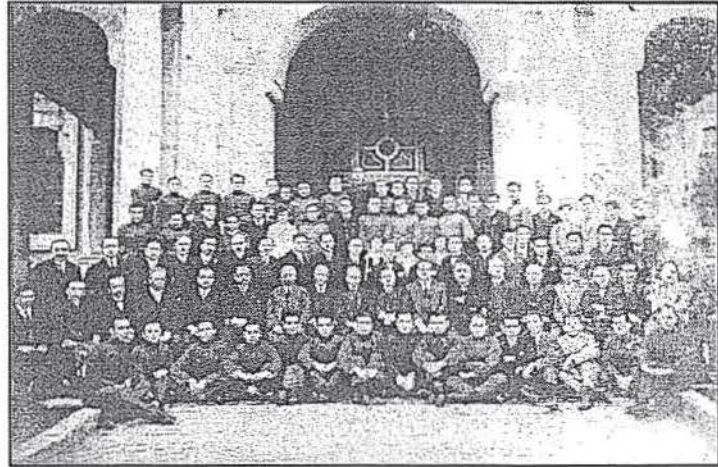

1922 yılında Darü'l fünun Tıp Mektebine kaydolun kız öğrenciler anatomi dersinde kadavra başında. (İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D. arşivi)

tumuna göre değişebiliyordu ve bu nedenledir ki, bazen, ihtiyaç halindeki "endişeli kadınlar ve dertli aneler üfürükçülerden medet umabiliyor-du"⁶⁹.

KADINLARIN EĞİTİMİ:

Kadın hekim ve ebe eğitimi konusu cevapsız kalan sorulardan biridir. 1922 yılında Darü'l fünun Tıp Mektebi'ne kadınların öğrenci olarak kabul edilmelerine⁷⁰ kadarki

1922 yılında Darü'l fünun Tıp Mektebine kabul olunup, tıp eğitimi gören altı kadın hekimin yer aldığı 1928 yılı mezuniyet fotoğrafı: İffet Naim (Onur), Suat Rasim (Giz), Fimat Celâl (Taygun), Sabiha Süleyman (Sayın), Mîfide Kâzım (Küley) ve Hamdiye Abdurrahim (Maral). Bu fotoğrafta yer alan ilk kadın hekimlerin kimliklerini tanıtan sayın Dr. Şeref Etker'e teşekkür ederiz. (İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D. arşivi.)

Tıp Fakültesinin ilk kadın mezunlarından Suat Rasim (Giz). (1928 mezuniyet fotoğrafından ayrıntı)

Tıp Fakültesinin ilk kadın mezunlarından Finat Celâl (Taygun) (1928 mezuniyet fotoğrafından ayrıntı)

Tıp Fakültesinin ilk kadın mezunlarından Sabiha Süleyman (Sayın) (1928 mezuniyet fotoğrafından ayrıntı)

Tıp Fakültesinin ilk kadın mezunlarından Müfide Kâzım (Küley) (1928 mezuniyet fotoğrafından ayrıntı)

Tıp Fakültesinin ilk kadın mezunlarından, kısa boylu olan İffet Naim (Onur), uzun boylu olan Hamdiye Abdürrahim Rauf (Maral) (1928 mezuniyet fotoğrafından ayrıntı)

ni ve kocakarı ilaçlarına sık başvurulduğunu yazıyor. Lewis'e göre her ne kadar Müslüman kadının erkek gibi tıp eğitimi görmesi imkansız ise de, bu konuda eli yatkın olan bazı yetenekli kadınlar kısa sürede tecrübe edinirdi; hatta bir hekimden biraz ders alabilirse hasta kadınları ameliyat edebilecek seviyeye bile ulaşabilirdi⁷².

Her ne kadar 19 'uncu yüzyılın ikinci yarısında geleneksel tedavcilerin uygulamaları yasadışı sayılıyordusa da, diplomalı sağlık mensuplarının yanı sıra uzun bir süre faaliyete devam ettiler⁷³. Ancak, Mekteb-i Tıbbiye'de erkekler için çağdaş tıp eğitiminin başlamasından sonra usta-çırak usulü yetişmiş halk hekimleri gibi, resmî eğitimi olmayan ebeler de sorun olmaya başlamıştı. 1842 tarihinden itibaren, resmî eğitimi ve ruhsatı olmayan ebelerin çalışması yasaklanmış; Mekteb-i Tıbbiye'de yürütülen ebelik kurslarına başarıyla devam edenlerin ebelik yapmasına izin verilmişti. Dış ülkelerde eğitim görmüş olan ebeler de Mekteb-i Tıbbiye'de sınav verip, serbest çalışma izni alabiliyordu. Ancak yine de ampirik yollarla tedavi geleceğini sürdüren ebeler mesleğini yürütüyordu. G. Naranzi 1857'de yayınlanan

yazısında ebeleri, Mekteb-i Tıbbiyye'de veya başka yerlerde eğitim görmüş olan ve eğitim görmemiş olup, steril koşullarda çalışmayan, işini mesleki bazı sırlarla yürütmeye çalışan kadınlar olarak iki sınıfa ayırır. G. Naranzi, kan alma dahil, eski yöntemlerle çalışan, rahme kadar elini sokup, çeşitli manevralar deneyen; çavdar mahmuzlu tozlar dahil, çeşitli ilaçlar veren eğitimsiz ebelerin tercih edilip, uzman hekimin çağrılmadığından yakındır. Bu ebelerin, ölü doğan bebeği canlandırma çabalarından söz eden Naranzi, doğumun gerçekleşmesi durumunda bebeğin bakımının yanı sıra, kırk günlük loğusa döneminde ortaya çıkabilecek hastalıkları da ebenin tedaviye çalıştığını, ilaç verdiğini, sütün gelmesi için uğraşıp, meme apse ve çatlaklıklarını da tedaviye çalıştığını; ve bir hekim çağrılmasa bile ebenin en az bir hekim kadar yetkisi olduğunu yazar. Cahil ebelere engel olma amacıyla, "*kibâle kadınların mengene ve diğer ebelik âletlerinden birini kullanması ve rahm-i maderde çocuğu çevirmesi ve delice denilen mahmuzlu çavdar gibi kavi'ül te'sir edviye isti'mal ve tertib eylemesi herhalde memnu' olur*" şeklinde çıkarılan yasa maddesi diplomasız ebelerin, özellikle hekim bulunmadığında bu gibi tehlikeli işlemleri uzun yıllar boyunca sürdürdüğünü gösteriyor⁷⁴.

Sağlık hizmeti verenlerden resmi eğitim ve çalışma ruhsatı aranması kadınların, özellikle de Türk ve Müslüman kadınların tedavi alanından dışlanması ve çekilmesiyle sonuçlandı. Avrupa okullarında tıp, ebelik ve diş hekimliği tahsil eden Avrupalı ve Müslüman olmayan Osmanlı kadınları ise çağdaş bilgi ve üstün becerilerinin yanı sıra, kadını tedavide kadın sağlığının tercih edilmesi eğiliminden de yararlanarak, geleneksel kadın sağlıkçıların yerini aldı. Avrupa okullarında eğitim görmüş olan ve çalışma ruhsatı olup muayenehanesinde mesleğini uygulayan kadın hekim ve ebe-

ler gazetelerde ilân vermeye başladı. Örneğin, Montpellier'de ebe okulu mezunu Madam Annette Ventura (1840); İngiltere'de ebelik tahsil etmiş olup, Beyoğlu'nda hizmet veren ebe Amade Tilleul (1842); cerrah ve ebe Madam Marie Zibold (1894); Paris Tıp Okulu mezunu İri-ni Anapiloidis (1896); Bab-ı Alî'de muayenehanesi olan diş hekimi Matmazel Flora (1903) ve diğerleri gazete ilânlarıyla kendini tanıttı⁷⁵.

1892 tarihli bir arşiv belgesinden öğrendiğimize göre iki Amerika'lı kadın hekim de Osmanlı ülkesinde hekimlik yapmalarına izin verilmesi için resmen başvurmuş; yabancı hekimlerin istenmeyen hareket ve faaliyetlerde bulunma ihtimali nedeniyle bu hanımlara önce çalışma izni verilmemesine karşılık sonradan, "*bazı emrâz-ı nisaiyyenin muayene ve tedavisi zımında etibbaya müracaat zarureti tahakkuk edince kadınlarca tabibelerden daha ziyade istifade tabii olacağı*" kanısıyla başvuruları işleme konmuştu⁷⁶.

Yurt dışındaki gelişmeler, özellikle Amerika ve Fransa'da kadınların tıp öğrenimi görmeleri ve hekimlik yapmaları Türk basınına da yansımıştı. Mesela, Ahmet Mithat Tercüman-ı Hakikat'da yayınlanan, 1890 tarihli *Tabibeler* başlıklı yazısında, o güne kadar, "*kadından tabib sözü kale alınır alınmaz herkesin yüzünde gözünde mânâlı tebessümler peydâ*" olduğu; ancak bir İngiliz gazetesinde yazıldığına göre, "*artık meselenin lehinde ve aleyhinde serd-i muhâkemât etmek ve ne nalına ne mihına vurmak*" gibi şeylere gerek kalmadığı; "*zira tababet denilen şeye kadınların da iştirâki öyle kuru bir hevesten addolunabilecek dereceyi geçerek kadınların bu iştirâklerini ciddi suretine ifrâğ eylediklerini*"; o tarihte Amerika'da üçbin kadın *etibbâ* olduğunu; Paris Mekteb-i Tıbbiyyesi'nde ise 195 kadın

şakird bulunduğunu bildiriyor. İlgî çekicidir ki, "mühim malumat-ı tarihiyyeyi tarih-i tababete bir hizmet-i mahsusa" addeden yazar, verdiği kısa tarihçede 13 ve 14 'üncü yüzyıllarda İtalya'da üç kadın hekim olduğunu hatırlatırken, Osmanlı kadın hekimlerden hiç söz etmiyor⁷⁷.

Kadınların hekim olup olamayacağına basında tartışılması, kadınların Osmanlı ülkesinde hekimlik yapmalarına müsaade edilip edilemeyeceği konusunun resmen ele alınmasını gerektirmiş; ancak, konuyu bir süre inceleyen Şûrâ-yi Devlet, kadınların hekimlik mesleğini icra etmelerini uygun görmemiş ve bu karar 23 Mayıs 1898 tarihli gazetelerde ilan edilmiştir⁷⁸.

1908 inkılabından sonra kadın haklarının tartışılması giderek güçlendi. Ancak, 1913 yılına gelindiğinde hekimler ve yazarlar kadın hekim konusunu yine tartışıyordu. Yazar Mahmut Sadık Servet-i Fünun'daki yazısında, "Bu konuda en çok isteklendirmeleri ve teşvikte bulunmaları, yol göstermeleri gereken tabiplerimizden bir kısmının kızlara ve kadınlara Tıp Fakültesi'nin kapılarını sınıksı kapamak istemiş oldukları hatırlarımızdadır. Hastabakıcı olsunlar; fakat niçin eczacı, tabip olmasınlar?", derken erkek hekimlerin olumsuz tavırlarından dert yanyordu⁷⁹.

1915'de İstanbul Darü'l fünun'una kız öğrenci alınması kızların yüksek öğrenim görme ve meslek edinmesine kapı açtı. Bu tarihlerde Türk kızları da tıp öğrenimi için yurt dışına gitmeye başlamıştı. Almanya'da tıp eğitimi gören Safiye Ali 1921'de ilk Türk kadın hekim olarak tarihe geçti. Nihayet, 1922'de, tıp mektebinin kuruluşundan neredeyse bir asır kadar sonra kız öğrencilerin Darü'l fünun Tıp Mektebine alınmasıyla tartışmalar sona erdi. İstanbul'un işgal yılları sırasındaki bu kabul ediliş oldukça sancılı olmuştu. Ebelik kadınlara uygun bir meslek olarak kabul görürken ve hastabakıcılık ka-

dınlar için doğal bir hizmet sayılırken, belirttiğimiz üzere yüzyıllarca süregelen örneklerinin aksine 19 'uncü yüzyılın sonları ile 20 'inci yüzyılın başlarında bir meslek olarak hekimlik kadınlar için uygun bir iş sayılmıyordu. İstanbul Darü'l fünun'u Tıp Mektebi'nin tutumuna karşı basın yayın aracılığı ile kadın haklarını savunanlar uzun bir mücadelenin sonunda kızlar için tıp öğrenimini bir hak olarak elde etmeyi başardılar⁸⁰.

Türkiye'de tıp fakültesine kız öğrencilerin kaydedilmesinin 75'inci yılı 1997'de kutlanacaktır. Bu tarih aynı zamanda Osmanlı idaresi boyunca kadının sağlık alanına hizmetinin yeniden ve resmen onaylandığı tarih olarak da anılmalıdır.

SONUÇ:

Osmanlı döneminde tedavi sanatı ile uğraşan kadınlar yaptıkları tedaviyi niteleyen, *tabibe*, *hekime*, *kabile*, *aşıcı kadın*, *tosbağcı kadın* vb. gibi bir meslek adı, ya da lâkabı ile anılırdı. Adlarını belgelerden öğrenebildiğimiz, *tabibe Gülbeyaz Hatun*, *ebe Sitti Hatun*, *ebe Perihan Hatun* ve *Emir ebe Kadın* gibi bazı kadın sağlık görevlileri dışında, sarayın maaş defterleri ile diğer kayıtlarda sadece meslek adıyla anılan ve hatta kayıtlara hiç geçmemiş, ama insan sağlığına yıllarca hizmet etmiş olan kadınların pek çoğunun adını bile bilmiyoruz.

Tabibe ve *hekime* gibi meslek adlarıyla anılan Osmanlı hanımlarının ne gibi tedavilerle uğraştığı hakkında da yeterince bilgi sahibi değiliz. Ancak, Osmanlı tarihi boyunca ebelelerin zaman zaman hekim, zaman zaman da hastabakıcı görevini üstlendiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı kadın sağlıkçıların nerede ve nasıl eğitildikleri hakkında herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Gerek *tabibelerin*, gerekse *ebe* ve *ilâç hazırlayanların*, *ocak* adı verilen aile içinde, anneden kıza ya da yakın akraba

bir kadına bilgi ve becerinin aktarılması şeklinde eğitildiklerini varsayabiliriz. Ünlü Osmanlı hekimlerinin pek çoğu da usta bir tabibin dükkanında usta-çırak yöntemiyle yetişmiş ve icazet almıştı.

Osmanlı hayatındaki kadın erkek mahremiyetinin hasta tedavisinde en aza indiğini, gerektiğinde de ortadan kalktığını öne sürebiliriz. Ancak, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında hekimlik eğitimini çağdaş zemine oturtma çabaları ve mesleğin uygulanmasına kanuna dayalı düzenlemeler getirilmesi gelenekçi hekimlik uygulayıcılarının yasadsışı bir seçenek olarak kabul edilmesiyle sonuçlandı. Sağlığa hizmet alanı giderek daralan kadın tedavciler tıp kurumundan resmi olarak uzun bir süre dışlandı. Önce ebelik, sonra hastabakıcılık eğitimi verilen kadınlar, 1922'de, tıp mektebinin kuruluşundan yaklaşık bir yüzyıl kadar sonra, tıp öğrenimini görme hakkını kazandı ve böylece hekim olarak yeniden hizmet verebilme olanağına kavuşmuş oldu.

DİPNOTLARI VE KAYNAKLAR

1- A.H. Bayat : Manisa Mesir Bayramı Ve Darüşşifası. Manisa Turizm Derneği Yayını 2, Manisa, 1981.

N. Taşkıran : Haseki'nin Kitabı. İst. 1972, Haseki Hastanesini Kalkındırma Dern. Yay. No:6.

N. Sarı : "Toptaşı Nürbanü Valide Sultan Darüşşifası", I.Türk Tıp Tarihi Kongresi'ne Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, Sa.131, Ank. 1992, s.169-176.

Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları: Birleşik Alman İlaç Fabrikaları T.A.Ş. 1986 Ajandası.

2- N. Sarı : "Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranacak Nitelikler", Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları I, İst.1995, s.44.

3- N. Taşkıran : Haseki'nin Kitabı s.216.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Defter no.1925, 1289/1873 tarihli belge, "Zaptiye Nezareti'nce bilindiği gibi, İstanbul ve civarında kadın hastalara mahsus bir hastane olmadığı için..." sözleriyle başlayıp; Haseki Hastanesi'nin kadın hastalara ayrılmasından söz etmekle beraber; Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Sıhhiye; No.650 ve 20. Muhar-

rem 1264/28 Aralık 1847 tarihli tezkere, 1847 tarihinden önce İstanbul'da *Yeni Bahçe semtinde kadın hastalara ait bir hastahane* olduğunu ortaya koyuyor.

K. Şahin : "XIX.yy.'ın Birinci Yarısında Belgelerle Osmanlılarda Çocuk Düşürme Problemleri Üzerine Bazı Gözlemler. Vakıf Doğumevi, Eczane Açılması". XII.Vakıf Haftası Kitabı, Vakıflar Genel Md.Yay. 1994, s.57,68. Bkz. Ek:1

Haseki Darüşşifası'na kadın hastaların alınması Lütfi tarihi 1848 olarak verirken; "Müessesat-ı Hayriyye-i Sıhhiyye Müdiriyeti", daha önce hasta tutuklu kadınlara ayrılan *Haseki Darüşşifasına kadın hastalar için 1286/1870' de 80 yatak tesis edildiğini* bildiriyor. Bkz. İdarenin, İstanbul, 1327/1911 tarihli aynı adlı yayını, s.20. Ayrıca bkz. N.Taşkıran: Haseki'nin Kitabı, s.138-139, 208-10.

İstanbul dışında da durum aynıydı ve 19'uncu yüzyıl hastanelerinin ancak bir kaçında kadınlara bir bölüm ayrılmıştı. Anadolu sınırları dışında kalan yörelerden şu örnekleri verebiliriz: 1863'de yoksul halk ve göçmenler için kurulan Rusçuk Gureba Hastanesinin erkek ve kadınlar mahsus iki ayrı bölümü; ebesi ve kadın hizmetçileri vardı. Hacıoğlu Pazarcığı Hastanesinde de kadınlar için bir bölüm ayrılmış olup, iki kadın hademesi vardı. 1866'da Saraybosna'da kurulan Gureba Hastanesinde bir yıl sonra kadınlar için de bir bina yaptırılmıştı; "Şam gibi büyük bir şehirde kadın hastaların tedavissizlikten ölümü nedeniyle, 1876'da açılan Gureba Hastanesinde, 1886'da kadınlar için bir koğuş hazırlanarak burası Nisa Hastanesi yapılmıştı. Şırayla bkz. İ.Eren: Bulgaristan, Romanya'da Sağlık Kuruluşları. s. 78-79 ve Yugoslavya'daki Türk Sağlık Kuruluşları s. 26; E. İhsanoğlu: "Suriye'de Son Dönem Osmanlı Sağlık Müesseseleri ile İlgili Bazı Notlar" s. 42. I. Türk Tıp Tarihi Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler. Türk Tarih Kur. Yay. VII. Dizi-Sa. 131. Ank.1992.

Bu durumda, kadınların hastahaneye ilk yatırıldığı tarihin kesin tespiti için ayrı bir araştırma yapmak gerekmektedir.

4- N. Sarı : "A View on the Dealers With Health in the Turkish Medical History I". Tıp Tarihi Araştırmaları 3. İst., 1989, s.12, 14, 17.

5- L. Öztürk : "Asr-ı Saadette Sağlık Hizmetlerinde Kadınlar". Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfı Bülteni. 1996, sayı 5, s. 14-19

M. Denizkuşları : Tıbb-ı Nebevî-Peygamberimiz ve Tıp. Marifet Yay. İst.1981. s.14, 100.

6- M. Bayram : Bacıyan-ı Rum (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı). Konya, 1987, s.47-54.

7- Ş. Sabuncuoğlu : Cerrâhiyetü'l-Hâniyye I.Yayına Hazırlayan: Prof.Dr.İlter Uzel. Türk Tarih Kurumu Yayınları III. Dizi; Sa.15, Ankara, 1992.

Ş. Sabuncuoğlu : Cerrahiyetü'l Haniyye. "Hünsa ilâcinun tarikasin bildürür". Bab II, fasıl 70, Bibliothèque Nationale, v.110 b; Millet Ktp., v.104 b; İ.U. Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D.Ktp., No:35, v.96a - 96b.

Ş. Sabuncuoğlu : "Ferci bitevi toğan kızların 'ilâcınun tarîkasın bildürür". Bab II, fasıl 72, Bibliothèque Nationale, v.IIIb -II2 a; Millet Ktp., v.105b; İ.Ü.Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D. Ktp., v.97a -97b.

Ş. Sabuncuoğlu : "Bâsûrlar ve sigiller ve kızıl sivilceler kim ferce hâdis olur 'ilâcınun tarîkasın bildürür". Bab II, Fasıl 73, Bibliothèque Nationale, v.II2b; Millet Ktp., v.106a; İ.Ü.Tıp Fak.Tıp Tarihi A.B.D.Ktp., v.97b-98b.

Ş. Sabuncuoğlu : "Ferde hâdis olan hurrâcun yarmağı ve 'ilâcınun tarîkasın bildürür". Bab II, Fasıl 74, Bibliothèque Nationale, v.II3a-II3b, Millet Ktp., v.106b -107a; İ.Ü.Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D.Ktp. s. 98b-99b.

Ş. Sabuncuoğlu : "Oğlancuklar 'âdet-i tabat'âfsinden muğâyir togsa anun 'ilâcınun tarîkasın bildürür" Bab II, Fasıl 75, Bibliothèque Nationale, v.II4a - II6a; Millet Ktp., v.107b-109b; İ.Ü.Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D. Ktp. v.99b -102a.

Ş. Sabuncuoğlu : "Anası karnında ölen oğlanun 'ilâcınun tarîkasın bildürür". Bab II, Fasıl.76. Bibliothèque Nationale, v.II6b-II8b; Millet Ktp, v.II0a-II2a; İ.Ü. Tıp Fak. Tıp Tarihi A.B.D.Ktp., v.102a-104b.

Ş. Sabuncuoğlu : "Şol âletlerin sûretlerin bildürür kim ana karnında ölen oğlanı çıkarmakta istimal olur". Bab II, Fasıl 77, Bibliothèque Nationale, v.II8b-II9b; Millet Ktp., v.II2b-II4a.

Ş. Sabuncuoğlu : "Oğlan işi çıkarmagun tarîkasın bildürür". Bab II, Fasıl 78, Bibliothèque Nationale, v.II9b-120b; Millet Ktp, v.II4a-II4b.

Ş. Sabuncuoğlu : "Göti bitevi toğan oğlancukların 'ilâcınun tarîkasın bildürür". Bab II, Fasıl 79, Bib. Nationale, v. 121a.

M.S. Spink, Lewis G.L. : Albucasis On Surgery And Instruments. The Wellcome Institute of the History of Medicine, Book Two, London, 1973, ss.458-459, 465, 468, 469, 476, 477, 477, 484, 488, 495, 496, 497, 500, 501.

8- Sarayı örnek alan taşralı erkanın ve veliahtların ev halkı hekimleri ve yardımcılarını da kapsardı. Bkz.Ç.Uluçay: 'Kânuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar.' Kânuni Armağanı. Ank. 1970. s.245, 248.

Topkapı Sarayı Arş. D.8030 ve 10052; G.A.Russell: Physicians at the Ottoman Court. Medical History. Vol.34, No.3, July, 1990.

9- N. Sarı, G. Dinç, A. Namal : "Edirne Sarayı'nda Tıp Tarihi ile İlgili Yapılar". I. Edirne Sarayı Sempozyumu, 25-27, Ekim, 1995.

V. Özkan - Göksoy : "Topkapı Sarayı'nda Cariyeler Hastanesi". I. Türk Tıp Tarihi Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler, Ankara, 1992. "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T.K. Yay. VII. Dizi, sa.131, 17-19 Şubat 1988, s.193-198.

A. Terzioğlu : Die Hofspitaler und Andere Gesundheitsrichtungen Der Osmanischen Palastbauten Unter Berücksichtigung Der Ursprungsfrage So wie Ihre Beziehungen Zu Den Abendlandischen Hofspitalern, München, 1979, s.143-165.

E.H. Ayverdi : Fatih Devri Mimarisi. 1953. İst. Fatih Derneği Neşr. No. II, İst., s.292-294.

10- Topkapı Sarayı Arş., No. D.2999. Bkz. Ek:2 A. Osmanoğlu: Babam Abdülhamid, Ankara, Selçuk Yay., 1984; A. Osmanoğlu, "vaktiyle Topkapı Sarayı'nda bir de hastahane ve hastahanenin başında da Hastalar Ustası varmış. Sarayda her kim hasta olursa oraya götürüp tedavi olunmuş." diyor. (s. 88)

Ç. Uluçay: Harem II. Türk Tarih Kurumu. Ank. 1992, s.14-15.

Meslek tabirlerinin anlamı için bkz. M.Z. Pakalın, : Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. M.E.B. Basımevi, İst., 1971, C.I, s.22; C.II, s.251; C.III, s.554.

11- R. Withers : Büyük Efendi'nin Sarayı. Çeviren: Cahit Kayra. İst., 1996, s.95-96.

M. Baudier : Histoire Generale du Serraillet de la Cour du Grand Seigneur Empereur des Turcs. Paris 1631, s.62-63.

L. Saz : Haremın İç Yüzü, İstanbul, 1974, s.116-117.

12- İ. Kumbaracızade : Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Başlala Kulesi. İst., 1933. s. 20 Bkz. Ek.3/1-2.

13- M. D'Ohsson : 18. yy. Türkiye'sinde Örf ve Adetler. Çeviren: Z. Yüksel. Tercüman 1001 Temel Eser, s.194-195.

14- En'am-ı Şerife (1254 / 1838); Mehmet Salih. İst. Üni. Ktp. No. 5197 Bu kaynağı S. Ünver nakletmiştir.

15- E. Atabek : "Türk Kadın Hekimleri", Dirim. Sa.7-8, Temmuz - Ağustos 1997 s. 232

İ. H. Danişmend : Tarihi İbret Levhaları. 18. Asırda Kadın Hekimler. Yeni İstanbul. 24.III.1964.

A. Terzioğlu : s.150.
16- Dolmabahçe Sarayı Arşivi : Defter No:221/231-243, (1289/1872).

R. Dramur, : Yıldız Sarayı'nda Eczane ve Hekim Odalarının Yerleri. Milli Saraylar Sempozyumu Bildirileri, İst. 1985, s.154;

R. Dramur : "Yıldız Sarayı Askeri Hastanesi ve Yıldız Sarayı Eczanesi." Sandoz Bülteni. 1989, Sayı 4, s. 14.

17- Abdülaziz Bey : Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri 2. Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İst., 1995, s.356.

18- Başbakanlık Osmanlı Arşivi : Cevdet Sıhhiye tasnifi., No.673.

G. Sarıyıldız: Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1838-1876). Yüksek Lisans Tezi. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Yakın Çağ Tarihi, 1987. s.37, 90-91.

N. Uzluç'un 1665'de Londra'daki veba salgınında, "mühürlenmiş evden kimse dışarı çıkmadığı gibi, oraya pek seyrek bulunan hekim veya ölüleri görüp sebebini araştırmakla görevli arayıcı kadınlar müstesna olmak üzere kimseler giremiyordu" şek-

linde verdiği bilgi, Batı'da 17.inci yüzyılda ölüm nedenlerini araştırın kadın görevlilerin var olduğuna işaret ediyor. F.N.Uzluk: Genel Tıp Tarihi I. Ank. U.Tıp Fak.Yay. Sa.68. Ank. 1958, s.163.

19- Bkz. Ek.4

20- E.A. Baki : Karacaahmet ve Delileri Tedavi Yurdu. İst., Milli Mecmua Basımevi, 1947, s.13.

21- A.S. Ünver : Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi. İst. 1948. s.19-23.

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniyye, 1317 / 1899, s. 808. 1318 / 1900, s. 882. 1319 / 1901, s. 222.

22- Fatih Camiileri. Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi. (A.H. Demir başkanlığında bir komisyonca hazırlanmıştır.) İst.1991, s.152.

23- E. Atabek: L'exercice de la Medecine Empirique, Jadis. Dans L'empire Ottoman. "Pagine di Storia Della Medicina Anno XV-N.5- Settembre - Ottobre. Roma; 1971 s. 13-17.

G. Naranzi: Feuilleton "De l'exercice de la médecine à Constantinople". Gazette Médicale D'Orient. No.1, Avril 1857. s. 4-7

Zagorianopoulos : Feuilleton "Réclamation d'un Empirique". Gazette Médicale d'Orient, Septembre 1858. s. 101-110

-Feuilleton: "Lettre d'un vieux preticien au Comité de publication". Gazette Médicale D'Orient, Novembre 1858.

- Bulletin: "Sur la réglementation de l'exercice de la médecine". Gazette Médicale D'Orient, Octobre 1858.

Fransızca metinlerin okunmasında yardımcı olan sayın Y. Ülman'a teşekkür ederiz.

24- Abdülaziz Bey : s.354-357. *Ocaklı ve izinli* yani bu uygulamayı yapmasına icazet verilen kimse nin tedavisinin etkili olacağına inanılır.

25- Evliya Çelebi : Seyahatnamesi. Devlet Matbaası İst. 1938. s.532-533

T.Temelkuran, N.Aktaş : Evliya Çelebi Tam Metin Seyahatname, İst., 1993, c.1-2, s.120-365.

26- Abdülaziz Bey : s.348-351; 353-354.

27- B.Ömer (Akalin) : Doğum Tarihi, İst. 1932.

B.Ömer (Akalin) : "Ebelik ve Doğum Bizde Nasıldı Ve Ne Halledirdi? Sıhhat Almanacağı", Mazhar Osman. İstanbul 1933, Kader Matbaası, s.289-296.

B.Şehsuvaroğlu : "Ebe, Ebe Mektebi, Ebe Okulları". İstanbul Ansiklopedisi, C.IX, 1968.

Ali Seydi Bey : Teşrifat ve Teşkilatımız. Yayına Hazırlayan: Niyazi Ahmed Banoğlu. Tercüman 1001 Temel Eser, s.54-55.

K. Arısan : "Doğum Yardımının Dünü, Bugünü ve Bizde Ev-Saray Doğumlarıyla İlgili Gelenekler". İ.Ü.İstanbul Tıp Fakültesi Mec., C.43, suppl.85, 1980.

28- Abdülaziz Bey : s.346.

29- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: İbn'ül Emin Saray tasnifi, No: 3136, (4.Cemaziyelahir 1135/12 Mart 1723) Bkz.Ek.5.

30- Ç.Uluçay: Harem II. Türk Tarih Kur. Yay. VII. Dizi-Sa.56 b, 1992 Ank., s.14-15; Topkapı Sarayı

Arş.D. 8799.

31- Mehmed Zeli İbn Derviş: Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Üçüncü cild, İkdam Matb. Dersaadet, 1314, s. 524-528. Ayrıca bkz. M.N. Özön: Evliya Çelebi Seyahatname (Gördüklerim) İst. s.382-385.

Ç. Uluçay: Padişahların Kadınları ve Kızları. Tarih Tarih Kur. Yay. VII. Dizi. sa.63. 1980, Ank. s.55

32- ----- : "Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler. Bilgiler Suçlar ve Cezalar. III". Tarih ve Toplum, 9 Eylül 1984, s.9.

33- Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

İrade Dahiliye No. 95/158, (16 Ramazan 1308/23 Nisan 1306/25 Nisan 1891)

İrade Hususi, No. 81/1310, 30 Ramazan 1310 ve 5 Nisan 1309 (17 Nisan 1893); Bkz.Ek.6/1-2.

34- E.A.Baki : Şeriye Sicillerine Göre Afyon Karahisar'da XVII.- XVIII. Asırlarda Meçhul Halk Tarihi. Afyon, 1951, s.45. Ek.7

35- N. Sarı, A. Namal, R. Tuğ : "19.yy.'da Osmanlı Devletinde İskat-ı Cenin Sorunu", IV.Türk Tıp Tarihi Kongresi. 18-20 Eylül 1996, s.74

36- Ç.Uluçay : Harem II, s.70, 138; Ali Seydi Bey: Hazırlayan: N.A.Banoğlu. Teşrifat ve Teşkilat-ı Kadimemiz. Tercüman 1001 Temel Eser 17. s.57-58.

37- Abdülaziz Bey : s.346-347.

K. Arısan : "Doğum ve Kadın Hastalıklarının Türk Tababet Tarihindeki Yeri, Anadolu'da Doğumla İlgili Tıbbi Folklor". I.Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, 1981, s.170.

38- Ceride-i Havadis: 18.Safer 1257 (12 Nisan 1841), No.29. Bkz. Hakkı Tarık Uz, 3069/1. Bkz. Ek8/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: İrade Dahiliye, No: 7498, 10.Cemaziyevvel 1263 (26 Nisan 1847). Bkz. Ek8/2.

N. Taşkıran: "Türkiye'de Ebelik Eğitimi". Haseki Tıp Bülteni, 1973, c.II, Sayı:3, s.229-240;

O. Ergin: İstanbul Tıp Mektepleri Enstitüleri ve Cemiyetleri. İstanbul, Osmanbey Matbaası 1940. s.19.

1832'de Mısır'da kurulan ebelik okulu için bkz. M.V.Hatem : " The Professionalization of Health and the Control of Women's Bodies as Modern Governmentalities in Nineteenth Century Egypt. " . M. C. Zilfi : Women in the Ottoman Empire : Middle Eastern Women in the Early Modern Era. Leiden, Brill, 1997, s. 66-80.

Y.I.Ülman: Journal de Constantinople'a göre Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Galatasaray Dönemi. İ.Ü. Deontoloji ve Tıp Tarihi A.B.D. Y. Lisans Tezi. İst. 1994, s.37

Devlet Salnamelerinde "Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'de Pazar ve Cuma günlerinden ma'ada eyyamda saat beşten sekize kadar İslâm ve reyadan zükür (erkek) ve inâs (kadın) her kim olursa olsun gelen hastaları meccanen muayene ve illetlerine göre iktiza eden reçetelerini it'aya memur olan etibbanın" adlarının yanı sıra çiçek aşıcıları ile "fenn-i kıbaleye dair mesail hal ve keşfe memur ebelerin isim-

leri verilir: 1270 / 1854 'de kıbale Mariça ve Lebibe Hatun (s.96); 1271 / 1855 'de kıbale Mariça ve Lebibe Hatun (s. 105-106); 1272 / 1856 'da kıbale Mariça, Lebibe ve Hafize Hatunlar (s. 111-112)

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'leri lisanı üstü tezi olarak inceleyen sayın Yasemin Öztuna'nın kaynağını verme nezaketinde bulunduğu ebe adlarından bazı örnekler aşağıdadır:

1296/1879 tarihli Salname'ye göre; Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane memurlarından olup, müracaat edenlere müdavat etmek üzere muayenehaneye devam edenlerin listesine göre; Pazartesi: kabile Naile Hanım ve Madam Monye (Monie); Salı: Yenihamamlı Hafize Hanım; Çarşamba: Nesibe ve Müftihamamlı Hafize Hanımlar; Perşembe: Madam Robros, Hoca Hafız Hanım; Cuma: Ganime, Azime, Vefalı Zeliha Hanımlar; Cumartesi: Madam Monye ve Hediye Hanım görevliydi.(s.123).

1297/1880 tarihli Salname'de, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane memurlarından olup müracaat edenlere müdavemet etmek üzere muayenehaneye devam edenler listesinde; Pazartesi: kabile Naile Hanım ve Madam Monye(s.324); Salı: Yenihamamlı Hafize Hanım; Çarşamba: Nesibe ve Müftihamamlı Hafize Hanımlar; Perşembe: Madam Robros ve Hoca Hafize Hanımlar; Cumartesi: Ganime, Azime ve Vefalı Zeliha Hanımlar, Madam Monye, Hediye Hanım (s.325)

1298/1881 tarihli Salname'de, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane memurlarından olup, müracaat edenlere müdavat etmek üzere muayenehaneye devam edenlerin listesinde, Pazartesi: kabile Naile Hanım, Madam Monye; Salı: kabile Yenihamamlı Hafize Hanım; Çarşamba: kabile Nesibe ve Müftihamamlı Hafize Hanımlar; Perşembe: kabile Madam Robros ve Hafize Hanım; Cumartesi: kabile Ganime, Azime ve Vefalı Zeliha Hanımlar, Madam Monye, Hediye Hanım (s. 190)

1299/1882 'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane memurlarından olup, müracaat edenlere müdavat etmek üzere muayenehaneye devam edenler: Pazartesi: kabile Naile ve Hediye Hanımlar; Salı: kabile Vefalı Zeliha ve Hafize Hanımlar; Çarşamba; kabile Madam Robros, Ganime Hanım; Perşembe: kabile Nesibe ve Yenihamamlı Zeliha Hanımlar; Cumartesi: kabile Madam Robros, Azime Hanım (s.203); Bab-ı Zabtiye etibba heyetinden kabile Madam Şekri görev yapıyordu. (s.317)

1316/1898 tarihli Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye'de verilen, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyye-i Şahane muayenehanesine devam etmekte olan etibba listesinde; Cumartesi: kabile Hacı Safinaz Hanım; Pazartesi: kabile Hacı Safinaz Hanım (s.549); Çarşamba: kabile Şadiye Hanım; Perşembe: kabile Şadiye Hanım yer alıyor. (s.550)

1316/1898'de, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane memurlarından olup müracaat edenlere müdavat etmek üzere muayenehaneye devam edenler: Cumartesi: kabile Hoca Azime ve Hoca Ziyneti Hanımlar, Madam Mari; Pazar: kabile Sıdika ve Fatma Hümmüz

Hanımlar; Pazartesi: kabile Hıdırlı Zeliha ve Emine Hanımlar (s.717); Salı: kabile Servet ve Vefalı Zeliha Hanımlar; Çarşamba: kabile Eda ve Tevhide Hanımlar; Perşembe: kabile Nesibe ve Müfide Hanımlar; Madam Liza.(s.718)

1317/1899'da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyye-i Şahane muayenehanesine devam etmekte olan etibba listesi: Cumartesi: kabile Hacı Safinaz Hanım; Pazartesi: kabile Hacı Safinaz Hanım (s.587); Çarşamba: kabile Şadiye Hanım; Perşembe: kabile Şadiye Hanım (s.588)

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane memurlarından olup müracaat edenlere müdavat etmek üzere muayenehaneye devam edenler listesinde: Cumartesi: nöbetçi kabile: Hoca Azime, Hıdırlı Zeliha ve Emine Hanımlar, Madam Mari; *aşu memuru* Sadberk Hanım; Pazar: nöbetçi kabile: Sıdika ve Fatma Hanımlar; *aşu memuru* Sabiha Hanım; Pazartesi: nöbetçi kabile: Hoca Ziyneti ve Ayşe Hanımlar; *aşu memuru* Sadberk Hanım; Salı: nöbetçi kabile: Vefalı Zeliha, Servet, Faika ve Hayriye Hanımlar, Madam Toras; *aşu memuru* Sabiha Hanım (s.807) Çarşamba: nöbetçi kabile: Tevhide, Eda ve Latife Hanımlar; *aşu memuru* Sadberk Hanım; Perşembe: nöbetçi kabile: Hoca Nesibe, Müfide ve Emine Hanımlar, Madam Liza; *aşu memuru* Sabiha Hanım (s. 808)

1318/1900 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyye-i Şahane muayenehanesine devam etmekte olan etibba listesinde; Pazartesi ve Cumartesi: kabile Hacı Safinaz Hanım(s.626); Perşembe: kabile Şadiye Hanım(s.627); diğer bilgiler 1317 tarihli salname ile aynı (s. 587-588);

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane memurlarından olup müracaat edenlere müdavat etmek üzere muayenehaneye devam edenler: Salı günü nöbetçi kabile Faika Hanım'ın olmaması dışında diğer bilgiler 1317 tarihli salname ile aynı (s.881-882).

1319/1901 tarihli Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane muayenehanesine devam etmekte olan etibba listesinde; Cumartesi: kabile:Hacı Safinaz Hanım; Pazartesi: kabile Hacı Safinaz Hanım; Çarşamba: kabile Şadiye Hanım; Perşembe: kabile Şadiye Hanım yer alıyor (s.86)

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane memurlarından olup müracaat edenlere müdavat etmek üzere muayenehaneye devam edenler:Cumartesi: nöbetçi kabile:Hoca Azime, Hıdırlı Zeliha ve Emine Hanımlar, Madam Mari; *aşu memuru* Sadberk Hanım; Pazar: nöbetçi kabile: Sıdika ve Fatma Hanımlar; *aşu memuru*: Sabiha Hanım; Pazartesi:nöbetçi kabile: Hoca Ziyneti ve Ayşe Hanımlar; *aşu memuru*: Sadberk Hanım; Salı: nöbetçi kabile: Vefalı Zeliha, Servet, Faika ve Hayriye Hanımlar, Madam Toras; *aşu memuru*: Sabiha Hanım; Çarşamba: nöbetçi kabile: Tevhide, Eda ve Latife Hanımlar; *aşu memuru*: Sadberk Hanım; Perşembe: nöbetçi kabile: Hoca Nesibe, Müfide ve Emine Hanımlar, Madam Liza; *aşu memuru*: Sabiha Hanım (s.222).

39- N. Taşkıran : "Türkiye'de Ebelik Eğitimi". s.238.

40- İ. Eren: s. 31; Sâlname-i Vilâyet-i Tuna. Def'a I. Rusçuk 1285 (1868), s. 31;

Asır gazetesi, s.803, 27 Temmuz 1903, s.3; Selânik Vilâyeti Salnamesi Def'a 19, Selânik 1324 (1906), s.548.

Afyon Salnamesi. Belediye Dairesi. 1322. s.230.

41- N. İşli : "Kitabeler ve Tıp Tarihi". Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları I., İstanbul, 1995, s.89.

42- N. Sarı, Z. Özaydın : "Dr.Besim Ömer Paşa ve Kadın Hastabakıcı Eğitiminin Nedenleri (I)" Sendrom, vol.4, No:4, Nisan 1992, s.72-80;

N. Sarı, Z. Özaydın : "Dr.Besim Ömer Paşa ve Kadın Kastabakıcı Eğitiminin Nedenleri II", Sendrom, vol.4, No:5, Mayıs 1992, s.72-80;

43- N. Sarı : "Osmanlı Darüşşifalarına Tayin Edilecek Görevlilerde Aranılan Nitelikler". s.44.

Osmanlı öncesi Türk-İslâm dünyasında bu konuda farklı uygulamalara rastlanmaktadır. Meselâ, 1284'de Kahire'de yaptırılan Kalavun Hastanesi'ne kadın hastalar alınıyor ve kadın hastabakıcılar tayin ediliyordu. Bkz. A.S.Ünver: Selçuk Tababeti XI-XIV üncü asırlar Türk Tarih Kur. Yay. VIII. Seri, No.7, Ank. 1940, s.37.

44- K. Özbay : Türk Askeri Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri. C.I, İst., 1976, s.37.

45- Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa Tarihi. Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesi, No:1413, cilt 3, v.369.

B. Miller: The Palace School of Muhammad the Conqueror. Cambridge, 1941, s. 48-53; Bobovi: Description du Serial du Grand Seigneur. 1666, Paris. Bibliothèque National, Fr. Nouv. Acq. 4997.

A. Osmanoğlu : s.88.

İ.H.Baykal : Enderun Mektebi Tarihi Kuran: Fatih Sultan Mehmed. İst. Fethi Dern. Neşr. Sa.20,1953, s.96.

Düstür. C.III, Zeyl, 7. fasıl. Dersaadet 1300. s.210-211

N. Sarı - Z. Özaydın : Dr. Besim Ömer Paşa ve Kadın Hastabakıcı Eğitiminin Nedenleri (I). s. 10, 11, 18; Nedenler (II)s. 74

46- N. Taşkıran : Haseki'nin Kitabı. s.299;

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: İrade Dahiliye, No.95/158 (16 Ramazan 1308/ 23 Nisan 1306). Bkz.Ek.6/1

1255 (1839) da "iftihar" madalyaları basılmış; sonradan "iftihar" adlı ikinci bir madalya yapıldığı için buna "atik iftihar" denilmiştir. Bkz. M.Z. Pakalın: C. II. s.378.

İ. Artuk, C. Artuk : Osmanlı Nişanları. İstanbul Matbaası, İst., 1967, s.14.

47- Bkz. 3 nolu dipnotu. O. N. Ergin : Mecelle-i Umur-ı Belediye. C.IV., 1293/1876, s.373. Bimarhane ve Müşahadehane Talimatnamesi mad. 37. Bkz. İnâs hademe görevleri

İsmail Derviş: " Gard Malâd-Hastabakıcı. " Nefsâl-i 'Afiyet. (Besim Ömer), ikinci sene, İst. 1316, s. 237-239. İsmail Derviş Paşa, 16 teşrin-i evvel 1316/29 Ekim 1900 tarihli bu yazısında, hastabakıcının görevlerine ve önemine ait örnekler ile "gard malâdların derece-i lüzûmunu" anlattıktan sonra söz-

lerini şöyle tamamlar:

"...İstifade olunacak hastabakıcıların sermâyesi yalnız görgü ve tecrübeye münhasır olmayıp, teşrih, menâfi'ül'a'za, hıfzû'sıhhaya aid mecmulen ma'lûmatı olması ve bu san'atın nazariyat ve tatbikatı mükemmel sûrette tahsil eylemesi lâzımdır.

Memleketimizin bu yüzden olan ihtiyacı da nazarı dikkat ve i'tibare alınarak Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane'de ebeler sınıfının programına bu seneden itibaren bir de *hasta hakmak usulü ve dersi* ilâve olunmuştur. Bundan böyle ebelerimiz *gard malâd şehadetnâmesini* haiz olacaklar ve bu sâyede lüzumu takdirinde bu vazifeyi ifâya muktedir ve sahib-i ma'lûmat hastabakıcılar bulunabilecektir. "

Bu kaynağı duyuran Prof. Dr. E.K.Unat'a teşekkür ederiz.

48- B.N.Şehsuvaroğlu, A.E. Demirhan, G.C.Güreşsever : Türk Tıp Tarihi, Bursa, 1984, Resim 14.

T. Sağlam: Türk Hekimliğinde (Gülhane)'nin Rolü. Askerî Tıbbiye Matbaası 1944, s.10.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

Yıldız Mütenevvi, Dosya No.201, Gömlek Sıra No.78; (18 Zilhicce 1317/5 Nisan 1316/19 Nisan 1900); 1324. M.İ.Taltifat 114 (İrade), (27 Muharrem 1323/21 Mart 1321/ 3 Nisan 1905);

Yıldız Mütenevvi, Dosya No, 196, Gömlek Sıra No.: 51. (13 Receb 1317 / 17 Kasım 1899)

Bkz.Ek.9/1-5.

İ. Eren: s.29

N. Sarı, Z. Özaydın: Dr. Besim Ömer Paşa ve Kadın Hastabakıcı Eğitiminin Nedenleri II, s. 75

N. Sarı, Z. Özaydın : "Türk Hemşireliği'ne Osmanlı Hanımefendileri'nin ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay)'in Desteği". Sendrom, Vol.4, No:3, Mart 1992, s.66-78.

49- N. Sarı-Z.Özaydın : Dr.Besim Ömer Paşa ve Kadın Hastabakıcı Eğitiminin Nedenleri (I). Sendrom, Nisan 1992, Sayı:4, s.10.

N. Sarı, Z. Özaydın : "Türk Hemşireliği'ne Osmanlı Hanımefendileri'nin ve Hilâl-i Ahmer (Kızılay)'in Desteği". s. 66

50- H.H. Işık: Tam İlmihal, Se'âdet-i Ebediyye. 23.baskı İst. 1979, Işık Kitabevi, s.155.

51- M. Denizkuşları: Tıbb-ı Nebevi. İstanbul, 1981, Marifet Yay., s.14.

H. Özönder: Tıbb-ı Nebevi. İstanbul, 1974, İrfan Matbaası, s.122-123.

52- Ş. Sabuncuoğlu: I.Bab, 39. fasıl, Bibliothèque Nationale, v.38b-39a; I.Ü.Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Ktp. v.13a.

53- Ş. Sabuncuoğlu : II.Bab, 61.fasıl, Bibliothèque Nationale, v.102b-103b; Millet Kütüphanesi, v.97a-98a, I.Ü.Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Ktp., v.86a-87b;Spink, M.S., Lewis G.L.: s.420, Uzel, İ. C.I, s.290.

54- G.Russel : s.264; Ayrıca bkz. A.Kurtluoğlu (Çev.) (Manuel Serrano Y.Sanz'ın yayınladığı el yazmasında):Türkiye'nin Dört Yıl 1552-1556. Tercüman 1001 Temel Eser 18. s.36-37,

55- E.A. Bâki: s.43-44. Bkz.Ek.10.

56- E.A. Gökpinar: "Şeriye Sicillerine Göre Eski

Zamanlarda Afyon'da Yaşayış II". Taşpınar, 19 Eylül 1936, c.4, No.47, s.214. Bkz.Ek.11

R. Özdemir: XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.: 694, Kültür Eserleri Dizisi: 59 Ank.1986, s. 214-215.

57- R. Withers: s.97; G.A.Rusell: s.263.

58- M. d'Ohsson: s.195.

59- M. d'Ohsson: s.194-195.

A. Osmanoğlu: s.48, 114, 282.

R. Withers: s.96-97.

A.Refik: Sultan Abdülmecid Hanın Sarayında (Die Briefe von Dr.Spitzer). "Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası", No.34, I Teşrinievvel 1331, s.599.

H.H.İşık: s.155.

60- Ç.Uluçay: Harem II. s.15.

Topkapı Sarayı Arş. E.8799. Bkz.Ek.12

61- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: Kamil Kepeci, Küçük Ruznamçe Kalemi: Müşahere- haran mevaci-bi, No. 3399, Özel No.2. 1036 yılı listesi. Bu belgeyi duyan Prof.Halil Sahillioğlu'na teşekkür ederiz.

62- M.Ç.Uluçay: Padişahların Kadınları ve Kızları. Türk Tarih Kurumu Yay. VII.Dizi, Sa.63. 1980, s.99. Topkapı Sarayı Arş. E.No.7995.

63- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: Cevdet Sıhhiye Tasnifi, No.411, (Rebiü'l ahiri 1250/ 7 Ağustos 1834 - 4 Eylül 1834)

Cevdet Sıhhiye Tasnifi No.653; (27 Zilkade 1251 / 16 Mart 1836) Bkz.Ek.13/1-2

64- A. Refik: s.599-622.

A. Osmanoğlu : s. 282; "Hamidiye Etfal Hastanesi yapılıncaya kadar Cemil Paşa Sarayda bazı kalfalara ameliyat yaptırmış...; Hastane yapıldıktan sonra "ameliyatı icap eden kalfalar orada ya Nurreddin, yahut Rasih.Bey'e ameliyatlarını yaptırırılar, Cemil Paşa'dan kırkerlerdi. Çünkü, Cemil Paşa Naima Sultan'ın kalfalarından Feriâ'dil Kalfa'nın boyundan bir ur çıkarmış, bu kadıncağız ameliyat gününün akşamında ölünce, Paşa'ya itimad kalmamıştı".

65- S.M. Alus: "Eski Kadın Hekimleri, Lavtalar", Akşam Gazetesi, 7 Mart 1951, s.4.

66- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: Hatt-ı Hümayun, No.35262. (24 Temmuz, 1837). Bkz.Ek.14/1-6

K. Esin: "Bizde Dişseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?. Belleten, c.43,sayı 172, 1979, s.750.

67- Topkapı Sarayı Arşivi: D. 6303. Bkz. Ek. 15.

R. Dramur: "Beyazıt Civarında Devlet Tarafından Kiralanan Bir Ercanede Hasta Tedavisi" Vakıf Gureba Hastanesi Dergisi. C. 15, sa. 2, 1988, s. 234 - 244.

68- Topkapı Sarayı Arşivi: 1257-58 (1841-42) dönemi Galatasaray Mektebi-i Tıbbiye-i Adliye Faaliyeti hakkında takrir. Bkz Ek.16;

Y.I.Ülman: s. 44, 52, 58.

B. Ömer (Akalin) : Doğum Tarihi. s.51.

69- Edmondo De Amicis; Çev. B.Akyavaş: İstanbul. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 382, Tercüme Eserleri Dizisi 55. Ank. 1986. s.147, 259-260;

R.Lewis, (Çev.M.Poroy): Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (âdetler ve gelenekler) Doğan Kardeş Yay. İst. 1973, s.112.

70- Ö. Öncel: "Sağlık Alanında İlk Kadınlarımız". Dirim 4, 1:51 No.9, Eylül 1976, s.355-360. 1922'de kayıt yaptırılan 10 kız öğrenciden birinin ölümü, diğer üçünün okulu bırakması nedeniyle ancak 6'sı 1928'de; bırakanlardan biri 1929'da mezun oldu. Bkz. Ş. Etker- G. Dinç: Cumhuriyet'in İlk Kadın Cerrahları: Dr. Suat Rasim, Dr. Fitnat Celâl ve Dr. İffet Naim. "Sağlık Alanında Türk Kadını Sempozyumu (12-14 Kasım 1997, İst. Bildirileri)

71- N. Akdeniz(Sarı): Osmanlılarda Hekim ve Deontolojisi. 1977. s.68-69.

72- R. Lewis: s.110-112.

73- Bkz. dipnotu 23.

74- N.Taşkıran: "Türkiye'de Ebelik Eğitimi". s.231-2. Bkz. Ek 8/1,2

Düstür: C. III, Zeyl, 1 Fasil, s.218.

G. Naranzi: s. 5-7

Düstür I. tertip, C. II Matbaa-ı Amire 1289, s.814

E. Atabek: s. 14-17

75- Ceride-i Havadis: 21 Cemaziyelahir. 1256/ 20 Ağustos 1840, No.3

Ceride-i Havadis: 7 Safer 1258/ 20 Mart 1842, No.78. Bkz.Ek.17/1-2

N.Yıldırım: "İstanbul Eczanelerinde Hasta Muayenesi ve Tıbbi Tahlil Laboratuvarları" Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları Sayı 2, s. -

76- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı Bölümü, Dosya No.95, Gömlek Sıra No:84. (7 Zilkade 1311 /12 Mayıs 1894) Bkz. Ek. 18. Bu ve diğer bazı belgeleri bize duyan sayın Celil Ender'e teşekkür ederiz.

77- Ahmet Mithat: "Mevad-ı Tıbbiye ve Sıhhiye: "Tabibeler". Tercüman-ı Hakikat. 18. Teşrin-i Evvel. Perşembe 1890. Bkz.Ek.19. Bu makaleyi bize duyan sayın Doç.Dr.Himmet Uç'a teşekkür ederiz.

78- Ö.S. Coşar: Atatürk Ansiklopedisi. C.I, İst., 1973.

79- N. Sarı, Z. Özaydın: "Kadın Hastabakıcılar ve Osmanlı Toplumunda Uyandırdığı Yankılar. s.8

80- T. Toros: Dr. Safiye Ali. SkyLife, Temmuz 1993. s.52-56; T. Toros: İlk Kadın Doktorumuz Safiye Ali Hanım.Yıllar Boyu, Sayı 8, Kasım 1978, s.

30. T. Toros, Safiye Ali'den sonra yurt dışında tıp öğrenimi gören Suat, Saada, Emin Kâatçılar, Namiye, Semiramis Tezel, Hayrünissa ve Bedriye Bedri Hanımlardan söz eder.

Ş. Etker, G.Dinç: a.g.e.

K.Ş. Mutlu: Türkiye Cumhuriyeti'nin 50.Yılında Tıpta Türk Kadını A.Ü.Tıp Fak. Yayını. No.:300, Tıp Fak. Yay. No:30, 1973, s.35.

A. Arslan:Darülfünun'dan Üniversite'ye. İst. 1995, s.68-69.

T. Taşkıran: Cumhuriyet'in 50.Yılında Türk Kadının Hakları. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı. Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Yayını, No.5, 1973. s.161-162.

ve bu makûle aczen nisvânın böyle dücâr-ı zarûret ve sefâlet olmaları şâyân-ı şânı merhamete nişân-ı cenâb-ı mülûkâne olmayacağından (....) Hazreti Şâhânelerde Yenibahçe Hastanesi gibi tâife-ı nisvân hastagânına dahi mahsus olup o ma'kûle kimsesiz (fakire hasta....) ifâkat gelinceye kadar meccânen müdâvât olunmak ve yedi sekiz aylık hâmile bulunanlara dahi hamlini vaz'edinceye kadar (....) ıskât-ı cenîn (....) bazı ilel-i sâirenin önü kestirilmek üzere Evkâf Hümâyûn hazinesine mülhak evkâftan olarak bir müdettenberu hâli ve mu'attal bulunan Haseki Bîmârhanesi'nin derûnuna bir eczahâne ve bir matbah yapılarak ve ba'zı mahalleri dahi icab-ı vechile tevsi tamir olunacak oranın nisvân Hastagânına tahsisi ile icâbâtunun icrası Ser-Ettubbâ-i Cenâb-ı Cihândârî saadetlî efendi hazretleri tarafından bâ-takrîr inhâ ve iş'âr olunmuş olduğunun keyfiyet Meclis-i Vâlâ'ya havâle ve zâtı atûfetleri ve Mâliye Nâzırı Devletlü Paşa ve Efendi müşârun ileyh Hazerâtıyla mühabere olunarak suver-i muharrerinin bir ilişiği olmadığından sâye-i kudret-vâye-ı cenâbı mülûkânede baha-ı mezkûrun ber-mûceb-i keşf ve t'mâr ve ihyâsına mesârifi olan 60.000 (altmış bin) kuruşun Evkâf-ı Hümâyûn hazinesinden itâ olunması ve dâimi sûretinde râ'yeti lâzım gelen mesârifin dahi Mâliye Hazîne-i celîlesine dokunmayarak Efendi-i müşârun ileyh marifetiyle ru'yet ve tesviye kılınması tensip olunmuş ve bilis-ti'zân (....) Cenâb-ı mülûkâne dahi bu merkezde müteallık ve serefsudûr buyurularak mücibince keyfiyet efendi-i müşârun ileyhe bildirilmiş olmakla emru fermân men-lehulemrindir. Emr-i Pâdişâhî buyurularak mantûk-ı celîli üzere mâru'z-zikir 60.000 (altmış bin) kuruşun Hâzîne-i merkûma cânibinden tediye ve itâsı hususuna (....) Fermân-ı Âlişân. 20 Muharrem 1264 (29 Aralık 1847)

* Tırnak arası boşluklar, yazılar silinmiş olduğundan okunamadı.

Ek:2

Handwritten document fragment showing a list of items and their prices in Ottoman Turkish script. The text is arranged in columns, with item names on the left and numerical values on the right. The script is dense and cursive.

Handwritten document fragment showing a list of items and their prices in Ottoman Turkish script. The text is arranged in columns, with item names on the left and numerical values on the right. The script is dense and cursive.

Topkapı Sarayı arşivi No. D 2999

Ek. 3/1

Saadetlû, mürûvvetlû,
re'fetlû peder-i vâlâ-şanım,
ağa- yı celilüş'şan hazretleri,

Hemîşe 'avn-ı bârîde müstedâm olmanız ed'iyesiyle minhâ-yı muhlisânemiz budur ki; Bundan akdem taraf-ı saadetinize ifadesi tahrir olunan **hekîme kadın** için muhassasan adem gönderüh merkumeyi Saray-ı Atîk'e getirtmeğe himmet buyrulub ma'lumül-ism olan kalfalara tımar ve muâlece idecektir. Üsküdar'da Kebeci mahallesinde sâkine taşradan gelme **hekîme hatun** deyü süal olunup sera'yı Atika gelmesi için denerek taraf-ı saadetinizden bir bendelerini gönderip mezbûreyi getirtmeniz hususu ve hassaten isti'lâm-ı tab'ı meâlîleri siyakı işbu nemîka-ı muhlisî terkimine ibtidar kılındı.

(Bkz. İ. Kumbaracızade:Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Başlala Kulesi. İst. 1933. s.20)

عادتلو مروتلو عاقولو برزاقو برزاقو
هميشه عون بارين ستم اولدو اوجيله نهياي نخله انزه بودرکه بوزن اقدم طوت
سادتزه افاده سي کتبه اولان حکيمه قادين اوجون مخصن ادم کوزروب وقومه بي
سرعيقه کونکله هم بيوريلوب معلوم ادم اولو فلفله تيمار و معالجه اوج کور
ا کورده کچه بجه کچه سکنه طشه هر کله حکيمه خانمه دوسن اول ايتوب سرعيقه
طبيعي دربر طرف سادتگره بريم دني کوزروب فوج بي کونکر خيزر
وفاعه استفهم طبع معالجه سابقا سبو نيمه مخصن نيمه ايتور فونک

Ek. 3/2

Saadetlû, mürûvvetlû,
re'fetlû peder-i vâlâ-şanım,
ağa- yı celilüş'şan hazretleri,

Hemare mesnedim ömr-ü
'afiyetde berdevâm du'âvâtı
takdîmi nümâyende-i hâlisânemiz budur ki bâis-i tezkire-i muhlisî Üsküdar'da Kebeci mahallesinde sâkine taşradan gelme **hekim kadın** demekle ma'rufe nâm hatun saray-ı 'atik-i ma'murede hastalar tarafında hazinedar usta hazretlerinin câriyelerinden Fârnîyaz kalfa ve def'a iki hasta dahi, birinin ismi Lâlezar kalfa, ve biri Nâzenîn kalfa, bu üç nefer hastalara mezbure **hekim kadın** ta'yin olunub, tımar ve muâlece edecektir. Sizlerin dahi malûm-ı saadetiniz buyurulmak için işbu tezkire-i muhlisî tahrîr ve terkimine ibtidar kılındı.

عادتلو مروتلو عاقولو برزاقو برزاقو
هماره ستم عرقون بلام اولدی دعلوق نقدی نایز خالصانه بودرکه باعث ندره مخصن
ا کورده کچه بجه کچه سکنه طشه هر کله حکيم قادين حکله معوله نلم خانون سرعيقه
خسته طرفه فربه دارد دسته حرفه بله جار برنده فاریاز فلفله و دفعه اچو خسته دني بیک اسمی
اول زاولفله و بی نازنیم فلفله بودر نفه خسته لک مزوره حکيم قادين نيمه ايتوب تيمار و معالجه
ايتوب کچدر ندره دني معلوم سادتگره بيوريلوب ايتوب نيمه مخصن نيمه ايتور فونک

(Bkz. İ. Kumbaracızade : Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Başlala Kulesi. İst. 1933. s.20)

Ek.4

El Baki- Hüvellah

*Kimseler çerh-i cefâ pîşeye bel bağlamasın
Ummanın âkil olan zerrece hiç bûy-i vefâ
Fırakdanı dahi elbet edecektir tefrik
De'bidir gonceden etmek gül-i rânâ'yı cüdâ
Bulmayıp derdine derman tabib kadın ah
Nûş-ı dârûy-ı fenâ etti diriğa hâyfâ
Râbia sîret idi iffet ile dünyada
Ola ukbada şefî'i dahi yarabb Zehrâ
Güher-i eşkle tarihi dua oldu lebîd
Cennetü'l-adn tabib kadına olsun me'vâ
1217/1802*

(Küçük Ayasofya Cami haziresi)

Ek.5

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İbn'ül Emin Saray No. 3136

*Merhume ikinci ebe Sitti Hatun
kaç akçe ulufeye mutasarrıf olmuş-
sa hâlâ ikinci ebe olan Perihan
Hatun'a ol mikdar ulufe Harc-ı
Hassa malından verilmek buyurul-
du.*

4.Cemaziyelahir 1135 (12 Mart
1723)

*Mevcibat-ı Emir ebe kadın der
Harem-i Hümayun Saray-ı Cedid-i Amire fi beher yevm be
şehr. dadeş.*

Sağ yevmiye 40

An mal-ı harc-ı hassa-yı İstanbul

*Vech-i meşruh üzere Emir ebe kadın yevmi kırk sağ akçe-
ye mutasarrıf olup fevt oldukda ulufesi hazine mande olmuş-
dur. Ferman devletlü Saadetlü sultanım hazretlerindedir.*

4.Cemaziyelahir 1135 (12 Mart 1723)

Ek.6/1

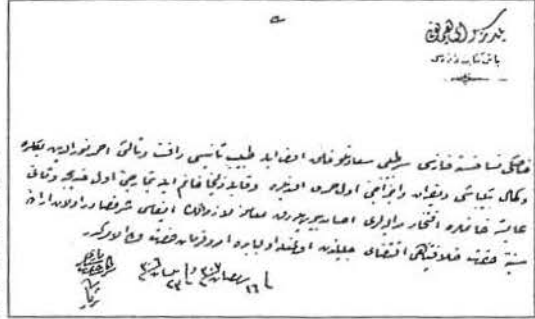
Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İrade Dahiliye, No. 95/158
Yıldız Saray-ı Hümanuyu
Baş Kitabet Dairesi

Haseki Nisa Hastahanesi Sertabibi Saadetli Faik Efendi ile tabib-i sanisi Rafet ve salisi Ahmed Nureddin Beylere ve kehhal Binbaşı Dikran ve eczacı-ı evvel Hamdi Efendilere ve kabile Zeliha Hanım ile tımarcı-ı evvel Hadice ve sanii Ayşe Hanımlara **iftihar madalyaları** ihsan buyrularak

muamele-i lazimenin ifası şeref-sadır olan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi iktiza-yı celilinden olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Ser katib-i Hazret-i Şehriyari

16 Ramazan 1308/ 23 Nisan 1306 (25 Nisan 1891)

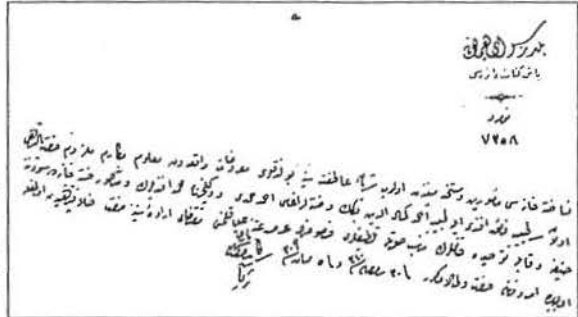
Ek.6/2

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
İrade Hususi 81/No. 1310
Yıldız Saray-ı Hümayunu
Baş Kitabet Dairesi
No. 7358

Nisa Hastahanesi memurîn ve müstahdemininden olub şayan-ı atıfet-ı seniyye bulundukları ma'ruzat-ı vakıadan malum-ı mekarim melzum-ı hazret-i padişahi olan ser-tabib Faik Efendi ile tabib Ahmed Kemaleddin Beyin ve Hastalar Ağası Ahmed Hamdi ve vekil-i harç Mehmed Efendilerin ve mezkur hastahane sūdnine Hanife ve kabile Tevhide Hanımların münasib suretle **taltifleri** hususunun arz-ı atebe-i ulya kılınması mukteza-yı irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahiden olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Ser-katib-i Hazret-i Şehriyari

30 Ramazan 1310 / 5 Nisan 1309 (17 Nisan 1893)

Ek.7

Mütesellim Mehmet ağanın mübaşiri meclis-i şer'a gelip Mihail karyesinden Kula Mahmut kızı Emineyi ihzar edip bu kızın bikri zail olmuştur deyu bir kimse ağaya gamzeyledi. "Taraftı şer'i mütaharden mutemedin aleyha ve diyanet ile meşhure bir kabile irsal ve ona göre bakılmak iltimas ederiz dedikte, tarafeynin izin ve rızaları ile Medine-i mezbure sükkânından elhac Mustafa nam kimesnenin zevcesine irsal olun-dukda badehu gelip meclisi şeride mezbure Eminenin bekarlığı şeklinde bekarlığı mev-cudedir deyü haber verildikten sonra mutesillimi mumaileyh tekrar kanaat etmeyip bir aher kabileyeye dahi irsal edip oldahi alaveçhi minvali muharrer haber vermeyin mez-bure Eminenin afife anizzina olduğu ledeşşer işşerif sabite ve zahire olmağın mübaşiri mezbur Ali bey merkum koca Mahmuda ve kızı Mezbureyi hilafi şer'i şerif rencide et-memek üzere işbu huruf bersebili temessük ketbü tahrir olundu.

1077 (1666)

(Bkz. E. A. Baki : Şer'iyeye Sicillerine Göre Afyonkarahisar'da XVII., XVIII. Asırlar-da Meçhul Halk Tarihi. 1951, Afyon. s.45)

Ek. 8/1

Ceride-i Havadis No. 29.

18 Safer 1257 (11 Nisan 1841)

Havadisat-ı Dahiliye

"Herkes malumdur ki hatunların hamlini vaz etmeleri sıkletli şey olarak hususiyle ebe dahi üstad olmazsa ol vakit çekilen meşakkatten başka bazı kere dahi hüda hıfz eylesin bayağı tehlikeludur. Binaenaleyh ebelerin üstad olması pek dikkat olunacak şey olur. Bu ebelik ise yalnız tecrübe ile olmayıp çünkü Avrupa'da hekimlik kitabı gibi bunun dahi kitapları vardır. Ol kitaplar okunmadıkça layikiyle ebelik öğrenmesi mümkün olamadığından ve rabbim ömrü şevketinimüzzad etsin Şevketlu padişahımız Efendimiz Hazretleri her halde tab'ası çoğalıp mümkün olamadığından ve rabbim ömrü şevketini müzzad etsin Şevketlu padişahımız Efendimiz Hazretleri her halde tab'ası çoğalıp mülkünün mamur olmasını murat buyurmakta olduklarından o makule hamlini vaz esnada ziyade meşakkat çekmekte olan hatunlara dahi merhamet buyurarak bu yüzden dahi kimesne zarar görmemek için işbu ebeliğin kitaplarını okumuş ve hezar behezâr tecrübesini eyleyip yedine şahadetname verilmiş olan Fransalı ebe Ventura nam ebeyi bu defa mahsus aylık ve tayinat ile Mekteb-i Tibbiyye yani Beyoğlunda mukaddema Galatasaray tabir olunan mahalle memur ve tayin buyurmuş olmakla bu ebe hergün oraya gidecek ve mukaddemce tayin buyurulan herkesin hastasına bad-ı hava nasıl bakarlarsa bu dahi İslam ve raaya her kimin o misullu telaş edecek ziyade sıkletli ve zahmetli hamilesi var ise gidüp bad-ı hava maslahatını eda edecektir. İşte keyfiyet cümlelerin malumu olduğda İstanbul ve Üsküdar ve Boğaziçi her nerede olursa olsun ve hangi milletten bulunursa bulunsun bu misullu ziyade sıklet çeken ve birkaç günler hamlini vaz edemiyen hatunlar için ihmal olunmayıp oraya bir haber gönderilerek derhal zikrolunan ebenin celb olunmasına dikkat olunmak ve hiçbir vakitte böyle bir insan ve inayeti meşhud eslaf olmayan zat-ı şevket sematı mülukaneye gece ve gündüz canı gönülden dua olunmak için mahsusca tab ile ilan kılınmıştır.

توسعه فی صر
۱۸ ۶۹

حوادث داخلیه

هر کس معلومدر که ثانولترک حلق وضع ایلی نقلی شی اولدرق خصوصیه ایدخی استاد اولساز ایسه اونوقت بکبلان مشقتدن بنعمه بعضی کره دخی خداسنه ایلسون بیاز، تمکنکله اولدر بنه علیه ایه که استاد اولسی بک دقت اولندجی شی اولوب بولایک ایسه بالکرنجیه بولایه اولوب چوتکه اولوب یاده حکایتان کابی کبی بونکده شی کابلری وارد اول کابلر اوقومعه لایقیله ایه لک اولکر تمس ممکن اوله مدینشدن ورم عمر وشو کنتی مرزاد ایلسون شوکتلو یادشاه مرزاد مر حضرتلری مرحاله تبعه سی چوغالوب ملکتنک مهور اولسی مراد بیورمقده اولدقلرتدن اومغوله حلق وضع اشناده زیاده مشقت چکمه اولان خانوانه دخی مرتجت بیورده پویوزدن دخی کیمسه ضرر کوزمامک ایچون ایشو ایلکک کابلری اوقوموش وخرزاد هزار نجر به شی ایلوب یدشه شهادتنامه ویرلس اولان فرانسه لولابه وانشوره نام ایه فی بودمعه مخصوص ایلق و تعینات ایلکک طبعه به بیلیک اولغلتنه معده ما غلغله سرایی تمیر اولانن خله مامور ونیدن بیورمش اولغله بولایه هر کون اولرایه کیمه چک و مقدمجه تمیرین بیوریلان همکیر هر کسک کیمسه شهادتنامه فصل باقلر ایسه بودخی اسلام وریایا هر کیم اولدقلاش ایلکک زیادققللو ورجتلو حامله سی وارایه کیدوب بادموامضتین ادا ایله جکدر اشته کیمت جله تک معلومی اولدقده استابول و اسکدار و بوزاغ ایچی هر زده اولورایسه اولسون وقتین ملندن بولورایسه بولسون بونلار زیادققلت چکن وریایا کونلر حلق وضع ایله میان خاتونلر ایچون ایهمال اولغوب اولرایه برحسب کوندر یله وک درسال ذکر اولسان ایه تک خب اولغنه دقت اولغی وشیج بروقنده بولایه برحسان وعیای مشهور اسلاف اولسان ذات شو کیمتات ملوکا بیه کیمه و کوندر جان و کونلر بیتا اولغی ایچون خصوصاً شیخ علی اعلان قلمشدر

Ek.8/2

Başbakanlık Osmanlı
Arşivi, İrade Dahiliye,
No: 7498

Seniyyü'l-himemâ devletlü
inayetlü atâfetlü efendim haz-
retleri

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâ-
ne'de fenn-i kibalayı talim et-
mek için şehriyye bin kuruş
maaş verilme ve beş sene
müddet ifâ-yı memuriyet eyle-
diği takdirde maaşının nisfi ve
egerçe on sene istihdam olu-
nur ise cümlesi kayd-ı hayat
şartıyla tahsis kılınmak üzere
kontratoya rabt olunarak
Avusturya canibinden celb
olunmuş olan Madam Mes-
santi (Masatti) nam ebenin

beş sene müddeti hitam bulduğundan kontrato hükümünün icrâsı Avusturya Devleti Sefareti tarafından ifade olunmuş olmağın maaşının nisfi olan beş yüz kuruşun bervech-i mukavele merkumeye tekaüdlük vechile tahsisi lazım gelüp fakat merkume bundan böyle dahi hasbe'l-lüzüm istihdam olunacağından beş sene sonra maaş-ı mezkûrun nisf-i digeri ol suretle ita ve dahil-i kontrato bulunan senevî iki bin kuruş hâne kirası dahi ifâ olunması hususlarından sarf-ı nazarla marrü'l-beyan tahsis olunacak beşyüz kuruşdan mâ'ada müddet-i istihdamında şehriyye bin kuruş maaş verilmek vechiyle merkume irzâ ve mukaddemki kontratonun hükmü ilga olunduğu saadetlü hekimbaşı efendi tarafından batakırir inhâ ve mukavele-i âhirenin kabulunu şâmil sefâret-i müşarünileyhâdan verilen takrir-ı resmi takrir-ı isrâ olunmuş ve bu suret nezd-i hazret-i Seraskerî'de dahi tensib kılınmış idüğünden müddet-i mukavelenin hitamı tarihi olan sene-i sabıka şehri-i Teşrin-i Sâni'si ibtidasından itibaren mezkur beş yüz kuruş tekaüdlük maaşının Nizamiye Hazinesinden tahsis ve bundan böyle merkûmeye müddet-i istihdamında yalnız bin kuruş maaş verilmesi ve mukavele-i sabıkanın hükmü fesh olunduğunun lâzım gelen mahallere bildirilmesi zımında iktizâsının icrası Masarifât Nazırı Saadetlü Bey efendi hazretleri tarafından ba takrîr-i mezbur Maliye Nazırı devletlü Paşa Hazretlerine havale olunmaktan nâşi ber minvâl-i muharrer tesviyesi istizanına dair müşarünileyh hazretlerinin bir kıt'a takriri manzûr-ı âli buyrulmak için arz ve takdim kılınmış olmağla müvafık-ı emr ve irade-i isabet-i ifade-i cenâb-ı mülûkâne buyrulur ise ber müceb-i takrîr icabının icrası müşarunileyh Nazır Paşa hazretlerine havale olunacağı beyanıyla tezkire-i senâverî terkîm kıldını efendim. 10. Cemaziyelevvel 1263 (26 Nisan 1847)

Marûz-ı çaker-ı musadakat-kösterleridir ki

Rahe-pirâ-yi ibcâl olan işbu tezkire-i sâmiye-i asifâneleriyle zikr olunan takrir manzûr-ı âli-i Hazret-i Şâhâne buyrulmuş ve iş'ar ve istizan buyrulduğu vechiyle husûs-ı mezburun ber müceb-i takrîr icabının icrası müşarunileyh Nazır Paşa Hazretlerine havale olunmuş mütaallık ve şeref- südür buyrulan emr ve irâde-i seniyye-i Cenâb-ı mülûkâne iktiza-yı âlisinden bulunmuş ve mezkur takrir yine taraf-ı vâlâ-yı Vekâlet-penahiye iade ve tesyîr kılınmış olduğu muhât-ı ilm-i Sâmiimi asifiler; buyruldukda elbabda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. 12. Cemaziyelevvel 1263 (28 Nisan 1847)

Şebâ-i Hümâ-yun-ı Cenan-ı Cihan Bânîye Al-manya Sefiri Prens Dö Reich'in zevcesi tarafından takdim kılınan arzın tercümesidir.

Ek.9/1

Hâk-ı pâ-y-i Hümâyun-ı Cenab-ı cihan bânîye Al-manya Sefiri Prens Dö Reich'in zevcesi tarafından takdim kılınan arzın tercümesidir.

Saksonya Kraliçesi haşmetlü Karola Hazretleri tarafından emel-i acizanem üzerine gönderilmiş olan on bir nefer rahibenin vasıl olmuş oldukları bizzat arz ve beyana cür'et ederim. Müşâhâretle Kraliçenin arz-u-yı vâzihâsına göre bu rahibeler ancak Dersaade'te mecrûhîn hastahanelerinde istihdam olunacaklardır. Mez-kûr rahibelerin her biri Fünun-ı Tıbbiyye ve Cerrahiyye'de terbiye-i kâmile görmüş olduklarına mebnî tabiiyle e'zer cihet pek âlâ muavenet edebilirler. Ümid-i

Şebâ-i Hümâ-yun-ı Cenan-ı Cihan Bânîye Al-manya Sefiri Prens Dö Reich'in zevcesi tarafından takdim kılınan arzın tercümesidir. Saksonya Kraliçesi haşmetlü Karola Hazretleri tarafından emel-i acizanem üzerine gönderilmiş olan on bir nefer rahibenin vasıl olmuş oldukları bizzat arz ve beyana cür'et ederim. Müşâhâretle Kraliçenin arz-u-yı vâzihâsına göre bu rahibeler ancak Dersaade'te mecrûhîn hastahanelerinde istihdam olunacaklardır. Mez-kûr rahibelerin her biri Fünun-ı Tıbbiyye ve Cerrahiyye'de terbiye-i kâmile görmüş olduklarına mebnî tabiiyle e'zer cihet pek âlâ muavenet edebilirler. Ümid-i

âcizanemiz giriftar-ı alâm olan insanîyete zat-ı Hümâyun-ı cenâbî mülükânelerinin menâfî-i hakikiyyelerine hizmet etmekti. Bindenaleyh işbu rahibelerin hemen yerleştirilmesi ve işe mübâşeret ettirilmesi için gerek Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gerek memur-ı mülkiyye ve askerîyye'ye irade-i seniye-i Hz.Şâhânelerinin ısdar buyrulmasını ricâ ederim. Zat-ı Şevket- simat-ı cihân-bânîlerine hafî olmadıği üzere bu rahibelerin ırsali Cenevre Muahedesi Cemiyet-i İnsanîyet perverânesi'nin gerek hakkında gerek bu cemiyetin Osmanlı şuhesi hakkında bir nişâne-i emniyeti olduğundan ve bunun takdir buyurulacağını bildiğinden arz-ı mefharret ederim.

Prens Reich dö Sachs (1313/1897)

(Bkz. B.Şehsıvaroğlu, A. Erdemir, G. Güreşsever: Türk Tıp Tarihi, 1984, Bursa, Resim 41.)

Ek.9/2

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Yıldız Mütenevvî, Dosya No.196, Gömlek Sıra No: 51

Hamidiyye Etfal Hastahanesi Müdürü ile hemşire Elise Wegener arasında akd olunan kontrato

I-Hemşire Elise Wegener İstanbul'da kâin Hamidiyye Etfal Hastahanesi'nde uhdesine havale olunan hastalara hakmak memuriyeti sadikane ve mükemmel suretde icra eyleyeceğini ve Türk kadınlarından hastahakıcıları yetiştirmeyi deruhde ve kendüsü dahi Türkçe lisanını öğrenmek üzere icab eden say ve gayretde kusur etmeyeceğini taahhüd eder.

2- Hamidiyye Etfal Hastahânesi hemşireye her ay ibtidâsında tediyye olunmak üzere şehri Alman akçesi olarak yüz mark yahud beş buçuk Osmanlı lirası aylık verecek ve Berlin'den hareketinde gidüp gelme harcırahı olmak üzere yedine dört yüz mark ırsal ve tediye ettirecektir.

3- Hemşirenin aylığından maada iskan ve taamu ile hizmet elbisesi hastahane tarafından tesviye olunacağı gibi hasta olduğu takdirde tedavisine aid bîlcümle marifat dahi hastahanedен tedarik ve ita olunacaktır.

4- Berlin'den hareket etmezden evvel harcırahdan başka levazımat-ı seferiyesinin tedârîki zımında hemşireye fazla olarak hastahane canibinden yüz mark gönderilecektir

5- Hemşire tarafından hastahane kavânin ve nizâmatına mugayir bir halin zuhuruna sebebiyet verildiğinde veyahud vezâif-i mevduasını ifada tekasül olunduğu müşahede edilidkde hastahane müdüriyetinin işbu kontratoyu fesh eylemeye ve bunun için de yalnız o mah ibtidasında onbeş gün evvel hemşireye ihbar-ı keyfiyetle memuriyetinden ihrac eylemeye hakkı olacaktır.

6- İşbu kontrat imzalandığı günden itibaren iki sene müddet için muteber olup müddet-i mezkûrenin hitamında tarafeynin rızâ ve tensibi üzerine tekrar bir sene tecdid olunabilir.

13 Receb 1317 (17 Kasım 1899)

Ek.9/3
Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Yıldız Mütenevvi, Nö.-
Berlin Sefaret-i Seniyyesi
1272, 78
Mabeyn-i Hümayûn Cenab-ı
Mülûkâne Başkitabet-i Celilesi'ne
Marûz-ı acizleridir

Dersaadet'de bulunduğum esnada tebliğ buyrulan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet-penahî mantûk-ı âlisince Firdevs- aşyan merhume Hatice Sultan hazretleri namına Hamidiye Etfal Hastahanesi için lüzümü olan iki hemşire

bu defa buldurulup tanzim olunan kontrato sureti leffen takdim-i pîşgâh-ı âlileri kılınmağla bade'l-mütalaa tensib buyrulduğu suretde mezkur kontratoyu bil-imza bir an evvel Dersaadet'e azimetleri için hareketlerinden evvel tediyesi lazım gelen azimet ve avdet harcırahlarıyla tedarikat-ı seferiye bahası olan yüz markın dahi taraf-ı aciziye irsaline bezl-ı inayet buyrulması babında emr ü ferman hazret-i menlehü'l- emrindir.

Yaver-i harb Hazret-i Şehriyari Berlin Sefiri bende Ahmed Tevfik b. Salih.

13 Receb 1317/4 Teşrin-i Sâni 1315 (17 Kasım 1899)

Ek.9/4
Başbakanlık Osmanlı Arşivi,
Yıldız Mütenevvi,
Dosya No. 201,
Gömlek Sıra No. 78
Berlin Sefaret-i Seniyyesi
1455
48

Mabeyn-i hümayun Cenab-ı
Mülûkâne Başkitabet-i Celilesine
Marûz-ı acizleridir.

Hamidiye Etfal Hastahanesi'nin istihdam olunmak üzere buldurulan Anna Vabel ve Paulande isimlerinde iki hemşirenin 8 ve 11 Mart efrenci tarihli telgrafname-i devletleri mucebince kontratları imza edilip harcırahları dahi kendilerine tediy edilmiş olmağla mumaileyhimanın mah-ı hal-ı efrencinin ondokuzunda Dersaadet'e müteveccehin mütehe'yi-i azimet bulduklarının ve sefaret-i seniyyece imza ve teati olunan kontratoları dahi Hastahane-i mezkur Ser tababetine gönderildiğinin arzına mücaseret kılınmağla ol babda ve her halde emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Yaver-ı harb Hazret-i Şehriyari Berlin Sefiri bende Ahmed Tevfik b. Salih.

18 Zilhicce 1317/5 Nisan 1316 (18 Nisan 1900)

Ek.9/5

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
1324 M. İ. Taltifat 114 (irade)

Yıldız Saray-ı Hümayunu

Başkitabet Dairesi

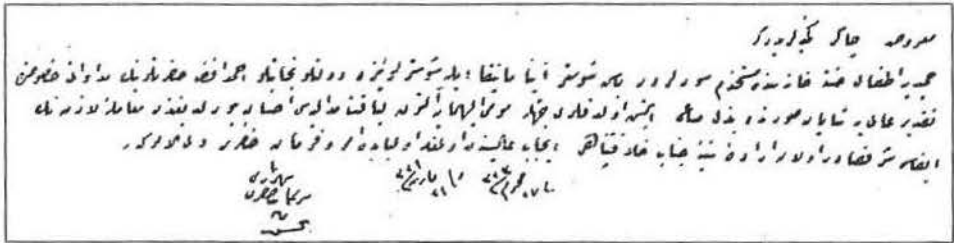
502

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Hamidiyye Etfâl Hastahanesi'nde müstahdem sörlerinden başşvester **Eina Monica** ile şvester **Louise** devletlü necâbetlü Ahmed Efendi hazretlerinin müdâvâtı husûsunda takdir-i âliye şayan suretde bezl-ı mesai etmiş oldukları vechile mumaileyhimaya **altun liyakat madalyası** ihsan buyrulduğundan muamele-i lâzîmenin ifası şeref-sadr olan irade-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penahî icâb-ı âlisinden olmağla olabada emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Serkâtib-i hazret-i Şehriyârî bende Tahsin

27 Muharrem 1323 121 Mart 1321 (3 Nisan 1905)

Ek.10

Karahisar-ı Sâhib kazasına tâbi, Harmanlı nâm karye ehâlisinden Hasan bin Abdülkerim nam kimesne meclis-i şer'i hâtır-ı lâzîmü't-tevkîrde **üstad cerrahlardan Hüseyin** nâm kimesne muvâcehesinde takrîr-i kelâm ve takrîr-i ani'l-merâm edip zevcem **Zülfi nâm hatunun** alnında ur peyda olup mezbur Hüseyine gösterdiğimde âdetâ bu makule ur yarılarmıştır dedikte benim zevcem mezbur Zülfi biemrillahi tealâ müteveffiyeye oldu. Keyfiyet-i merkûm Hüseyinden sual olsun dedikte gibbessüal mumâileyh cerrah Hüseyin cevabında filhakika müteveffiyeye-i merkûmenin alnında olan ur marazını zevci merkum Hasan bana gösterip âdetâ murad olunduğu sûrette uru yarmak ve içinde olan lâhmi zâidi çıkarmak niçe def'a ifâkati mücerreb edegeldiğimizden müteveffiyeye-i merkûme **Zülfinin rızâsı** ve zevci merkum **Hasanın icâzeti** ile kat'ı lâzım gelen mahalli yarıp mevzi-i âdiyi tecâvüz etmedim, merkûme Zülfi biemrillâhi tealâ müteveffiyeye oldu. Dedikte bu makuleden cerrahlar mevzi-i âdiyi tecâvüz musarrah olmağın mevâka'a kayd şud. Hürrire fî. evasiti Cemaziyelâhir. Li-seneti hamse ve sittîn ve elf.

Safer 1065 (1654)

(Bkz. E.A. Baki: Afyonkarahisar'da XVII, XVIII inci Asırlarda Meçhul Halk Tarihi. Afyon 1951, s. 43-44.)

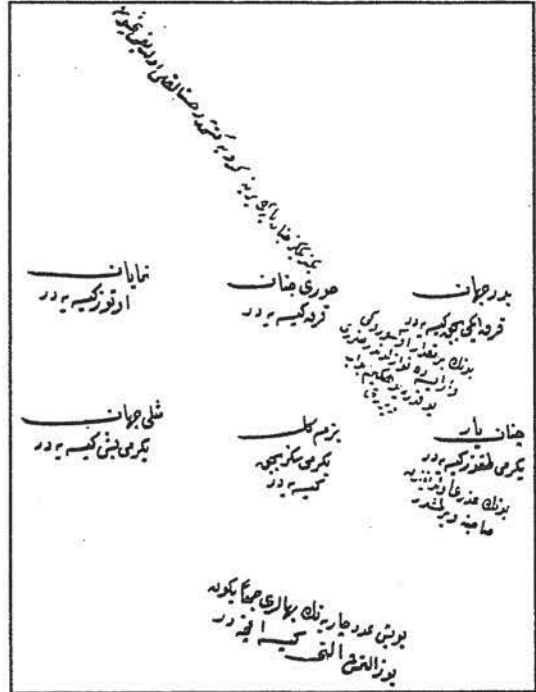
Ek.11

Kasaba-i Şuhûd'a tabi, Köyviran nâm kariyye sâkinlerinden Zeyneb binti Mustafa nam hatun meclis-i şer-i şerifte cerrah taifesinde olup beynennas san'atile meşhur olan hâfizu'lkitap Abdurrahman Çelebi bin Yusuf mahzerinde ikrar-ı tam ve takrir-i kelâm edüp bundan akdem boğazının sağ tarafında ur tabir olunan maraz hadis olup bir vechile ilaç mümkün olmayup günbegün müştâd olmağla mezbur Abdurrahman Çelebi ehil ve hâzık olduğuna binaen boğazında olan uru yarup ihraç ve mualece etmeye "yarım kuruş" ücretle mezbûru icaz eyledim ba'delyevm mezbûr Abdurrahman Çelebi'nin yarup boğazından uru ihraç ve muâlecesinden sirâyet edüp biemrullahi taala ecel isâbet edüp fevt olursam dem ve deynine muteallık benden ve veresemden vesâir bir ferdden mezbur Abdurrahman Çelebi'den dâvâ ve taleb ve nizâ eylemesüm dedikte ma'hüve'l vâki kayıd şud. 1103 (1691)

(Bkz. E.A. Baki: a.q.e. s. 42-43)

Ek.12

Huricenan kırk kisededir. Beğendiğiniz Cenanyar'ın yerine geriye gitmiştir, hastalıklı olduğu için Nümayan otuz kisededir. Bedr-i Cihan kırk iki buçuk kisededir. Bunun bir miktar öksürdüğü var isede ne vazildendir. Zararı yokdur deyü hekim cevab virdi. Mislicihan yirmi beş kisedir. Bezm-i gül yirmi sekiz buçuk kisededir. Cenanyar yirmi dokuz kisededir. Bunun özri olduğundan sahibine virilmiştir. Bu beş aded cariye'nin bekaları cem'an yekun yüz altmış altı kise akçedir.

Ek 13/1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cevdet Sıhhiye 653

Takrîr-i dâileridir ki,

Saray-ı hûmayun ve harem-i ismet-makrûn-ı Şâhânedâ beher gün hazır tabib, Tıbhâne-i Âmire'den bir muavin efendi ve Cerrahâne-i Mamure'den bir cerrah nöbet beklemek üzere bâ-irâde-i seniyye ta'yin buyurulan malümü'l-esâmi, etibba ve muavin ve cerrahîn maâş-ı kadîmiyle me'mur olanlardan maâdamızın kullarının maâş-ı kadîminin iki yüz elli

kuruş zammıyla müceddeden maâş tahsis buyrulan dört nefer tabib kullarına iki bin yedi yüz elli kuruş ve beş nefer muavin efendi kullarına ikişer yüz kuruş ve beş nefer cerrahîn kullarına dahi yedi yüz elli kuruş ve İbrâhim Efendi'nin tekaüdlük mâhiyyesi yüz elli kuruş ki cem'an 4650 kuruş işbu iki yüz elli bir senesi Zilka'detü's şerif mâhiyyeleri Mansure-i Muhammediyye Hazîne-i Âmiresi'nden itâ buyurulması bâbında emr hazret-i menlehül-emrindir.

Abdülhak

27 Zilkade 1251 (15 Mart 1836)

Ek.13/2

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cevdet Sıhhiye 411

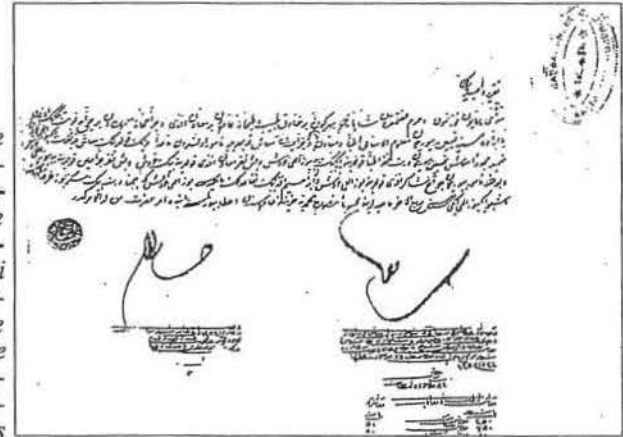
Takrîr-i dâileridir ki,

Saray-ı hûmayûn-ı fevz-nüân-ın ve harem-i iffet-makrûn-ı şâhânedâ beher gün bir hâzık tabib Tıbhâne-i Âmire'den bir muavin efendi ve Cerrahhâne-i Ma'mure'den bir cerrah nöbet beklemek üzere bâ-irâde-i seniyye ta'yin buyurulan malümü'l-esâmi- etibbâ ve muavin ve cerrahînden maâş-ı kadîmileriyle me'mur olanlardan maâdamızın kullarının maâş-ı kadîminin iki yüz elli kuruş zammıyla müceddeden maâş tahsis buyurulan dört nefer etibbâ kullarına iki bin yedi yüz elli kuruş ve beş nefer muavin efendi kullarına bin kuruş ve beş nefer cerrahîn kullarına yedi yüz elli kuruş. Ve bu defa memur buyurulan cerrah Şâkir Efendi kullarına yüz elli kuruş ve İbrâhim Efendi'nin tekaüdlük mahiyyesi yüz elli kuruş ki cem'an dört bin sekiz yüz kuruşun işbu iki yüz elli senesi Rebi'ülâhîr mahiyyelerine mahsuben Mansure-i Muhammediyye Hazîne-i Âmiresi'nden itâ buyurulması bâbından emr hazret-i menlehü'l emrindir.

Abdülhak

(Metin içinde geçen tarih 1250 senesi Rebiü'l ahir: 7 Ağustos / 4 Eylül 1834;

siyakat yazıda bulunan tarih: 2 Zilhicce 1252 / 10 Mart 1837

Ek.14/1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Hatt-ı Hümayun: 35262

Seniyyü'l-himemâ behiyyü's- şiyemâ
inayetlû atüfetlû oğlum efendim hazretle-
ri.

Malum-ı âlî buyrulduğu üzere bundan
akdem müteallik buyurulan irâde-i seniyye-
ye-i hazret-i mülûkâne mucibince Paris'den
gönderilmiş olan zükûra mahsûs teşrih
modellerinden maada kâffe-i âzâ-yı nisâiyyesi
ve cenîni mevcud olmak üzere bir çift inas
modeli dahi mübâyaa ve irsal kılınmış
mukaddemce Paris sefiri saadetlû Nûri Efendi
senâverleri tarafına tahrir olunmuş ve bu defa
fakat bir aded inâs ve hasbe'l-fen muktezi olan
göz ve kulak modelleri mübâyaa kılınmış ve
cenîn teşrihi mevcud olmaduğundan yirmi
günlükden dokuz aylığa kadar mevcud olmak
ve altı yedi mah zarfından tek mil etmek
şartıyla süret-i imali Paris'de olan âmiline
sipârîşü tenbih olunarak mezkûr mübâyaa
olan modeller dahi Marsilya canibinden
Dersaadet'e gönderilmiş olduğuna dâir sefir-
i mumâileyhin bu defa tevârüd eden bir kit'a
şukkası ve mezkûr modellerin âmil-i mersûm
tarafından ita olunarak irsal olunmuş olan
bir kit'a fatura kağıdı tercüme ettirilerek
manzûr-ı hümayun-ı mekârim-nümûn-ı

cenâb-ı şehinşahî buyrulmak üzere irsâl-ı sû-yı
vâlâları kılındı. Sefir-i mumâileyhin meal-i
iş'arına nazaran bu tarafa gönderilmiş olan
modellerin iktizâ eden iki bin iki yüz şu kadar
aded frank kuruş-ı Osmanî hesabıyla dokuz bin
altı yüz bu kadar kuruş bahası Alyon Bazergan
şeriki tarafından verilmeyerek sâir mahalden
uyuşdurulmuş olduğundan gerek bunun ve gerek
imal olunmakda olan modelin iktizâ eden bahası
olarak tercüme-i mezkûre mucibince lâzım gelen
otuz bir bin sekiz yüz şu kadar kuruşun sâbıkı
vechiyle Tophâne-i Amire masârîfî olarak
Mansûre Hazinesinden itasıyla poliçesi bit-
tanzim sefir-i mumâileyh tarafına gönderilmesi
hususunda ne vechile irâde-i seniyye-i cenâb-ı
hilâfet-penahî müteallik buyrulur ise icrâ-yı
iktizâsına mübâderet kılınacağı ve Marsilya
canibinden gönderilmiş olan mârû'z-zikr
modeller dahi henüz vürûd etmemiş idüğü
beyânıyla tezkire-i senâveri terkimize mübâderet
kılındı.

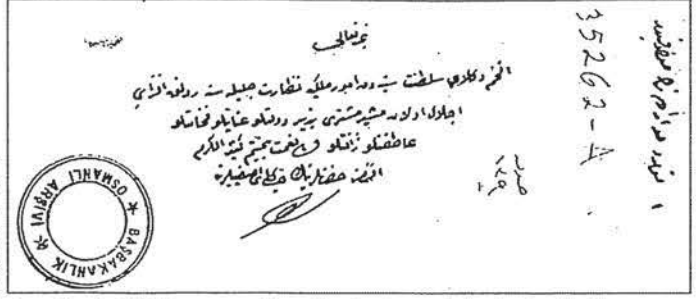
Mâ'ruz-ı câker-ı kemîneleridir ki,

Hâme-pîrâ-yı tekrîm olan işbu emirnâme-i
veliyün- niamleriyle sefir-i mumâileyhin
şukkası ve kâğıd-ı mezkur tercümesi mübârek
ve mesud-ı hâk-pây-ı tütü-yâ-sâ-yı hazret-i
mülûkâneye arz ve takdim ile manzûr-ı mekârim-
mevfur-ı cenâb-ı cihan-bânî buyrulmuş ve sâlifü'l-
beyân modellerin bahası olan otuz bir bin
sekiz yüz şu kadar kuruşun sâbıkı vechiyle
Tophane-i Amire masârîfî olarak Mansûre
Hazinesinden itasıyla poliçesi bit-tanzim sefir-
i mumâileyhe gönderilmesi husûsuna irâde-i
seniyye-i cenâb-ı şâhâne tealluk etmiş
olmağla olbabda emr ü fermân hazret-i
menlehül-emrindir.

Ek. 14/2
I numaralı iradenin
melfufudur 35262-A
Bimennihi Taala

Efham-ı vükelâ-yı saltanat-ı seniyyeden umur-ı Mülkiye Nezaret-i Celilesi'ne revnak-efza-yı iclâl olan müşir-i müşteri tedbir devletlû inayetlû fehmetlû atfetlu re'fetlu velinimet-i binimetim kesirü'l-kerem efendimiz hazretlerinin hakpa-yı asıfilerine.

Ek. 14/3
Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Hattı-ı Hümayun No. 35262-A

Atebe-i ulyâ-yı asıfânelerine marûz-ı çâker-ı keminelidir ki, Muktezâ-yı irâde-i seniyye-i müşirileri üzere mukaddemce bi'l-mübayaa irsal olunan teşrih modelleri zükûra mahsûs olmak mülâbesiyle kâffe-i azâ-yı nisâiyesi ve cenini dahi mevcut olmak üzere bir çift inas modelinin mübayaa ve irsali irâdesini mutazammın reside-i dest-i iftihar olan emir-nâme-i sâmi-i asıfaneleri mezâyâ-yı âlîsi rehin-i iz'ân-ı kemteranem olmuşdur. Model-i mezkûrân âmili olan adam celb ile bir çift ünas modelinin dahi usû-i sâbık vechiyle Dersaadet'e irsali le-

عزیز عالی اصفا ذلک سرورن حیا کون لریکری
مقتضای اذکاره مشیر بلو اور زہ مشیر بالیاید ایال ارفاد فرج مولدی زکرو مقصود اولی ملاوسیلہ کلاذعتیہ
نسبیس پیشین و حق موجود اولی اوندہ بر حیفث اناک مولدک سایہ دایان اولی مقصد سیراوشنہ اوردہ
انزاد سامہ اصفا ذلک نزلتالیسی لیکہ اذکاره کون اولی مولد مولد مولد مولد مولد مولد مولد مولد مولد
مولدک و حق اصل سایہ و حیل و حیا و ایالی لری کونادہ اذکاره کون اولی مولدک بری سادہ و اولی و حیا و حیا
پیشین ایزبہ امان تکیہ و حق اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون
اولی و حیا و حیا کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون
اصفا ذلک نزلتالیسی لیکہ اذکاره کون اولی مولد مولد مولد مولد مولد مولد مولد مولد
معدوم مایلیا اسلطان ایالی اوندہ پیشین بکون کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون
تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف
بجاری و حیا و حیا کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون
عابرتکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف تکلیف
اقدی و حیا و حیا کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون
میکون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون
و حیا و حیا کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون
مطعم طعم و حیا و حیا کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون اولی کون

de'l ifade elhaletü hazihi kendisinde bir aded inas modeli mevcut ise de cenini olmayıp imal ve tekмили dahi, laekal beş altı mahan mütevakkıl olduğunu ve zikr olunan modellerin biri sade ve diğeri ceniniyle beraber olmak ve bunlardan fazla göz ve kulak gayet dakik olduğundan onların dahi bir kı'ası bulunmak hasbe'l-fen lazimedan idüğünü ihbar eylediğine binaen bir aded inas ve zikr olunan göz ve kulak modelleri müsâbık olunarak tarih-i arıza-i kemteranemden beş altı gün mukaddemce Malsilya iskelesine irsal olunmuş ve cenini yirmi günlükten dokuz aylığa kadar mevcut olmak ve altı yedi mah zarfında tekmil etmek şartıyla diğeri ünas modelinin dahi suret-i imali mersûme tavsiye ve tenbih kılınmış olduğu ve bu kere mübayaa olunan modellerin bahaları ve Marsilya'ya kadar nakliye masrafları yalnız ikibiniki-yüzyetmişaltı franga reside olmuş ve bu akçe Paris'de olan Mösyo Albo'nun şeriki tarafından talep olunarak Dersaadet'e poliche olunmuş teklif ettirilmiş ise de mersûm bir muannid adam olduğundan zikr olunan akçeyi vermekte şüret-i tereddüd izhar etmesiyle meblağ-ı mezbûr başka bir mahalden tedârik olunarak âmil mersûma verilmemiş ve mersûmun taraf-ı çâkeraneme takdim eylediği varaka derûn-ı arıza-i kemteraneme mevzû'an takdim-i hakpa-yı mekârim-ezva-yı asıfâneleri kılınmış olmağla meblağ-ı mezbûrun digerîn hîn-i tekmilinde verilecek akçe içün iktiza eden poliche senedinin irsâli mütevakkıf-ı inâyet-i aliyye-i müşirileri idüğü inşaallahu taala muhât-ı ilm-i alem-şümûl-i daveraneleri buyruldukdâ herhalde emr ü ferman hazret-i menlehül-emr efendimizindir. 5. Cemâziyelevvel 1235 /19 Şubat 1820

Bende Nuri

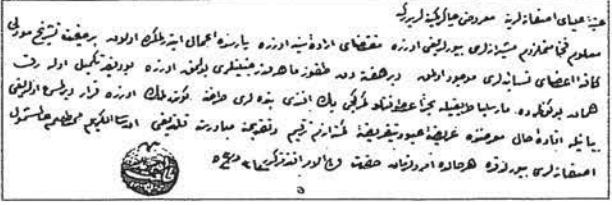
EK 14/4

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Hatt-ı Hümayun No.37465-L

Atebe-i ulyâ-yı asifanelerine
ma'rûz-ı câker-i kemineliridir
ki Ma'lûm-ı fehâmet-melzâm-ı
müşîrâneleri buyrulduğu üzere
mukteza-yı irâde-i seniye üzere

Paris'de imal ettirilmekte olan bir çift teşrih modeli kâffe-i azâ-yı nisâyeler; mevcut olmak ve bir haftadan dokuz maha kadar ceninleri bulmak üzere ve bu defa tekmil olarak heman bugünlerde Marsilya tarikiyle bahren atûfetlû gümrükcü Bey Efendi bendeleri tarafına gönderilmek üzere karar verilmiş olduğu beyanıyla ifade-i hal-ı maruzunda arıza-i ubûdiyet-fariza-yı kemteranem terkim ve takririne mübaderet kıldındığı inşaelkerim muhât-ı ilm-i alem-şumûl-ı asifâneleri buyruldukdâ herhalde emr ü fermâç hazret-i veliyyül-emr efendimizindir. 3 Rebiü'lahir 1253/7 Temmuz 1837

Bende Mehmed Talat

Ek. 14/5

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

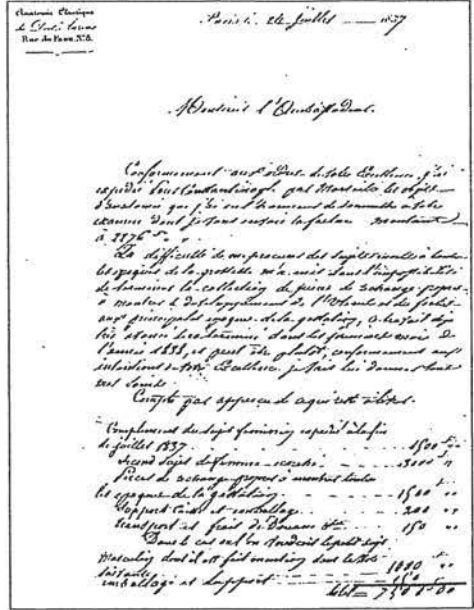
Hatt-ı Hümayun No. 35262 -C

Paris, 24 Temmuz 1837

Sayın Büyükelçi,

Zat-ı Şahanelerinin emrine (siparişi-
ne) uygun olarak Marsilya üzerinden İs-
tanbul'a 2276 numaralı posta ile, incelem-
menizden onur duyacağım, anatomi obje-
lerini yolladım.

Hamileliğin tüm evrelerine ait ka-
davra temin etmenin güçlüğü beni, kol-
leksiyonu tamamlarken, gebeliğin baş-
langıç dönemlerine ait uterus ve fetüsün
gelişimini göstermek için uygun yedek
malzeme sağlamaya zorladı; hali hazırda
çok ilerleme kaydetmiş durumda olan bu
çalışma 1838 yılının ilk aylarında, belki
de daha önce bitecek ve böylece Zat-ı Şa-
hanelerinin kurumlarının ihtiyacını
karşılıyabilecek, Ekselanlarına tüm.....
mi vereceğim.

Teslim edilen malzeme listesi

-1837 Temmuzunda yollanan kadın konulu malzemenin tümü	1.500.00 Frank
- Derisi yüzülmüş kadın bedeni modeli	3.000.00 Frank
-Gebeliğin tüm evrelerini göstermek için kullanılan parçalar	1.500.00 Frank
-Kutulama ve ambalajlama	200.00 Frank
-Nakliye ve Gümrük bedeli	150.00 Frank
-Müteakib notta zikredilen erkeklerle ilgili malzeme istenecek olursa	1.000.00 Frank
-Ambalaj ve destekler	150.00 Frank

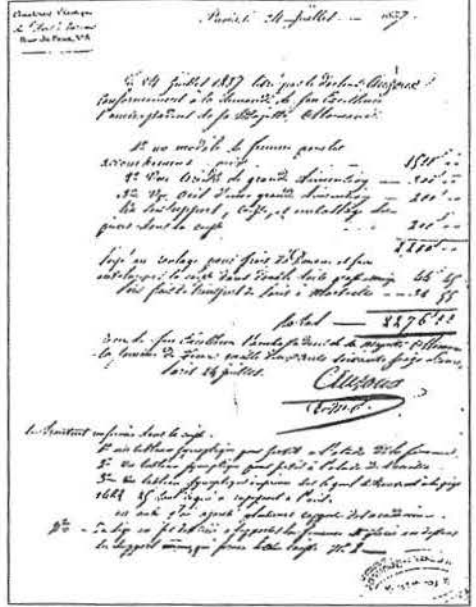
Toplam : 7.500.00 Frank

Osmanlı Padişahı'nın sayın büyükelçilerinin talebi üzerine Doktor Auzoux tarafından 24 Temmuz 1837'de yollananlar:

1-Doğum (dersleri) için bir kadın modeli ücreti	1.500.00 Frank
2-Büyük boyutlarda bir kulak	300.00 Frank
3-Büyük boyutlarda bir göz	200.00 Frank
4-Bütün destekler, sandık ve sandıktaki parçaların paketlenmesi (ambalajı)200.00 Frank	
5-Gümrükten geçmek için gerekli bedel ile sandığın çifte kat olarak paketlenmesi ücreti	44.00 Frank
Paris'ten Marsilya'ya nakliyat ücreti	31.00 Frank
Toplam	2.276.00 Frank

Osmanlı Padişahı'nın sayın büyükelçisi'nce ödenen iki bin iki yüz yetmiş altı frank
Paris 24 Temmuz

(İmza)
Auzoux

Sandığın içinde muhafaza edilenler:
1- Kadın bedeninin incelenmesine yardımcı olacak bir özet tablo
2- Kulağın incelenmesinde yardımcı olacak bir özet tablo
3- Göze ilişkin herşeyin bulunduğu 25 numaralı sayfada basılı olan özet tablo.
Bundan ayrıca Akademinin raporunu da malzemelere ekledim.
Not: Sandıkta bulunan 2 numaralı malzemeye destek olmak üzere demir bir çubuk ta yerleştirilmiştir.

Ekselanslarının incelemesine sunmaktan onur duyduğum küçük insan modelinin 1000 Frankı geçmeyen bir maliyeti olduğunu Zat-ı Şahanelerinin yüce hükümetine bir bilgi olarak arz etmekle onur duyuyorum; bu model aynı sandıklarda ve aynı boyutta 3000-Frank maliyetle bulunmaktadır.

Çok sayıda dinleyicinin hazır bulunduğu kamuya açık demonstrasyonlar (sunular) için çok elverişli kabul edilmeyen bu küçük model, kara ve deniz orduları için son derece kullanışlı bulunmuştur; bu modeller her gemide üst bordaya yerleştirmiştir; ve bunun ardından bütün birlikler bu modellerden hekimler ve cerrahların herhangi bir ameliyatta her seferinde başvurmak üzere yararlanabilmeleri ve ağrıyı önleyebilmeleri için bulundurulmaktadır.

Ekselanslarına hürmetlerimi sunmaktan şeref duyuyum
Aciz hizmetkârınız
Auzoux
(İmza)

* Yukardaki Fransızca belgeyi Türkçe'ye çeviren Sayın Y. Ülman'a çok teşekkür ederim.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a medical or administrative document. The text is written in a dense, cursive style on a rectangular piece of paper.

Ek. 14/6
Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Hatt-ı Hümayun: No. 37465
Bir çift teşrih modelinin Marsilya yoluyla gönderilmesine dair belge

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a medical or administrative document. The text is written in a dense, cursive style on a rectangular piece of paper.

Ek.15
Asitâne-i saâdet ahâlisinden
bi-vakt muhtâc-ı müdâvât o-
lanlara tedâbir-i
icâbiyyelerinin icrâsı için
Sultân Bâyezîd civârında istekir
olunan istenciyar dükkâmı odasına Mekteb-i
Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhânededen beher gice
münâvebeten gidük gelen
etibbâ ve cerrâhin bendele-
rinin hin-i memuriyetlerin-
den bu ana değin iki mâh
müddetde ma'rifetleriyle bil
muâyene tedâbir-i lazımele-
ri icrâ olunmuş olan
eşhâsın mus'ab oldukları il-
letleri ile esâmilerinin ber
vech-i ati müfredat defteri-
dir.

Attar Mehmed nâm şahsın **kerimesi**
tuzlu balgama mübtela olmuş
olduğundan icâb iden tedâbir-i
tbbiyyesi icrâ olunmuş idüğü

Gedikpaşa hamamcısı Salih nâm
şahsın zevcesi müzmine-i
iltihâb-ı rahme mübtelâ
olmuş olduğundan icâb-
iden tedâbir-i tbbiyyesi
icra olunmuş idüğü

Maraşlı Kenan Paşa hazretlerinin
validesi rih-i tayyâra mübtelâ
olmuş olduğundan icâb iden tedâbir-i
tbbiyyesi icra olunmuş idüğü

Konya Meclis reisi Selim Paşa
hazretlerinin **cariyelerinin** birisi
iltihâb-ı kasabat-ür-rieye ve
diğer iltihâb-ı mide ve kebede
mübtelâ olmuş olduğundan icab
iden tedâbir-i tbbiyyesi icrâ
olunmuş idüğü
Şekerci Hacı Veli nâm şahsın
kerimesi kazaen düşüb
ayağı kırılmış olduğundan
icâb iden tedâbir-i cerrâhiyyesi
icra olunmuş idüğü

Yorgancı Ahmed nâm şahsın
câriyesi illet-i hanâzire
mübtelâ olmuş olduğundan
icâb iden tedâbir-i tbbiyyesi
icrâ olunmuş idüğü

Ağnam ruznamçecisi Ömer
Efendinin zevcesi iltihâb-ı
mideye mübtelâ olduğundan
icâb iden tedâbir-i
tbbiyyesi icrâ olunmuş idüğü

2

Evkâf-ı Hümâyun Hazinesi ketebesinden
Mehmed Efendinin **validesi** sahn-ı kalbe
mübtela olmuş olduğundan
tedâbir-i tbbiyyesi icrâsıyla lâzım
gelen reçetesi ita olunmuş olduğu

Ketebeden Şâkir Efendinin
validesi zatürrieye mübtelâ
olmuş olduğundan icâb iden tedâbir-i
tbbiyyesi icrâ olunmuş idüğü

Hâcegân-ı Divân-ı Hümayundan
Kuddüs Beyin taallukatından
bir **hatun** müzmine-i
illet-i rahme mübtelâ olmuş ve
bazı mazarr ecza istimalından
nâşi illeti müşted olmuş
olduğundan icâb iden reçetesi
i'tâ olunmuş idüğü

Evkâf-ı Hümâyun Müfettişi ketebesinden
Sadık Efendinin **kerimesine**
telkih-ı bakari icrâ olunmuş
ise de adeta çiçek çıkarmış
olduğundan icâb iden tedâbir-i
tbbiyyesi icrâ olunmuş idüğü

Basmacı Mehmed nâm kimesnenin
zevcesi tevsi'-i şiryân-ı ebher
mübtela olmuş olduğundan icâb
iden tedâbir-i tbbiyyesi icrâsıyla
lazım gelen reçetesi i'ta
olunmuş idüğü

Hasırcı Hacı Ali nâm kimesnenin
zevcesi düşüb kolu incinmiş
olduğundan icâb iden tedâbir-i
cerrâhiyyesi icrâ olunmuş idüğü

Kaşıkçı Hacı Mustafa nam
şahsın zevcesi fakrî'd deme
mübtela olmuş olduğundan
icâb iden tedâbir-i tbbiyyesi
icrâsıyla lazım gelen reçetesi
i'tâ olunmuş idüğü

1841-42 dönemi Mekteb-i Tıbbiyye faaliyet raporu (Topkapı Sarayı Arşivi)

Ek.16

1841-42 dönemi Mekteb-i Tıbbiyye faaliyet raporu (Topkapı Sarayı Arşivi)

Ek.17/1

Ceride-i Havadis No:3

21 Cemâziyelâhir 1256 (20 Ağustos 1840)

Fransa'da Montpellier şehrindeki kıbale mektebinde terbiye olunarak öğrenüb ve ol şehrin Meclis-i Tıbbiyesi'nde imtihan olunup diploma ahzettikten sonra bu defa Dersâdet'e gelmiş olan ebe madam Annette Ventur nam kâbilenin kadınlara ve nisâyâ mahsus kâffe-i illetler bâhusus hamileler ve nifasa hatunlara arız olan keyif-sizlikler ve emrâzın tedavisinde maharetli olup elyevm Beyoğlu'nda Leh sokağı ittisâlinde Yeni Çarşıda vâki menziline mütemekkîne olup müdâvat taleb edenler gidüp orada bulacakları ma'lum olmak için ilan olunur.

THE NEW HISTORY OF MEDICINE STUDIES 2-3, 1996/97

61

sâmisine arz olunmuş ve bu habdaki esbab-ı mâniadan olmak üzere Rusya'da tabîbelerin çoğu nihîlist olduğu müşahade olunmasından nâşi oraca dahi müsaade olunmamakta oldukları ve bunlar tabib sıfatıyla haneler derununa serbestçe girip çıktıkça ehl-i fesad taraflarından alet-i tehlike ve mezheb vaizi gibi kullanılacakları Mekâtib-i Tıbbiye Nezaretinden 20 Eylül 98 tarihli tezkire arz olunması üzerine bunların Memalik-i Şahane'de icra-yı tababet etmelerine müsaade olunmaması ba tezkire-i samiye bildirildiği ve buna istinaden Mekteb-i Tıbbiyece ecnebi tabîbelere ruhsat verilmemekte olduğu iş'ar kılınmış idi. Tezkire-i ma'ruza Meclis-i Vükelâ'da mevki'-i müzâkereye vaz' olunarak nizamnâmenin üçüncü maddesi ale'l- ıtlak isbat-ı ehliyyet eden doktorlara ruhsat itasını mutazammın olduğu cihetle hükmünün kadınlara da şümûlu tabîi idüğüne ve bazı emrâz-ı nisâiyyenin muayene ve tedavîsi zımında ettibâyâ müracâat zarûreti tahakkuk edince kadınlarca tabîbelerden daha ziyade istifade tabîi olacağına ve binaenaleyh muma ileyhimâyâ bi'l-ımtihan ruhsat-ı matlûbenin i'tâsı lâzım geleceğine karar verilmiş idi.

Ahîren Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Nezâreti'nden alınan tezkirede mumâileyhimâyâ Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den henüz ruhsatnâme verilmemiş ise istimal-ı lisan-ı münâsible avk u te'hîri ve memâlik-i ecnebiyeden gelip de memalik-i mahrûse-i hazret-i padişahîde icra-yı sanat-ı tababet edecek olan tabib ve tabîbelerin yedlerine ruhsatname verilmezden evvel bunların efkâr-ı müfrîte ashabından olup olmadıklarıyla furuk- ı muhtelif-e müfrîteye mensub bulunup bulunmadıklarının ve her nev ve şân ve sanatlarının tahkiki emr ü ferman-ı kiram- tıbyan-ı hazret-i zillüllahi icâbât-ı mukaddesesinden bulunduğu ettibâyâ hazret-i şehriyârîden Ferik İsmet Paşa hazretleri tarafından tebliğ buyrulduğu beyan ve iş'ar ve mezkûrelerden yalnız birisi mürâcaat etmesiyle hal ve şanı tahkik edildikten sonra imtihanı icrâ olunmuş ise de elindeki diplomanın zahırî henüz usûlen tasdik edilmediği ve icra-yı tababet için mezuniyet istihsali zımında etibba-yı zûkurdan mürâcaat edenlerin mensup oldukları sefâretlerle kaçırlıyalarından pasaportlarının musaddak bulunması ve Bâb-ı Alî'de müteşekkil olan Tâbiyyet Kalemince de taht-ı tasdikde alınması badehu Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'ce imtihanın icrâ olunması mine'l-kadim müttehiz olan usûl ve kaide icâbatından olmağla mumâileyhâ hakkında dahi aynı muamele icra edildiği izbar kılınmıştır.

Amerika sefâreti baş tercümanından bu kere alınan tezkirede Meclis-i Vükelâ'nın karar-ı marûzundan bahs edilerek tabîbe-i mumâileyhânın diplomasının tasdik u ita olunması ricâ olunmuş ve bundan böyle karar-ı ma'ruzdan haberdar olacak bu misûllü tabîbelerin istihsal-ı ruhsat için mürâcaat edecekleri de muhtemel bulunmuş olduğuna binaen gerek tabîbe- i mumâ-ileyhânın ve gerek bademâ Memalik-i Mahrûse-i Şâhâne'de icrâ-yı sanat-ı tabâbet için ruhsatname istihsali zımında mürâcaat edecek tabîbeler için icrâ kılınacak muâmele hakkında emr ü ferman-ı isabet-beyan-ı hazret-i hilafet-penahî her ne merkezde şer'efzâ-yı sûnûh u sudûr buyrulur ise mahz-ı kerâmet u isabet olacağına arz ve istizanına ibtidâr kılındı. Ol babda emr ü fermân hazret-i menlehû'l-emrindir. 7 Zilkade 1311 ve 30 Nisan 1310 (12 Mayıs 1894)

Yâveran-ı hazret-i şehriyârîden
Tophane-i Amire Müşiri ve Umum
Mekâtib-i Askeriye-i Şâhâne Nâzırı
bende Zeki

Ek.19

Tercüman-ı Hakikat, No. 3692, s.5

18 Teşrin-i evvel-i rumî Perşembe 1306 / 16 Rebiü'l evvel 1308 / 30.10.1890

Mevat-ı Tıbbiye ve Sihhiye

Tabîbeler

İş artık istihfâf ve istihzâ merâtîbine geçti. Malûm şimdîye kadar "kadından tabib" sözü kaale alınır alınmaz herkesin yüzünde gözünde mânâlı tebessümler peydah olur idi. Hattâ çend hafta evvel bizim yazmış olduğumuz bir makaleden de müstefîd olmuş bulunduğu olduğu üzere pek yakın vakitlere kadar âlem-i matbuâtta bu meselenin lehinde veya aleyhinde muhâkemâta devam olunur idi. Ancak bu defa İngiliz gazetelerinden birisinde okuduğumuza göre artık meselenin lehinde veya aleyhinde serd-i muhâkemat etmek ve ne nalına ne muhına vurmak gibi şeylere lüzum kalmadı. Zirâ tababet denilen şeye kadınların da iştirâki öyle kuru bir hevesten ad olunabilecek dereceyi geçerek kadınlar bu iştiraklarını ciddî suretine ifrâğ eylediler.

El hâletu hâzihi Amerika'da 3000 kadın etibba bulunduğu mukayyed olup bunların yalnız 450'si New York şehrinde icrâ-yı san'ât etmekteymişler. Amerika tabîbeleri kendi nev'iyyet-i nisvânîyeleri erbâbından Avrupa'da dahi kaç ehl-i san'ât bulunduğu tahbik merakına düşerek muhâberat-ı lâzimeye bil-ibtidar İsviçre'de 40, İsveç'de 5, İspanya'da 2, Romanya'da 2 ve Belçika'da 1 kadının el hâletu hâzihi icrâ-yı tababet eylemekte buldukları anlaşıldığı gibi Paris Mekteb-i Tıbbiyyesi'nde dahi 195 kadın şâkird bulunarak, fakat bunların yalnız 12'si Fransız oldukları ve bâkisi hep memâlik-i ecnebîden gelmiş buldukları tahakkuk eylemiştir. Amerika tabîbelerinin kendilerine mahsus bir kalıpları bulunarak terakkiyyât-ı matlûbelerini o kalıplarda müzâkere eylemektedirler. Almanya devleti henüz nisvânının mekâtib-i tıbbiyyeye şâkird olarak kabul olunmasına müsâade vermeyip türlü mülâhazât-ı sahîfeye binâyî ömr ederek red eylemekte bulunduğundan Amerika'da tabîbeler kalıbı şu muâameleyi pek haksız bularak: "Avrupa denilen eski dünya asırdan asıra terakkî edeceğine tedenni mi ediyor? Â'sâr-ı sâlifinin câiz gördüğü hususat-ı memduhayı asar-ı cedide münâmi emelidir?" diye muâhezâta girişmektedirler.

Tabîbelerin işbu muâhezâtında bazı pek mühim malumat-ı tarihiyye dahi bulunduğundan onların da ber-vech-i âti icmâlini tarih-i tabâbete bir hizmet-i mahsusa addeyleriz.

Yeni dünyadaki kadınlar eski dünyanın tevârihini eski dünya erbâb-ı tedkikinden ziyade teharri ederek isbat eyliyor ki 14. asr-ı milâdîde Palermo Darül Muarîfînde "Taratula" namında bir kadın tababet tedris eyliyor imiş. Kadınlardan muallimelik mertebesini haiz doktor bulunduğu halde adeta icra-i sanat eder kadınların adem-i vücûdu zann olunabiliyor mu?

Yine İtalya'da 1250 sene-i milâdîsinde vukûa gelen bir muharebe esnasında mecrâhîn-i askeriyeyi tedâvi hususunda hüsn-i hizmeti görülen bir kadın cerraha tahsil diploması verilmiş olduğu dahi zikr olunan Palermo Dârü'l-maarîfî kuyûd-ı atıfında munderiç imiş. Yine İtalya'da 1311 sene-i milâdiyesinde neşr olunmuş bir kanun mevcuddur ki kadınlardan cerrahlık edenlerin evvelce bir heyet-i tabîbe huzârunda imtihan vererek şehâdetnâme ahz emeyince icra-i sanattan men edilmelerine İtalya'da gerek tababet ve gerekse cerrahlık hîdematında kadınlar dahi erkekler gibi mustahdim imişler.

Hele "Sevrde Şarita (Charitas Verbund)" denilen cemiyet-i ruhbâniyyeye mensub kadınlar meyanından öteden beri pek çok tabibeler zuhur eylemiş oldukları bedîhiyyâtındır.

Şimdi Amerika tabibeleri oradaki refikaları ile dahi bi'l-muhabere gelecek sene Amerika'da bir tabâbet kongresi akdine çalışmakta imişler. Bu kongrenin esas müzakeresi dahi tababet denilen şey erkeklerden ziyade kadınlara yakışık olan hîdemâtın bulunmasıyla kadınların tababetten men edilmeleri şöyle dursun, hattâ bu hizmetin münhasıran kendilerine tahsisi ile erkeklerin ondan men'-i lüzûmunu temin eylemek maddesi olacak imiş. Dikkat buyuruluyor ya, şimdîye kadar kadınlar mu'terizin ileyhâ ve erkekler mu'teriz bulunuyorlar iken badema iş değişerek kadınlar muterize ve erkekler mu'teriz ileyh hükmünü alacaklardır. Muvaffak olabiliş olamayacakları meçhulâtın ise de herşeyin vasatı tercih olunmak muvâfık-ı hikmet olacağına göre bu mücâdelatın neticesi erkekten de kadından da bilâ-temyîz ü tefrîk tabib bulunsun gibi bir nokta-i müsâlahaya münce olunabileceğini ümit eyler isek doğruya en karîb bir ümidde bulunmuş oluruz.

*Kaynağı duyuran Doç.Dr. Himmet Uç'a teşekkür ederiz.